અર્પણ

ગોપીઘેલા ગોકુળિયાને

આ લેખકનાં પુસ્તકો

: પ્રકટ :

૧ મેંદીનો રંગ
૨ રૂપલાલસા
૩ નિત્યપ્રિયા
૪ રામપ્રતાપાભિનિષ્ક્રમણ, ૧ (ડોલનશૈલી)
૫ ,, ,, ,, ૨ (ડોલનશૈલી)
૬ મધુ ।
૭ રાસ રમઝુમ (રાસ અને કાવ્યો)
૮ વાગડાની ગોરી (ડોલનશૈલી)
૯ રાજવાસંતી (,, ,,)
૧૦ ગાનગરના મોતી (બે ટૂંકી વાર્તા)
૧૧ યોગેશ્વર કૃષ્ણનું ગોકુલેશ (ડોલનશૈલી)
૧૨ ,, ,, રાધેશ (,, ,,)
૧૩ ,, ,, મથુરેશ (,, ,,)
૧૪ ,, ,, દ્વારિકેશ (,, ,,)
૧૫ ,, ,, ગીતેશ (,, ,,)
૧૬ ,, ,, યોગેશ (,, ,,)
૧૭ પ્રણય-રાસ-મંજરી

— અપ્રકટ —

૧૮ રોશનાઇ (ટૂંકી વાર્તાઓ)
૧૯ પ્રણય-નૈયા
૨૦ અને આવતી કાલે
૨૧ મારો એકરાર-૧
૨૨ પ્રણય-એકરાર-૨
૨૩ પ્રેમનો સાર
૨૪ પ્રેમયોગી (ડોલનશૈલી)
૨૫ અમૃતમંથન (,, ,,)
૨૬ મંદાકિની
૨૭ અનામિકા
૨૮ દિગંબર
૨૯ મનસા

એક બોલ

વાંચનાર ! ડોલનશૈલીમાં રામપ્રત્રાભિનિષ્ક્રમણના બે ભાગ ક્રમેક્રમે બહાર પડ્યા એને રામભક્તોએ ને રસજ્ઞ વિદ્વાનોએ આશિષ્યા.

પછી એનાથી પ્રોત્સાહિત બનીને 'યોગેશ્વર કૃષ્ણ'ના છ ભાગ—ગોકુલેશ, રાસેશ, મથુરેશ, દ્વારિકેશ, ગીતેશ ને યોગેશ—બૃહદ્ ગુજરાત સમક્ષ રજૂ કરું છું.

શ્રીકૃષ્ણજીવનની અનેકવિધ સંપત્તિએ સૈકાઓ લગી આર્યાવર્તને પ્રેરણા આપી છે ને હજી યે આપશે એ નિઃસંશય છે.

> यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
> अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥
> परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
> धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥

પ્રથમ ભાગ : યોગેશ્વર કૃષ્ણ—ગોકુલેશ : યુગ દ્વાપરની અંધારરાત્રિ વિદારવા ને પૃથ્વીએથી પાપીઓનો ભાર ઉતારવા શ્રાવણ વદ અષ્ટમીની મેઘલી રાતે એ મથુરાના કંસના કારાગૃહે જન્મ્યો : અને પિતા વસુદેવ ને જન્મદાત્રી દેવકીને અંતરપ્રેરણા દઈ ગોકુલ-ગમન કર્યાં.

પછી તો એ આનંદસ્વરૂપ કનૈયાની બાળલીલાએ સારા યે ગોકુલ ગામને ઉલ્લાસના હેલે ચડાવ્યું.

યમુનાજીના કાંઠડે એ ગાયોના ગોવાળે ધેનુ ચરાવી, મહી-માખણ ખાધા ને અનિષ્ટ તત્ત્વોથી ગોકુળિયાને ઉગાર્યું.

પછી વૃષભાનતનયાનાં મિલન થયાં. રાધિકાજી સખીઓ સંગે પાણીડાએ પધારતી તે જાણે આભનો ચંદ્ર ધરતીએ ચાલતો લાગતો ને સખીઓ તારાગણ શી શોભતી.

રાધિકાજી ભાગવતમાં નથી, પણ દેવીભાગવતમાં કૃષ્ણ ઉપનિષદમાં અને પદ્મપુરાણમાં છે. વળી વેદોમાં પણ **राधस्** શબ્દ વપરાયો છે **राधस्** એટલે આરાધના.

અને એ કૃષ્ણ-આરાધિકા રાધિકાજીને મેં કૃષ્ણજીવનમાં શૃંગારે ગૂંથી છૂપાયેલું આધ્યાત્મિક રહસ્ય દાખવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. **योगीभि र्ध्यानगम्यम्** એવા યોગીઓના ઇશ્વરનું-યોગેશ્વર તત્ત્વનું-મે આખી યે કથામાં અધિષ્ઠાન રાખી શૃંગારને સ્પર્શ કર્યો છે.

બીજો ભાગ યોગેશ્વર કૃષ્ણ-રાસેશ : ગુજરાતના રસિક કાવ્યમર્મજ્ઞો ! કનૈયાના વૃંદાવનના રાસ ભાગવતમાં રાસપંચાધ્યાયીમાં પ્રથમ વાંચતા શૃંગારમય ભાસે છે, પણ વેદો ને ઉપનિષદોના અધ્યયન પછી આપણને જાણ થાય છે કે એ રૂપક છે. વેદ-ઉપનિષદના ગૂઢ તત્ત્વો સમજવાની કેડીએ નહી પહોંચનારને માટે ભક્તિ રસ દ્વારા જ્ઞાન મેળવવાનું શ્રીમદ્‌ભાગવત શ્રેષ્ઠ સાધન છે.

'યોગેશ્વર કૃષ્ણ · રાસેશ 'માં ' રાધાનો સ્વમસંસાર ', ' પ્રાણેશ્વરના પ્રકટ દર્શન ', **સૌઽહમ્ શ્યામ** ને 'રાસપંચાધ્યાયી' એ પ્રકરણોમાં રાધાતત્ત્વને મે જુદી જ દૃષ્ટિએ આલેખવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

રાસ–રાસેશ્વરી રાધિકાની નેત્રપલ્લવી કૃષ્ણ–રાધાનાં અદ્વૈતનું સાધન હતું. કનૈયો યમુનાકાંઠે વેણુ વજાવતો એ સુણી કંકણરણકારે વ્રજાંગનાઓ યમુનાકાંઠે જતી. પછી એક દિ' કૃષ્ણે મુરલીદ્વારા **सामवेद**નું સંગીત રેલવ્યું ને રાધિકાજીને સંગે વ્રજાંગના–રાસ રેલવ્યો ને ૭...૭...માસ આભે થંભાવ્યો ચંદ્રમાને.

સમાધિસ્થ કૃષ્ણ–ગોપીઓના રમણનો એ હતો અનંત રાસ એ રાસની ઉચ્ચ કક્ષાએ વ્રજાંગનાઓને ઉડાડયા પછી શ્રી કૃષ્ણ અવતરણનાં કાર્ય કરવા વૃંદાવન છોડતા હતા.

–

શ્રી કૃષ્ણ મથુરા ગયા પછી રાધિકાજીનું શું થયું ? એ વિષે કૃષ્ણોપનિષદ, પદ્મ–પુરાણ, દેવી–ભાગવત વગેરે મૌન સેવે છે. એ મૌન મને નથી રુચ્યું; અને તેથી સ્વયં રાધિકાજી વૃંદાની માળા કૃષ્ણકંઠે અર્પે ને પછી કૃષ્ણના મથુરાગમને રાસેશ્વરી રાધિકા **रसो वै सः** ના કંઠે અર્પેલી તુલસીની માળાએ સમાઇ જાય, એ ભાવના મેં યોજી છે.

કૃષ્ણ વિનાના ગોકુળમાં કેમ રહી શકે રાધારાણી ? રાધિકાજી એટલે પરાપ્રકૃતિ......શુદ્ધ માયા પરમેશ સંગે જ હોય ને ?

ત્રીજો ભાગ : યોગેશ્વર કૃષ્ણ–મથુરેશ ' અને રાસેશ્વરે વૃંદાવનનું રમતિયાળ જીવન તજી યુગદ્વાપરમાં પાપી માનસ ધરાવનારાઓના ભારે ડોલતી આર્યાવર્તની અમર સંસ્કૃતિને જીવંત રાખવા મથુરા–ગમન કર્યું. ત્યાં કંસવધ કરી ઉગ્રસેનનો રાજ્યાભિષેક કર્યો; પણ છતાં યે યાદવરાજ્યના સૂત્રધાર તો પોતે જ હતા અને ભારતને બૃહદ્‌ભારત પણ બનાવવાના હતા, એ તો યુગદ્વાપરની વિધાત્રી યે ભાખતી હતી.

હવે મથુરાનો પ્રદેશ સપાટ ને કુન્તી મગધરાજ વિદ્રોહો હતો. શ્રી કૃષ્ણને ભારતીય સંસ્કૃતિના નાશકર્તા બનેલ રાજવીઓની સામે મોરચા માંડવાના હતા. એવે કાળયવને મથુરાને ઘેરો ઘાલ્યો. યાદવની સેનાના પ્રચંડ પ્રસારા સામે યાદવોનું બળ ગૌણ હતું. એ વારણી શ્રી કૃષ્ણે યાદવો સંગે મથુરા તજ્યું ને સૌરાષ્ટ્રના-સાગરઆરે દ્વારિકાનગરી વસાવી. –

ચોથો ભાગ: યોગેશ્વર કૃષ્ણ-દ્વારિકેશ · પછી દ્વારિકાએ રંગી શ્રીકૃષ્ણે ભારતવર્ષથી પાપીઓના ભાર ઉતારવાની ગીતિમ રચના માંડી દ્વારિકા બુદ્ધિગબિંદુ પર વસેલું હતું, કેમ કે સૌરાષ્ટ્રદ્વીપને સાગરના જળની કિલ્લેબંદી હતી. પછી એ સુરક્ષિતનગરએ વસી દ્વારિકેશ શ્રીકૃષ્ણે ભારતવર્ષના રાજવીઓ સંગે સંપર્ક વધાર્યો મૈત્રીની ગ્રંથિ બાંધીને કે રાજવીઓની રાજકુમારીઓને પરણીને અને પછી મહાલો દ્વારિકેશનો ગૃહસંસાર યુગદ્વાપરે પ્રવર્તતી સંસારની ગુંચવણોને ઉકેલવા.

વાચનાર ! એવે ભારતના પાટનગર હસ્તિનાપુરે કૌરવો ને પાંડવો વચ્ચે કંકાસ મંડાણા હતા. સંસારની તુલાએ સત્યનું છાબડું પાંડવપક્ષે હતું, અને શ્રીકૃષ્ણે પાંડવને સાથ દીધો.

પાંચમો ભાગ યોગેશ્વર કૃષ્ણ ગીતેશ પછી કુરુક્ષેત્રની મહાભારત શેતરંજે વૃંદાવનના વેણુ ગર્જનાએ યુગદ્વાપરની સંસારશતરંજે અનાયુધ રહી, પાર્થના સારથિ બની, શાંત સમભાવ ચિત્ત રાખી અગિયાર અક્ષૌહિણી સેના સામે સાત અક્ષૌહિણીથી વિજય અપાવ્યો.

એમાં અર્જુન-વિષાદ વખતે ગીતાના જે અનુપમ જ્ઞાન દીધાં તે વેદો ને ઉપનિષદોનું દોહન છે **सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनन्दन**

ભારતવર્ષે અવતરી યોગીઓના એ ઇશ્વરે અવતરણની સિદ્ધિ કરી કુરક્ષેત્રના સહારયજ્ઞે પાપીઓના હવિ હોમી પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો.

અશ્વત્થામાના બ્રહ્માસ્ત્રના પ્રયોગ પછી ઉત્તરાની કૂખેથી મૃત બાળ પરીક્ષિત ઊતરે છે ને યોગસિદ્ધિએ શ્રી કૃષ્ણ એને જીવતદાન આપે છે ૧૫૪ મા પ્રકરણમાની યોગસિદ્ધિની પરાકાષ્ટા સાનમા સમજાવવાનો મે પ્રયાસ કર્યો છે યોગેશ્વર કૃષ્ણના છ યે ભાગમા 'पातञ्जलयोगदर्शन' ના આધારે મારી બુદ્ધિ અનુસાર શ્રી કૃષ્ણના ચમત્કારોના ઉકેલ શાધવા મે પ્રયાસ કર્યો છે એ કેટલે અશે સફળ થયો છે તે તો આપ વાચનારમાના યોગાભ્યાસીઓ જ કહી શકશે

મે ઉચ્ચ કોટીના નહિ પણ હલકી કોટીના યોગના મનોબળના પ્રયોગો તો પ્રત્યક્ષ નિરખ્યા છે, અને મને ખાતરી થઇ છે કે સાત્ત્વિક આહાર-વિહારે ને યોગ-અભ્યાસે યોગસિદ્ધિ દુષ્કર નથી

એક દશ્ય મે મુબઇમા નજરે જોયુ હતુ આપણા એક હિંદી મલ્લ-રાજનુ વજન ૨૩૦ પાઉડ કાગળે જોખતા મે જોયુ પણ પછી સ્તભન કર્યું ત્યારે ૪૬૦ પાઉડ થયુ હવે રામાયણકાળમા અગદનો પગ કેઈથી ન ઊપડ્યો કે કુરુક્ષેત્રમા શ્રીકૃષ્ણ मत्पमे પાર્થરથ એક તસુ યે કર્ણના બાણે પાછો ન હટતો ને પછી અર્જુનના નખ્યા અહકારે શ્રી કૃષ્ણે સ્તભને વિદારી ભાર ઓછો કર્યો ને કર્ણ બાણે રથ દડા જેમ ઊડ્યો, એ યોગ-પ્રક્રિયાની પ્રતીતિ દે છે

મ્હુ પોતે જ પ્લેટો, ટૉલ્સ્ટૉય, રસ્કીન, ઇમર્સન, સ્વીડન બોર્ગના ગ્રથો વાચી મથને ડોલ્યો પછી રાજકવિ કલાપીનો 'સ્વીડન બોર્ગના ધર્મ-વિચાર ગ્રથ વાચ્યો કલાપીએ હદ કરી છે અને

કદાચ એ જ કારણે ધર્મ-અભ્યાસી મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ ઉર્ફે કવિ કાન્તે કલાપીના આ લેખથી ખ્રિસ્તી ધર્મને અપૂર્ણ માની ફરી હિંદુધર્મ સ્વીકાર્યો હશે.

એ વિચારની હું ગડમથલે હતો. એવે અધશ્રદ્ધાળુ પૉલ બ્રંટનનું 'The Search in Secret India' નામનુ પુસ્તક મારે હાથ પડ્યુ એ નિરીશ્વરવાદી પૉલ બ્રંટન પ્રથમ આફ્રિકાના પીરામીડ તરફ ગયો...અને પછી મળતી મન પ્રેરણાએ રમણ મહર્ષિના આશ્રમે જાહ્નવીને તીર વારાણસી ગયો ત્યા એને એક યોગી મળ્યો. એને પૉલ બ્રંટને એના મનોમંથનની અને યોગ વિષેની જિજ્ઞાસાથી કરેલ પરિભ્રમણની કથા કહી પછી એક ચકલીને મારવાનુ કહ્યુ. પૉલ બ્રંટને તેને મારીને બરાબર તપાસ્યુ કે 'એ જીવવિહોણી છે !' પછી પેલા યોગીએ એને જીવંત કરી !

આ કાળે જો વારાણસીનો યોગી ચકલી જીવત કરે તો ઉત્તરાપુત્ર પરીક્ષિતને કેમ ન જીવતો કરે યોગીઓનો યે ઇશ્વર કૃષ્ણ ?

પશ્ચિમના વિજ્ઞાનની અસરે ઘેરાયેલા આપણા માટે એકદમ યોગ વિષે જાણવું બહુ દુષ્કર છે. Science has studied external world and yoga internal world. ગુરુઓ પણ અધૂરા પાત્રોને એ શક્તિ નથી આપતા —એવી બીકે કે એ શક્તિનો દુરુપયોગ કરે હજારો વર્ષ પૂર્વે ભારતની નાલંદા યુનિવર્સિટીમા ફક્ત ઉચ્ચતર માનસિક ભૂમિકાએ પહોંચેલાને જ જ્ઞાન ઝીલવા આવવાની પરવાનગી મળતી. એ તો ભારતીય સસ્કૃતિની વિશિષ્ટતા છ

પરમયોગી રામકૃષ્ણ પરમહંસનો એક દાખલો છે કે 'અષ્ટાવક્રસંહિતા' એ ખાટલાના ઓશિકા નીચે સતાડી રાખતા. ફક્ત સ્વામી વિવેકાનંદને જ એ વચાવતા કે જેણે પૂર્વના ઉચ્ચ જ્ઞાન સહેલાઈમાં સહેલી

રીતે પશ્ચિમમા પીગરયા પૂર્વ ને પશ્ચિમની સરકૃતિનો ગો ભેદ છે, એ વિશે સ્વામી વિવેકાનદે વિલાયતમા એક પ્રત્રકારને સક્ષેપમા કહ્યુ હતુ કે ' You live in time and we live in eternal ' ' એજ વિશિષ્ટતા છે આર્યસસ્કૃતિની અમર સસ્કૃતિ છે આર્યાવર્તની જર્મન કવિ ગેટેના એક દૃષ્ટાતે આપ રીઝશો ગેટેએ સસ્કૃતનો અભ્યાસ કરી મહાકવિ કાલિદાસનુ ' શાકુતલ ' વાચ્યુ, ને પછી સ્વદેશ જર્મની જઇ માથે ' શાકુતલ ' મૂકીને એ નાચ્યો હતો !

" ગાડો ગાંડો, ગાડો !" પણ શુ ગાડાના ભરાય ગાડા ? અને ગેટેએ કહ્યુ, " પૂર્વે ઊગે સૂર્ય ને પશ્ચિમ એના તેજ ઝીલે છે હજી તો ' શાકુતલ ' વાચ્યુ છે મે, પણ એથી શ્રેષ્ઠ તો ' રામાયણ ' ને ' મહાભારત ' છે, અને એ વચાશે ત્યા લગી અમર છે આર્યાવર્તની સસ્કૃતિ ! "

ભાગ છઠ્ઠો : યોગેશ્વરકૃષ્ણ--યોગેશ મે ' ગીતેશ ' પૂર્ણ કર્યા પછી ' યોગેશ્વરકૃષ્ણ-યોગેશ ' લખ્યુ. મને એક મિત્રે પૂછ્યુ કે ' શ્રીકૃષ્ણે કુરુક્ષેત્ર પછી પચીશ વર્ષ શુ કર્યુ ? ' અને મે ઉત્તર આપ્યો કે ' ભૂલાતી સસ્કૃતિને ફરી સજીવન કરાવવામા પ્રોત્સાહન દીધુ '

મહાભારત, ભાગવત, શાકર ભાષ્ય વગેરે અનેક અમર સાહિત્યના બીજ એ શાતિના સમયે વવાણા છે

અત્યારના જમાનામા તો શાતિ જ આપણે વિસારી છે Leisure is the lost art of modern world કુદરત એ પરમશાતિના પાઠ શીખવે છે પણ કોને પરવા છે એ ઝીલવાની ?

ओम्...ओम्...ओम्...' એ ૐકારની સાત છાયા યોગેશમાં આલેખવાનો મે પ્રયાસ કીધો છે. માંડુક્ય અને છાંદોગ્ય ઉપનિષદના સામવેદનો ૐકાર સ્વર મે એમા ગૂથ્યો કે જ્યારે સિદ્ધાશ્રમના યોગેન્દ્રો શ્રીકૃષ્ણના દર્શને દ્વારિકા આવે છે.

યાદવાસ્થળીના શાપ પછી મેં ઉદ્ધવના જ્ઞાને મારા ઉપનિષદોનાં અધ્યયન સક્ષેપે ગૂથવા પ્રયાસ કર્યો છે.

પણ પછી તુલસીશ્યામ 'ની સ્થાપના

રૈવતાચલ ગિરિવન (ગિરિનારને છાયે) તુલસીશ્યામ તીર્થધામ છે. એની સ્થાપના –ઉત્પત્તિ—ના ઇતિહાસનુ તથ્ય ગમે તે હોય; પણ મારી કલ્પનાએ તો શ્રીકૃષ્ણકંઠે અર્પેલી જે તુલસીની માળાએ રાધિકાજી સમાણા હતા એ માળાનુ ' પ્રભાસગમન, ' ' યાદવાસ્થળી ' ને ' ત્રિચક્રવેધ ' પહેલાં શ્રીકૃષ્ણ ગિરિવને સ્થાપન કરે એ મને વધુ સુયોગ્ય લાગ્યુ છે.

યોગેશ્વરે વૃંદાની માળા પધરાવીને ' રાધા—તુલસી 'ની ને ' શ્યામ—ઘનશ્યામ 'ની ઉપાસનાના પરબ ખાતા રાખ્યા છે. જે સંસારીઓ એ ઝીલે એ જગ તરે !

કેટકેટના આ ઝીનશે, કહેશો ?

વિશ્વનુ જ્ઞાન સસારીઓને પુકારીને કહે છે કે ' જાગો ! જાગો ! ને ડગ ભરો લક્ષ્યે રાખ્યા નેત્રે ! ને નેત્ર જીતો અનામીનુ ! ત્યાગ છે પરમ સિદ્ધિ સસારના સ્વરપ્રતિસ્વરની, જેના તારએકતાર મુક્તિનક્ષે લાગ્યા...... લાગ્યા છે !

सर्वं खल्विदं ब्रह्म ॥

અનુક્રમ

(ગોકુલેશ)

(રાસેશ)

(મથુરેશ)

(દ્વારિકેશ)

(ગીતેશ)

(योगेश)

ચિત્રકાર મે. ગોપાલ રાવ　　　　ગોકુળીયા

પ્રતાપસિંહ સ. ઠાકોરના ચિત્રસંગ્રહમાંથી

યોગેશ્વર કૃષ્ણ

[ગોકુલેશ]

: જન્મ :

યુગયુગનું યુગાન્તર ચક્ર
બ્રહ્મના અનંત બ્રહ્માંડમાં
કાળની અંધ દેતુ
ઘુમરિયા લેતુ હતુ જગતધરીએ,
કાળની ઉચ્ચારતું ઘોર સમસ્યા.

અનંત કાળ અવનીએ
આમન્ત્રણા એના તાગ
મહાસાગર એ મહામાયાનો
સૃષ્ટિઓ ગળનાર શી મહીં
મઝધાર બ્રહ્માંડ સાગરે,
કાળ પ્રમાણની સફર કરતી,
બ્રહ્મના બ્રહ્માંડની પુકારતીએ

પ્રતીક્ષા કરતી કાળ–માંડાની

એ કાળ . ..

એ કાળચક્ર
અનંત અવકાશના ગોરાભે
ઘૂમતુ કહેતુ'તુ ઇતિહાસ,
કે ઓ ભવસાગરના ઝીલણહારા !
જગત તો જાણનારનુ છે.
अणोरणीयान् महतो महीयान् । (ઉપનિષદ)
બ્રહ્મના બ્રહ્માંડને કાજ
છે સર્વ જગતસંસારે,
शरीरमाद्यम् खलु धर्मसाधनम् ।
મોક્ષ એ માનવ સંસારે
પરબ્રહ્મની પરમ સમસ્યા,
सदेव सौम्येदमग्र आसीत्
एकमेवाद्वितीयम् ब्रह्म ।
એ છે મહા સમસ્યા બ્રહ્માંડની
ઝીલે એ જગ તરે
આત્મતત્ત્વ પેખી પેખી
आत्मा वा अरे द्रष्टव्य
श्रोतव्य मन्तव्यः
निदिध्यासितव्य ।
પ્રત્યભિજ્ઞાન છે આત્મતત્ત્વનુ

કર્મયોગે કર્મસંસારે
मिध्यसिध्यॊः समॊ भूत्वा
समत्वम् योग उच्यते । (શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા)
સત્કર્મ એ સંસારીઓનો
ભૂલે એ ભવ ડૂબે,
આભ-ઊંડા સંસારસાગરે.

એ હતી,
માયાવી માનવ-માનવીની
ભૂત, વર્તમાન ને ભાવિકાળની
જુગજૂની કાળસમસ્યા,
દિશાઓએ પડછંદા પાડતી.
તરતી હતી સંસારસાગરતરંગે
યુગયુગના અનંત પ્રવાહે.
પણ ચડતી-પડતીનાં મોજાં
તુમુલ તુફાન મચાવી,
કોક દિ' ડગમગાવે છે અવની
સંસારીઓનો ધર્મ વિસરાવીને
सत्यमेव जयति नानृतम् ।

ઓ જગત !
ધરતી મા નાખે છે એવા
પાપના નિશ્વાસ ભારે

અજ્ઞાના અજ્ઞાંધ જગતે,
અજ્ઞ સંચાલિત સંસારસાગરે
પાપનાં ઘેરાં નીર
મૂકે છે સંસાર-મર્યાદા.
કાળપ્રેરિત સંસારસંચલનમાં
यस्मिन्देशे काले निमित्ते च
यो धर्मोऽनुष्ठीयते ।
स एव देशकालनिमित्तान्तरेषु
अधर्मो भवति ॥
એવે કાળે કાળે
પાપભારણુ નિવારવા કાજ
અવતરે છે યુગપુરુષ
परित्राणाय साधूनाम्
विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय
संभवामि युगेयुगे ॥ (શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા)

એ યુગદ્વાપરની સંધ્યા
પ્રસરતી'તી ભારતવર્ષે,
દિશાઓ ડગમગતી હતી
ને ડોલતા દિગન્ત દિક્પાલ
માંડ થંભાવતા અવનીને.
આકાશે નિહાળતા'તા

છવાઈ ઘનઘોર આંધીને.
મહીં ઘૂમતાં ઘોર વાદળ,
પ્રલયના ભીષણ કાસદ
વ્યોમના ગહન ગોરાંભેથી
ભયગ્રસ્ત ભૂમિએ ભાસતાં
ગાજ–વીજ ને તુમુલ તુફાન સંગાથી
વર્ષાવતા હતા ઘેરાં નીર.

એ મોહરાત્રિએ
શ્યામ ઘટા હતી ઘનઘોર.
તારલાનાં ટમમગ તેજ
અદૃશ્ય હતાં ઊંડા આભે.

એવે રોહિણી નક્ષત્રની
પ્રભા નિર્મળી પ્રસરી;
ને આછી વિખરાઈ શ્યામ ઘટા;
ઝગમગ્યા તારલિયાના ચમકાર;
વાયા આહ્‌લાદક સમીર;
પછી પૂર્વની ક્ષિતિજ ઉપરથી
ઊગ્યો અષ્ટમીનો ચન્દ્ર;
ને ભારતવર્ષે ઊગ્યો
ભારતના ભાગ્યનો ચન્દ્ર
દ્વાપરની એ સંધ્યાએ

ભારતવર્ષનું ઘડવા ભાવિ,
માતા દેવકીની કૂખે
પ્રગટ્યો વસુદેવદુલારો,
ને ઊછળ્યો આનંદનો ઉદધિ.
દિવ્ય ઓજસની પ્રફુલ્લ ધારા
વરસી દંપતી યુગલે,
ને ડોલ્યા આનંદહિંડોળે
સ્નેહની પરાકાષ્ઠાના સમીર.
બ્રહ્માંડ ડોલતું ભાસ્યું,
બ્રહ્મ ભાસ્યું પુત્રરૂપે;
ચૈતન્યમય વિશ્વસ્વરૂપ
વિરાટના વિશ્વમાં.
એના ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે
શંખ, ચક્ર ને ગદા, પદ્મ,
હતાં એ વિશ્વપ્રતીક.
શંખની સિદ્ધિ મહાસાગરે,
ને તેજતત્ત્વ સુદર્શન ચક્ર,
ઓજસ બળ ગદા પ્રતીક,
ને ધર્મજ્ઞાનયુક્ત પદ્મ શોભંતું.

એ હતું કંસકારાગૃહ.
કૃષ્ણપક્ષની મધરાતડલીએ
પ્રાર્થતા હતા વસુદેવજી

નિજ પ્રિયાની ગોદે પોઢેલ
બાલપુત્ર બ્રહ્મસ્વરૂપને,
અનાવૃત એ અપરિચ્છિન્નને,
સર્વ સ્વરૂપ ચૈતન્યભાવે,
સ્વાત્મા પરમાત્મરૂપ ભાવે,
સર્વવ્યાપકના સંપૂર્ણ ભાવથી.
એ માત-પિતાનાં પુત્રવત્સલ હૃદય
બ્રહ્માંડ જગતે નિરખતાં હતાં,
ચૈતન્ય જગતની વિરાટ ભાવનાને
કેન્દ્રિત કરી નિજ પુત્રમાં.
" ઓ દૈવી પુત્ર !
ભાસો છો ભવની ભાવટના
ભાંગનાર બેરુ ભગવાન.
આ છે કારાગૃહ
ઉગ્રસેનસુત કંસરાજનનું !"
અને વસુદેવ માનસસૃષ્ટિઓ
દિશાઓ ડગમગવા લાગી.
અંધકાર વચ્ચે મનોવિચારણાઓ,
મન ભારવું વિચારકારાગૃહે કેદ.
" દેવી ! શો માર્ગ હવે ?"
" દેવ ! પ્રભુપ્રાર્થના !"
એ હતો દેવકી ઉત્તર.
ને એકાગ્ર વિચારશીલને

દેવીપુત્રે માતાપિતાનો એકાગ્રતાનો
ઝીલ્યો નિર્મળ ભાવ
અનેરા ભક્તિપ્રભાવે.
સા પરાનુરક્તિરીશ્વરે । (શાંડિલ્યસૂત્ર)
તત્ત્વ પર એનું સ્વામિત્વ.
એ હતો પંચતત્ત્વેશ્વર.
એણે પારખી એકનિષ્ઠ ભાવે,
નક્ષત્ર-તારા-પૃથ્વી વિચારી.
પછી આકાશના ગુણરૂપે
શબ્દધ્વનિએ શોધ્યો સંસાર
ચક્રભ્રમણે પ્રતિઘોષ પાડતો.
ને બોલ ઘૂમતો જગતે પછી
ભારતની ભવ્યભૂમિએ ભાસ્યો,
મથુરા નગરીના કાળ કારાગૃહે,
" માતૃભૂમિ એ મુજ જન્મદાત્રી !
સુણો જગતનો બોલ.
કર્મબંધનના પાપસાગરે,
છે ઊંડા ભયાનક વમળ.
યુગદ્વાપરના સંધિકાળમાં
સંસાર-સાગર ઝોલાં ખાય છે
વાસનાના અતિ ઉગ્ર તરંગે.

એ ભારતભૂમિએ

છે કંસની મથુરા નગરી,
સંસ્કારની અહંકાર ભાવના, જામ્યા છે અગોચર
ને પાક્યા છે મહીં
પાપના મહા મગરમચ્છ.
એને હણીશ હું
ને સ્વાતંત્ર્યભાવના દઈશ આદેશ !"
" પ્રભો......!"
" બેટા......બાળ...!"
એ માતૃબોલ
ઘૂમી રહ્યા કારાગૃહે.
વૈમનસ્યમય ભારી એમને
કંસરાયની મથુરા નગરી,
હતાં જ્યાં......
માનવસંસારનાં આડંબરી જ્ઞાન
સત્ય સ્વરૂપને અરુચિકર
કાળની એ કાળ-સમસ્યાએ.

એ કાળ
કહેતો હતો કર્મ નિયતિ
કે કર્મના ભણુા પ્રથમ પાઠ
છે ગોકુળ કૃષ્ણનગરી
આનારી કાજ પ્રાપ્ય ભાગતભૂમિએ.
અને......?

કૃષ્ણપક્ષની રાત્રિનો
પ્રહર બીજો હતો.
રજનીના હતા પ્રવાસ
ધીરાધીરા નિયમનિશ્ચિત
સોહતા પ્રભાત પ્રદેશે,
અને વીતના'તા રાત્રિપ્રહર
ને દેવકીવસુદેવની મનોરાત્રિની
એ હતી મહાસમસ્યા.
૭ સંતાનેયે વસુદેવ–દેવકી
મન સંસારે હતા વાઝિયા
અપોવન હતી દેવકીકૂખ,
પણ નો'તુ પ્રારબ્ધ પાસરે.
ભ્રાતા હતો ભગિનીદ્વેષી
કાગમોલનિર્માણ પ્રમાણે
જ્યોતિશાસ્ત્રેથી શોધાશોધી
ગણીગણી નક્ષત્ર–તારા
પછી સુણાઈ હતી આકાશવાણી કંસને
કંપાવતી વિચારસૃષ્ટિને,
કલ્પનાને થંભાવી દેતી,
કે 'દેવકીનું આઠમું સંતાન
આણશે તુજ જીવનનો અંત'

અને... ..?

દિક્‌પાળ ડોલવા લાગ્યા
કંસરાજનના આંતરજગતના.
ઘોરઘોર આંધી છવાઈ.
પણ પછી ઝબકી વીજ,
ને મળ્યા મારગ કંસને.
પછી બીડ્યાં કારાગૃહનાં બાર,
ને મહીં પૂર્યાં દેવકી-વસુદેવ.
અને એ કારાગૃહે........
દુઃખિયારું વસતું 'તું યુગલ
ભાવનાએ ભજતું પરબ્રહ્મને.
એણે તત્ત્વઆરાધનાએ સાધ્યા
એકતાર ચૈતન્યતત્ત્વના
પ્રાર્થનાના એકાગ્રભાવે,
ને આકર્ષ્યાં પંચતત્ત્વ
પંચતત્ત્વરચિત માનવી યુગલે,
ને માતાએ કીધાં પાન.
પછી ઉદરે આકર્ષ્યું આત્મતત્ત્વ.

એ માનસિક ગર્ભ,
સૂક્ષ્મ વિચારના મહામંથને
પ્રગટ્યો હતો દેવકીકૂખે.
વાતા હતા મદઘેલ સમીર.
ને મહામાયાએ દીધાં ઘેન

ઘોરઘોર નિદ્રાના સર્જને
પછી મધરાતડલીના શાંત પ્રહરે
પહેરેગીરે પહેરા બદલ્યા
ને પિતાએ શોધ્યા પુત્રના સંરક્ષણ,
પણ કારાગૃહકોટ બહાર
દુર્ગમ ભાસ્યો મહા માર્ગ.
અનિમેષ નયને પુત્ર નિહાળ્યો,
જાણે તત્વોનો તત્વેશ્વર
દૈવી પ્રભા અનેરી હતી
ને ભાખતો ભાસ્યો પુત્ર મારગડા
અલૌકિક દીપ્તિમય મુખમુદ્રાએ,
" ઓ માતા-પિતા, ઊઘડશે કારાગૃહદ્વાર
લોહને વિખુટાવે છે લોહથી
લોહચુંબકની વિદ્યુતધાર
મુજ તત્ત્વધારી દેહે છે
આકાશતત્ત્વ ને વાયુતત્ત્વ ગિશ્રિત
ને ઝીલ્યા વિદ્યુતપ્રમાણ
महायाद्याति यातोऽयं
सर्वस्तपतिमर्हैयात (ઉપનિષદ)
સંચરો ને સાધો નેમ ! "

એ કારાગૃહે વાતા'તા
મહામાયાના જગતસમીર.

પહેરેગીર હતા નિદ્રાધીને.
ઓવારણાં માતાએ લીધાં
અશ્રુ ટપકાવી આંખડલીઓથી
ને કૃશ દેહે ધ્રૂજારી અનુભવી
વદતાં વદતાં મુખવેણલાં,
" હરિ કરો બાળ રક્ષા ! "
પછી ..... ?

તોતીંગ કારાગૃહદ્વાર,
ને લોહની સાંકળ સરકી,
લોહદ્વાર પરથી ભોગળ ખેસાણી,
ને વજ્રસમ તાળાં તૂટી પડ્યાં
કો' અકળ નિઃશબ્દતાથી
બાળવિભુતદેહના લોહચુંબકે,
ને વસુદેવદેવકી દંગ
વિભૂતિઅંતરણે ઊઘડેલાં અંતરદ્વાર
પુત્ર દેખાયા મહામાયા-આવરણે
अघटितघटनापटीयसी माया ।
" ઓ બ્રહ્મ ... !
બંધન માયાનાં છે,
જગત માયા, જગત માયા ! "

(૨)

ગોકુળ–ગમન

ઘનઘોર હતી એ રાત્રિ
પ્રસરેલા હતા ગાઢ અંધકાર,
ને ઘોર ગર્જના કરી
આભમાં અફળાતાં અભ્રના પર્વતો
વિદ્યુતચમકાર ઝબકીને
અનેરા દાખવતા'તા અંધાર.
ગાજવીજ ને ઘોર કડાકા
શું આભ ફાડી પાતાળના
તાગ લેશે ?
મુશળધાર વરસતા હતા
આભેથી ધરતીએ મેઘ
યમુનાજીનાં કાળાં નીર
શ્યામ અંધકારને ભેદી
સાગર-મિલને સંચરતાં,

શિલાઓએ અથડાઈઅથડાઈ
ધોતા હતા ભેખડના કોતર

એવે .....?
ભેદીને ગાઢ અંધકાર
અટૂલો અબોલ માનવી
જમનાજળના ધ્વનિનેમે
ડગ ભરતો હતો વીજઝબકારે.
ગમનની હતી અધીરતા,
પણ એથી યે મ્હોટી અભિલાષ
હતી હાથે ધરેલા બાળસંરક્ષણની.

એ હતો શુભ કાળ
અવતરણનું હતું જગતકલ્યાણ
એના ભાવ્ય દ્રે આલેખાયેલું.
છાયા હતી શેષફેણની
એ શેષશય્યાનાથી પર
શું ક્ષીરસાગરના સુખ
અવનીએ પણ ન સુમાણ્યા ?
અને જમનાનાં નીર
વહેતા હતા વાયુગુમારે
પૂર ભરપૂર બે કાંઠે
અને માનવી થંભ્યો !

પૂર ઉતરવાની જાણે પ્રતીક્ષા કરતો.

અને......!
આઠમીના અર્ધચન્દ્રચમકાર
નાગગજનેત્રપૂર્ણિ સંગાથે .
ઝગમગતાં'તા વિખરાયેલ વાદળીથી,
ને વહેતાં હતાં જમનાજળ.
પછી નિહાળ્યાં સરિતાનાં નેમ,
ને વિશ્વચૈતન્યને
પ્રાર્થનાએ ફરીફરી પ્રાર્થ્યું એ માનવીએ.
પણ......!
પાત્રને મળે છે પ્રાર્થનાનાં ફળ.
શ્રમ મૌનધારી વસુદેવજી
અરપ હતા વસુધરાએ,
ને અસહાય અટવાઇ વિચારસાગરે
શું જમનાકાંઠે ઊભા હતા !
અને......!

ખળ...ખળ ..વહેતાં હતા
કાલિન્દીના કાળાંનીર.
એવે વસુદેવભ્રાન્તિ
ભવના ભાવિના ભાગ્યે
ભાંગીને મળ્યા રાહ.

દૈવી પુત્ર સ્મરણપટે સ્મર્યો
ને કર્યો હર્ષોદ્ગાર :
" પુત્ર છો મુજ ભવતારક ? "
અને સુણ્યો પછી ભાસ્યો બોલ
ભાવપુત્રના એકનિષ્ઠ પિનાગે
નિજ દૈવી પુત્રનો,
" હું છું જગતકેન્દ્ર
તત્પદવાચ્ય
તત્ત્વેશ્વર છું હું તત્ત્વનો
સરિતા સમાય સાગરે
તો ય સમુદ્ર મૂકે ન મરજાદ.
પ્રભુના મુજનું નીરતત્ત્વે છે ! "
અને......!
ખળખળ વહેતાં હતાં જમનાનીર.
ને કાંઠડે વસુદેવજી ઊભા
આમ વિચારની કરતા'તા સમીક્ષા.
એવે .. ..?

એમણે સુણ્યો
જગતના પ્રારબ્ધનો બોલ,
વર્તમાનને સચરાચરતો પૂરો,
કહેતો ભૂતકાળીન ઈતિહાસ,
ભાવિનાં કહેતો ભાગ્ય,

" અધર્મ વધે છે જ્યારે પ્રપંચમાં પૃથ્વી
ને ધરતી ધા નાખે છે
વ્યાકુળ બની સંસારના પાપભારેથી
ત્યારે અવતરે છે પૃથ્વીએ
પૂર્ણ ભગવાન પુરુષ-ઉત્તમ
પરમાત્મા ચેતનને અનુસરીને ! "

અને યમુનાને કાંઠે
મધુ રંગુ વસુદેવજીએ
સુમન મનોહરસ્વરૂપધારી બાળકનું.
શક્તિ હતી અવતારી પુત્રમાં
આરંભ સંહારનું કરવાની.
અને પ્રહર પછી બીજા પ્રહરે
વહેતાં યમુનાનાં નીરે
પ્રતિબિંબ હતાં આકાશમાંનાં.
પછી મનોવિયોગના વેગે
અડગ તરંગે સમુદ્રજી
યમુનાજળ ઉતર્યા પાર
પછી મસ્તકે મળ્યો જ પુત્ર નિહાળ્યો
આનંદમગ્ન ખીલેલું એવનો
યમુનાજળના ઝટકારે ભીંજ્યો
કરારવિંદેન પદારવિંદ
મુખારવિંદે વિનિવેશયન્તમ્ ।

પછી ભર્યાં ડગ… ..
ગોકુળના ગરવા ગામડે
જ્યાં વ્યાપ્યાં હતાં ગાઢાં ઘેન
મહામાયાની મોહનિદ્રાના,
ને મહી નંદરાય નેસડે
નંદરાણીની ગોદમાં પોઢાડ્યો,
ને લીધી પુત્રી પિતાએ
બત્રીસલક્ષણો પુત્ર દઈને
પારણામાંથી કે જેની પ્રભુતા
ભાવિના દેતી હતી કોલ.
પછી .. . ?

પુનઃ એ કારાગૃહ.
વસુદેવે દીધા સદેશ નિજ પ્રાણેશ્વરીને
ને શયન કરાવ્યું પુત્રીને
પુત્રવિયોગી દેવકીની ગોદમાં.
એ કન્યા . ..
'ઉવા' 'ઉવા' આક્રંદે રડી,
ને પહેરેગીર જાગ્યા
પછી પારખી પેખીને
કહાવ્યા કંસને સંદેશ
કે 'જન્મ થયો છે કારાગૃહે
દેવકી કૂખે નવા બાળનો '

અને પધાર્યા દુષ્ટ માતુલ
હણવા આત્મા ભગિનીને !

\+ \+ \+

એ દૃશ્ય……
કરુણ હતું કારાગૃહે,
બાળકી પોઢી હતી
દેવકીની વાત્સલ્યભરી ગોદે,
માતૃદેવે હતું રુદન
ને હતા નયને અશ્રુ.
દીનતાના ભર્યા સાગરે
ફફડતી મીન શી ભગિની.
નતમુખી રહી કહેતી કંસરાયને,
" ભ્રાત ! છ છ ભાણાઓ માર્યા;
ને આ બાળ તે એક બાલિકા
હજી સંતૃપ્ત નથી થાતી
બાળહત્યાની પિશાચી કામના ? "
" બહેની ! છ છ માર્યા.
શા વિચાર હવે હણવાના ? "
અને ઝૂટવી એણે
બાળકન્યા બહેનીના ગોદેથી.
ને અભાગી આવ્યા દેવકીનંદને
પછી પાવક બહેનાએ પાથર્યો.

" ભ્રાત ! સબુર ! સબુર ! "
" રાજન ! સબુર કરો.
સુણો આપ ભગિનીવેણુ ! "
એ વસુદેવવેણુએ,
કંસકૃત્ય ઘડીક થંભ્યું.
આશ પ્રકટી ભગિનીહૈયે
ને કંપતી દેવકીએ જોડયા કર,
" ભ્રાત ! પુત્ર નથી આ
કે તુજ આયુષ્યનો લાવે અંત !
કેટલીક નારીએ નર માર્યા છે !
જો લગીર જગતઇતિહાસ
ને ક્ષમા કર કરુણાભાવે.
લગ્ન કરીશ મુજ લાડકી પુત્રીનું,
અવતરશે જો ભ્રાતૃવધૂકૂખે,
મુજ કંસભ્રાતનો કુળદીપક ! "
અને કંસે કર્યું ક્રૂર હાસ્ય.
પણ હતા છૂપા મહીં
ભગિનીપ્રેમના અદૃશ્ય ભાવ.
" ભગિની ! ભાગ્ય ભાખે છે
મુજ ભાગ્યચક્ર કે—
માતુલ કરે ભાગિનેયહત્યા.
ઓ બહેની ! જગને સ્વાર્થે
સંસારે સેવાને આયુષ્યના લ્હાવ ! "

" ભ્રાત ! પણ સુણ પ્રાર્થના એક
પાલવ પાથરી પ્રાર્થતી બહેનીની.
ક્યાં ગઇ પ્રીતિ પહેલાંની ?
ભગિની નીરખી ભ્રાત ડોલતો
આનંદના પૂર્ણ સમીરે.
માયરામાં કન્યાદાન દીધાં'તાં
ને લડાવ્યાં'તાં ' લાખેણાં ' લાડ.
બહેન–બનેવીનો બન્યો'તો સારથી !
ક્યાં ગઇ એ પ્રીત ? વીરા ! "
" બહેની ! પ્રીતિ હૈયે છે; પણ
પ્રીતિ પર ચડ્યાં છે પડળ
વર્ષોનાં વહાણાં વીત્યે.
મથુરાનો કંસ હું
બન્યો રાજરાજન, ને......
સાગર શા વાધ્યા અહંભાવ,
અને પાંગર્યો તેનાથી પાપભાર,
ને પતિત થયો તુજ ભ્રાત
બહેની ! વિચારીને હજી યે
વિમાસું છું, વિચારું છું, હું;
પણ મૃત્યુના ઘંટારવ
ધડકાવે છે મુજ હૈયું !
વળી ભાખ્યું છે ભાખનારાએ કે
' માતુલને ભાગિનેય હણશે ! '

ને હણ્યા ભગિનીજાયા મેં.
જીવનસ્વાર્થ શું ઓછો
છે જગતે ?"

અને અટ્ટહાસ્ય કંસનું
કારાગૃહે પડછંદા દેતું,
ઘૂમી રહ્યું શૂન્ય નિઃશબ્દતામાં.
ભયાનક વાતાવરણની નીરવ ગંભીરતામાં
કાળના સંભળાતા'તા શ્વાસોચ્છ્વાસ.
ને ઉઠાવી કન્યાને કંસે
તોળી અદ્ધર અવકાશમાં.
અફાળવા શ્યામ શિલાપટે !
દયા-કરુણાની એક પળ
ઝબકીને વિલીન થઇ ગઇ,
ને બાળ-શોણિતની અઘોર પિપાસા
સળગી ઊઠી કંસદેહમાં.
ને મીંચ્યાં નેત્રદ્વાર !
શું માતુલે હણી ભગિની-પુત્રી ?
અને...... !
અને દિવ્યદેહી મણિક કન્યા
આભે ઊડી વિદ્યુતસમી,
દિઙ્મૂઢ કરતી કંસરાજને,
ને ભાનને નિદાણી રહી ભગિની,

ને સેરકો નિજ રાજનને.
ક સરાયની દેહસ્થિરતા
ડગમગ ડોલના લાગી
ધ્રૂજતી ને પ્રસ્વેદ હતા દેહે
મસ્તક ફરતુ'તુ ચક્રાકાર,
જાણે ઊઠતા'તા તરગ અ તરમાથી !
ભયવિહ્વળ ઘૂમતા નેત્રો
મ ડાયા'તા શૂન્ય આકાશમા,
ને ભયાનક ભાવિના કારમા પડછાયા
જાણે પથરાયા હતા દૃષ્ટિના ઊ ડાણમા
પછી એણે દીઠી .....
તે દિવ્ય મૂર્તિ
ધનુષ્ય, ત્રિશૂલ ને બાણ સાથે
શ ખ, ચક્ર, ગદા, અસિ,
ને ઢાલ ધરતી અષ્ટ કરે,
શિરે મુગટ ને દૈવી વાઘા,
ને આભસે સુણાવતી સૂર
ક સરાયના હીન માનસને
" ઓ મૂર્ખ ! છોડ માયામોહ
ને છોડ હત્યારા કૃત્ય
પૃથ્વીએ જન્મી ચૂક્યા છે તુજ વિનાશક.
આભ-પાતાળના લેશે રક્ષણ
તો ય એ આભ ચીરી ફોડશે પાતાળ

ને આણશે તુજ જીવનનો અંત.
પતિત તુજ પાપના ખડક્યા ગંજે
ભારતધરતી ધા નાખે છે !"

એ દૈવી વાણીએ
ધ્રુજતરીએ કંપ્યું કંસ-મનડું,
ને થયો કંસને પશ્ચાત્તાપ.
નિર્મળ હૈયાના ક્ષણિક ભાવે
જેમ નિર્મળા આભમા
અકાળ મેઘવાદળ અંધારે
એમ સ્વાર્થ-વાદળ ઘૂમ્યા
કંસના માનસ-વ્યોમમાં ફરી.
પણ સંસારના પરમ સત્યો અવરોધના
કેટકેટલા ફાવ્યા છે આ જગતમા ?
કાળનું મહાચક્ર સત્યજીવનને
સાગરતળિયેથી પણ
ખેંચી લાવે છે મહાબળથી.
જગત સત્યવાદીઓનુ છે.

(૩)

ગોકુલેશ જન્મોત્સવ

પૂર્વે પ્રકટ્યું પ્રભાત,
ને સ્વર્ગંગાતીરેથી
પશ્ચિમસાગરે સંચર્યો
ચન્દ્રમા ધીરો ધીરો.
તેજ હરી તારાગણના
પછી સપ્તર્ષિને ય ઉત્તરઆભે
કહાવ્યા પ્રભાતસંદેશ,
કે સ્નાને પધારે માનસરોવરિયે.

એ પ્રભાત .
સોહાવ્યું અરણરાજે
પૂર્વ ઉદયાચળ શિખરે,
ને ડંકા બજ્યા પ્રભાતનગરે,
ઉષ્મા આહ્લાદક પ્રસરી,

મંદ મંદ વાયા સમીર,
હેલે ચડ્યાં સરોવરજળ
કુમુદ ખીલ્યાં કળીરૂપે
ને કમળ ખીલ્યાં સાગપાંખડીનાં,
બાજી ઊઠી વીણા ભ્રમરગુંજનોની
ને ગોકુળિયે જાગ્યાં ગોપ-ગોપી
નંદઘેર પ્રસર્યો આનંદ
માનસૂર્યના પ્રભાતદર્શને
સુણાઈ જ્યારે આનંદવધાઈ,
ને ગોકુળિયું હેલે ચડ્યું •
આનંદસાગરના ઉન્નત તરંગે.
નંદગયઘેર પ્રીતે ધર્યો
નંદરાણીનો નાનદુલારો
અને ?
દુંદુભિનાદે ડોલી ગાયાં
ગોપ-ગોપીનાં નર્તિત હૈયાં
પછી ગોપરાજન મંદિરે
દીધાં ગોપદાન,
ને લાલાના દર્શન લહેરની આવી
ગલી ગોકુળ-નગરના
સૌંદર્યનાં ઊમટ્યાં પૂર.
માર્તંડરાજે ય ઉદયાચળ શિખરે
પરીક્ષ ચડ્યા આકાશી કે

આ શા ચન્દ્રતેજ અજવાસ !
અને પરિજને દીધા આવકાર,
" પધારો ! ગોકુળની શોભા.
પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યાં છે આજ સૌન્દર્ય.
શા શાં કરીએ આપ સન્માન
નંદરાયના નંદનનેસડે ? "

સૌન્દર્યસરિતાનાં વહેતાં પૂર
ઘડીક થભ્યાં દ્વારે
ઉરે ઊછળ્યા આનંદ-હેલા.
માળ ગૂંથી સુવર્ણ-માલિનીની,
શોભતી ઉર પુષ્પકલિએ.
ક્ષીરબિન્દુ શાં એ સ્નેહફૂલડાં
આનંદતા'તાં રસોન્માદે.
" પરિજનજી ! " એક વંદતી મલકી,
મંદ મંદ વેરીને હાસ્ય,
" પરિજનજી ! ગૃહે છે ગૃહરાણીનાં રાજ્ય.
અધિકારશે નંદરાણી અમને.
ગોકુળિયુ ગોપીઓનું છે ! "

અને......?

એ શય્યા નંદરાણીની હતી,
ને ગોદમાં પોઢ્યો નંદદુલારો

માતૃભાવની લેતો લા'ણુ,
પયપાન કરતો હતો પ્રીતે.
એને આશિષતી આશિષતી
ઓવારણાં લેતી ગોકુલ-ગ્રાવન,
ફૂલડાં શી ફૂલી-ફાલી,
આન હતી આનંદમાગે,
ગાતી'તી ગુણગીતડા
"અષ્ટમીની ઘનશ્યામ સોહતી ગત
"ગોકુળમા લાલ પધાર્યા!
"હીંચોળે યશોમની આત,
"ગોકુળમા લાલ પધાર્યા!"

એ લાલ દુલારો,
આગલાડે 'ઉવા' 'ઉવા' કરી
ગજાવતો'તો નંદનેસ.
એને તાલ દેતી'તી પ્રેમે
નૂપુર-ઝાઝરના નાદઝમકારે
ગોકુલની ગલી ગોપાંગના,
નેના ભ્રમરે નિહાળતી,
કેશવેણી કપાળની ચોરતી
શોભતાં કો' કો' વેણીના ફૂલડાં,
પરિહાસ કરતી પ્રીતે
સાંઝ લેતી'તી મહોત્સવની

અને......

× × ×

એ મહોત્સવ પછી. ...

નંદગામ વાર્ષિક કરની
ભરણાની હતી અવધ,
ને સંચર્યાં નંદરાય
કંસની મથુરા નગરીએ.
એ જાણી વસુદેવજીએ વાત
મિત્રમિલનને મિત્રઉરભાવ
મધુથી યે ભાસ્યા મધુગર
એક હતો કંસકેદી,
એક હતો કંસ આપ્તજનશ્રેષ્ઠ,
પછી એમણે માંડી કથની,
"નંદજી! અભિનન્દન છે,
આપ ગૃહે વૃદ્ધવયે આજ
પધાર્યાં છે બાળલાલ!"
"પ્રભુકૃપા છે વસુદેવજી!
આપ મિત્રના મીઠા ભાવ"
"મિત્રતાનું પ્રતીક છે શુભ વાંચ્છના.
એ ભાવ ભરી ઉરે આપ
મુજ પુત્રને લડાવો છો બાળલાડ
છન દઈ તેની માતાને,
આનંદે તો છે ને રોહિણી દેવી?"

" વસુદેવજી ! પતિવિરહિણી પત્નીનો આનંદ
દુઃખસાગરે ખાય ઝોલાં,
ને સદાય ઊછળે સ્મરણતરંગનાં મોજાં,
પણ પછી સમાય મન કાંઠે ભટકાઈ,
ને બને ઉમંગવિહોણું ! "
" પ્રભુ-ઇચ્છા, મિત્રજન !
પુકારે છે મુજ પાપ
કો' પૂર્વજન્મે લાધેલાં.
ભગિનીદ્રોહી ભ્રાત બન્યો
ઊગતી સમાવી બાળકળિઓ.
છ છ પુત્ર અહો સમાણા
હતભાગની હીન હત્યાએ.
હત્યાના કેટકેટલા ડગ
જગતપિતાને હશે ? "
" મિત્ર વસુદેવજી ...!
સુગુજે મનનો બોધ.
અંત આવે ભાગ્યગાથાનો
પાપ જ્યારે પકવ એ છલકાય.
અદૃષ્ટ દેવ નિયામક છે
જીવનમાનવના પુણ્ય–પાપનો.
હોય અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ
પણ ભોગવવાનું છે અમારે ! "
બેઉ હતા બે મિત્રો

મથુરા નગરીના એક મહાલયમાં,
ને વ્યવસાયભર્યા મહોલ્લાઓથી
ઘોંઘાટ સુણાતા હતા
એવે વદ્યા વસુદેવજી
આસપાસ દૃષ્ટિદોર દે કાને,
" નંદરાય ! રાજદ્વારી વાતાવરણોથી
સુણી છે મેં એક વાત
કે ગરવા આપના ગોકુળને સદ્ય
વિપત્તિઓની વરસશે ઝડી,
તો શ્રેય છે આપનું
વસવાટનું સ્થાનાન્તર કરવામાં ! "
એ અપ્રિય સૂચનાએ
ઝબકી ગયા નંદરાયજી
" વસુદેવજી ! શા કારણ છે
કે આપત્તિઓ ઊતરવાની છે ગોકુળે ? "
' મિત્ર ! અજાણ છું હું પૂરી વાતથી,
પણ અવશ્ય હશે
મહી કો રાજદ્વારી સંકેત
ચેતતા નર સદા સુખી ! "

અને ...
મનોનિશ્ચય કર્યો નંદજીએ
કે ગોકુળ તજીને
વૃંદાવનમાં કરવો વાસ

(૪)

પૂતનાવધ

ગોકળિયું ગાજતું'તું......
આનંદ, આનંદ, આનંદનાદે.
એવે પ્રસરી સૌન્દર્યપ્રભા,
શોભંતી નંદઆમડે.

એ નંદજીનો ગરવો નેસ,
મહિં ધમ...ધમ...ઠલવાતાં દૂધલાં.
ને ગોવાળિયાની ગરવી ધેનુને
નોંઝણાંના દીધાં'તાં દામણાં,
ને ગાજતી હતી શેડે ધારાવડી
ચણક ગણક ચણકતી તાંબડીએ.
મહારાણી યશોમતી
અભરાઈએ માંડતી'તી તાંબડી
છીંકાએ ઢાંકતી ઢાંકતી,

અહિયરને સમજાવતી વાત
સોહંતા બાળઉછેરની.

એનો બાળ......
બાળ લાલો નંદદુલારો
પોઢયો'તો પાળણે પ્રીતે
પદારવિંદનો ઉડાડતો પરાગ
અનંત ઊંડા આભ-ગોરંભે.
ને પુષ્પવૃષ્ટિ અંતરીક્ષેથી એવે
આભે સર્જતી હતી અક્ષર.
એ અક્ષરના આલેખાયા શબ્દ,
ને શબ્દનાં લખાયા વાક્ય
યુગદ્વાપરના કાળબોલતા

એ વાકયે વાકયે
અમર કરવા એક બાળલીલા
ગોકુળે આવી નમણી નાર.
માલતી પુષ્પ મહેંકતાં'તાં
કેશપાશની ઝૂલતી વેણીએ.
ભૃકુટી દીપન્તી ભાલચંદ્રે,
ને મુખારવિંદ જાણે કળાયેલ ચંદ્ર.
સૌન્દર્ય ઉદયાચળ ઉરે હતા,
ને ઉન્નત શિખર બે પર્વતના ગણે

ડોલતાં'તાં દૈવાંગને,
ને ઉન્નત રોધસની મધ્યે જાણે
સાંકડા શોભતા સરિતાપ્રવાહ.
મંદ હાસ્ય મદનઘેરું હતું.
એને નિરખી માન્યું વ્રજાંગનાએ કે
ગોકુળને સોહાવવા પધારી છે
કો' સૌન્દર્ય–ઐાપાંગના,
અવન રિણી ક્ષીરશાયીપ્રિયા
કરે ગ્રહી કમળકેરું પુષ્પ.
પછી એણે પ્રસ્યું બાળ પુષ્પ
ખીલતું ગરવા ગોકુળિયાએ,
પ્રફુલ્લેવું યશોમતીકૂખધારીએ
નંદરાયના નમણા નંદનબાગે.
એની બિડાઇ નેત્રપાંખડી.
એ પુષ્પબાળ હતુ.
લાલનપાલન લાડીલું.
એને ઝુલાવ્યુ પયોધરે પછી
સ્વરૂપધારિણી અન્સુરનારીએ.
એનાં પયોધરે હતાં
લેપન વિષ હારમાનાં.
એવે પયપાને.........
દંતક્ષત કર્યા બાળયોગેશ્વરે,
ને પયોધરે કર્યાં ઝહરલેપનને

ત્વચા ભેદી રક્તસંચયને પ્રસરાવ્યા,
ને વાગ્યાં હૈયે હાથનાં કર્યાં,
એ વિષકન્યા.........
ભોગ બની નિજ વિષની
ને પુકાર્યા એણે પુકાર,
" છોડ બાળ, છોડ મુજને ! "
ભીષણ કર્યો આર્તનાદ
સૌન્દર્યલલના બનેલી
બહુરૂપિણી પૂતના નારે.
પણ કેમ છોડે બાળ ‘
કપટને માગનારને આજ
મળ્યો હતો મહાકાળ
પછી પ્રસર્યું અંગે વિષ,
ને તેજ હરાણાં કજરાળાં નેત્રના
પછી ધમપછાડા હસ્ત ને પદનાએથી
વીખરાયા બહુરૂપિણીના વેશ,
ને ભાસી વિરૂપા સર્વને
ને નેસડે મચ્યો કોલાહલ.
નંદરાણીએ જાણી વાત.
પાળણે ન દીઠો લાલ !
હેમતાઈ માત શોધતી સચરી
બાળલાલાની સેજ ભાળ.
ગોપીઓ દોડી, દોડ્યા ગોપ,

ને દીઠો નંદદુલારો
મૃતદેહે કરતો રમણ ! –
આશ્ચર્ય...આશ્ચર્ય...
અને......?
પ્રસર્યો ગોકુલે હર્ષનાદ,
ને પ્રસરી ગાથા આમ્યદંદે
પાળણામાંથી યે બાળપરાક્રમની.

એ પછી સુણી વાત
મથુરાની વાટે વળતાં
ગોપમુખે નંદરાયજીએ,
" રાયજી ! ગરવું કીધું ગોકુળને
પૂતના હણી લાલજીએ ! "
" ગોપજન ! પૂતનાનો બાળરોગ
બહુ યે પ્રસર્યો છે ગોકુળગામડે.
બહુ યે બાળનાં લીધાં બલિદાન.
કીધી'તી ને ગો–રજ્જણી
યશોરાણીએ ? "
" રાયજી ! નારી પૂતના સ્થાને
શા ભાખો છો બાળરોગ ! "
" ગોપજન ! શા ચમત્કાર સુણું છું !
રોગ નહિ તો અન્યથા ભાવે
પૂતના છે અવિદ્યા પ્રતીક.

ભાવહ ભવની ભાંગી
સારા યે શું ગોકુળ ગામની,
જો હણી લાલે પૂતના
આશ્ચર્યની છે ને અવધ ?
બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા । (ઉપનિષદ્)
બ્રહ્મ પિછાણણહાર જન્મસિદ્ધ શુકદેવજી
અવનીએ કો'ક જ પાકે છે !"

એ નંદજી જ્ઞાનવેણુમાં
સુણી હસ્યા ગોકુળગોપ,
કે લાંબી લાંબી જ્ઞાનચર્ચા
શું ગોકુળને ગૃહે ગૃહે
જ્ઞાનેશ્વરો સર્જશે ?
"રાયજી ! હી...હી...હી...!"
એક હસ્યો ગોપબાળ
પૂતનાની કહેતો વાત,
"નારી હણી બાળલાલે,
ને અવનીએ પાડી પયપાને,
બહુરૂપિણીનાં વિકૃત કર્યાં રૂપ !"
એવે વદ્યો બીજો ગોપ,
"રાયજી ! છ યોજન દેહલંબાણ
હતાં એ પૂતના નારીનાં,
ને મુખ મહાબિહામણું.

આભ-ઊંચા હતા ઉરડુંગર,
ને નિતંબ જાણે સરિતાભેખડ.
મજ્જરૂક્ષનો વાળ્યો દાટ.
હજી યે ઝગહળે છે એની ચિતા ! ”

એ ગોપવેણુસે......
હાસ્ય હસ્યા નંદજી હર્ષે
કે રાઈનો કીધો છે પર્વત
હસમુખા હરિ ગોવાળિયાએ.
પણ પ્રભુએ ક્ષેમ રાખ્યો બાળ,
અવશ્ય એ ગાથા છે.
અને......!
સરતા ત્વરિત ગતિએ ડગ
વદ્યા નંદજી મુખે,
" ઓ જગન ! શા ચમત્કાર અવનીએ છે !
અવિદ્યાનાં સંસારઢાંકણ
ઊપડે તો લાગે તાગ
હિરણ્યગર્ભના પેલા પારનો જ્યાં
વસતા ' જે સચ્ચિદાનંદ '.
સચ્ચિદાનન્દ........
તત્ત્વમસિ ! તત્ત્વમસિ ! ”

(૫)

શકટાસુરવધ

એ હતો બાળ લાલનો
અંગપરિવર્તન ઉત્સવ અભિષેક.
ગાજતો'તો નંદજીનો ગરવો નેસ
ગોપાંગનાની ગરવી ગીતાવલિએ.
પછી મંગળસ્નાને ને પયપાને
લાલજીને લાધ્યાં પ્રભાતધેન,
ને ઢળ્યાં નીંદરડીએ નેણલાં.
પછી બાળ પોઢાડયો યશોદાજીએ
ઓળીઝોળી ગાડે બાંધીને.

એ ઉત્સવ હર્ષે...
ઉજવાતો હતો આનંદઆનંદે,
ને પોઢયો એકલો લાલ
રુદનના દેતો સાદ,

બાળલીલાએ મૂંઝાયો ભારયો.

એ હતો દૈવી બાળ.
રૂદન ભાસ્યું મિથ્યા એને,
ને માંડ્યા ઉધામા દેહે
અંગઅંગે ઝોળીએ કૂદી.
પછી ઝોળી સરકી
બાળકુમારના હલનચલને,
ને ધરતીએ સર્યો લાલ.
આડ હતી ગાડાને પૈએ નાના પાણાની,
જે સરકી બાળલાલપગદલને.
પૈ સર્યાં ને ધસ્યું શકટ
ઓખડેથી ખાઇએ આડું,
ને ઊંધું વળ્યું આશ નિહાળતું.

એનો સુણીને ધબાક
ગોપીકર્ણ જગ્યા ચમકી,
ને બાળ લીધો નંદરાણીએ
વાત્સલ્ય ભરી ભરી ગોદ
શ્વાસોચ્છ્વાસથી દૈવાદાડે

એ સુણ્યું......

એ માન્યું......

કે નંદદુલારાએ ઉથલાવ્યું
બાળદેહે ગાડું એક !
મળ્યા સમૂહે ગોકુળગોવાળ
ને માંડી અવનવી વાત.
કો'ક વદ્યું કે "બ્રહ્માંડપુરાણે
ભાખી હતી ભેદિલી વાત
કે આવશે શકટાસુર દૈત્ય
ગાડારૂપ ગોકુળે બનીને
ને ઉથલાવશે બાળલાલ !"
કો ક વદ્યું "નંદલાલજી છે
દ્વાપરની યુગસંધિએ
બાળબળનું સત્ય પ્રતીક."
કો'ક વદ્યુ કે "કો' દુષ્ટ ગ્રહ
પંજેથી છટકયો ને
માત-પિતાના કો' પુણ્યઠગે
ઊગર્યા છે બાલલાલ."

એ દશ્ય......
નિહાળતા હતા એક દ્રષ્ટા
નંદરાજન ગ્રામ્ય નંદગાંવના.
ભાસી પુત્રમાં એને પ્રતિભા,
ને ભાખ્યું સંસારરૂપી શકટ.
રસો વૈ સઃ પૂર્ણાવતારી

કેમ કરે સહન
ઉપર ઝળુંબતું ગોરસભર્યું શકટ ?
અને હરખભર્યા નંદરાયે
ગોકળિયું ગરવું પેખ્યું.
એ હતું નંદજીનું ક્રાન્તદર્શન.
એમણે સંસારે શોધ્યા માયાના માધ્યમ
બ્રહ્મ એકાત્મતાના સાધતા દોર
કે પરમ ઈશ્વરનાં પરમ તેજ
આદેશ દઈને બ્રહ્મ પાઠવે સંસારે
યુગકાળને તારવા પાપમાનસના ભારથી.

(૬)

યશોદાવિશ્વદર્શન

એ ગરવા ગોકુળગામે
નંદદુલારાનો હતો નામકરણનો વિધિ.
ગર્ગાચાર્ય યાદવ પુરોહિત
પધારતા'તા વસુદેવ પાઠવ્યા,
ભાલચંદ્રે આલેખેલાં કહેવા
ભાગ્યવિધાત્રીનાં ભાવિવેણ.

અને આતિથ્યસત્કાર થયા
ગર્ગાચાર્યજીના નંદનેસદે.
" પધારો ! મહાનુભાવ !
પાવન થયું છે મારું ગોકુળિયું
આપ પાવનકારી પ્રવેશે. "
" કલ્યાણ ! કલ્યાણ ! ગોકુળશ્રેષ્ઠ !
છે એ મુજ આશિષ,

કે ગોકુળનો ગરવો ગોવાળ
દ્વાપરયુગના કાનપ્રવાહે
અને યુગપેરાવણહાર. "
" પ્રભો ! આપ વેણુના
સત્યના યે શોધે તાગ ! "
"અસ્તુ...... ! "

અને નંદનેસદે
ઘડીક વીતી અબોલ પળ.
" નંદજી ! આશિષ સહ છે અભિનંદન મુજ
કે પુત્રરૂપે વંશાર્ક અવતર્યો,
ને ભાગ્યવાન બન્યા આપ દંપતી ! "
અને કર જોડ્યા હૈયે ઉલ્લાસીને
ભાગ્યધારી મુનના પિતાએ.
' દેવ ! ઋષિકુળે આપ મહાનુભાવ
ધ્યાન વર્ચસ્વે તેજસ્વી છો
ને છો વિદ્યાના ભંડારમાં અગર
એવા આપ બ્રહ્મજ્ઞાનની
પ્રગટો છો ભાસ્કરજ્યોત શા.
પણ એક છે પ્રાર્થના મુજ
કે નામકરણાદિ કરો સંસ્કાર
મુજ પુત્ર બાળગોપાળના
ને મુજ મિત્રપુત્રના ! "

અને અવરોધીને
વદ્યા વેણ ગર્ગાચાર્યજી,
આછું હાસ્ય પ્રસરાવી મુખડે,
" અસ્તુ ! નંદજી !
પણ સુણો એક સમસ્યા.
હું છું યાદવકુલાચાર્ય.
જો કરીશ નામકરણવિધિ તો
મથુરાના જાણશે લોક,
ને કંસ પાપભર્યો પાપાત્મા
ધારણાએ ધારશે આપ બાળને
અવશ્ય વસુદેવસુત.
મિત્રતા વસુદેવ ને નંદની
અણજાણ નથી મથુરાવાસીથી !"
" બ્રહ્મવર્ય ! સત્ય આપ વાણી છે,
ને છે કાળોચિત અવશ્ય;
પણ પ્રાર્થના સુણો મુજ એક.
છાનો કરો નામકરણવિધિ,
ને ભાખો કાળનો ભેદ !"

એ નંદવાણીએ છાનાં
ગર્ગાચાર્યે દીધાં નામ,
કહ્યો કૃષ્ણ નંદનંદનને,
ને વસુદેવરોહિણીપુત્રને

દીધું બળરામ નામ.
અને વા'ગ્યાં વીત્યે વખતનાં
કૃષ્ણ ને બળરામ ભ્રાત
બાળખીલોણે ખેલંતા રમતા,
ઢીંચણીએ ધરતી ઢૂંઢતા
ફરતા નેસડાને ચોક,
ઊઠતા પુચ્છકરગ્રહણે
ગાયોના બાળગોવાળ બની.
ફરી પડી ફરી ઊઠતા.

એ બાળ-લીલા હતી
કૃષ્ણ-કનૈયા ને બળરામની.
પછી શીખંતા બાળ
હસને હસતાં'તા હરખે,
કાલાકાલા વદતા વેણ

એમ વીત્યા માસ.
પ્રભાત ઊગે ને વધે
માર્તંડરાજની તેજકિરણાવલિએ.
तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमही ।
એ સૂર્યપ્રભાતે રાચંતારાચંતા
પછી વધે રજનીપ્રહરે.
ને પ્રભાતે પ્રગટાવે તેજ

બાળવયઉદ્યાંચળેથી.

× ×

અને એ પ્રભાત ગોકુળગામે
આજ અનેરૂં ઊગ્યું'તું.
ઘૂમ...ઘૂમ...ઘૂમ...
એક ગોકુલગ્વાલન
યશોદાએ નેતરાં બાંધી
વલોવતી હતી મહિડાં.
મહીંથી છંટાતા છંટકારા
ભીંજવતા'તા ગ્વાલનનાં ચીર.
ગોળીમાં નાચતું હતું વલોણું,
ને ગોરી ગ્વાલનહૈયે એ
નાચતો'તો બાળ ગોપાળ.
હૈયે રમયોં પછી નેણે ભાજ્યો,
ને આનંદી ગોકુળ-ગ્વાલની.
" કનૈયા ! ઊગ્યું પ્રભાત આજ.
રળિયાત લાગે છે મુજને
માતા જશોદાનો લાડીલો બાળ,
ને નંદરાયદુલારો.
શી પ્રભાતચર્યાએ
આજ વહેલોવહેલો પધાર્યો છે ?"

અને થંભી મહિડાં વલોવતી

ગોકુળની મરતી ગોપાંગના
નિહાળતી ચિન્તવતી
કે "પૂર્ણ ચંદ્રનાં તેજ
ઉદયાચળના અજવાસ પછી
શાં પ્રભાતે ભાસે છે !"
"ગોપી ! નંદકુમાર છું.
ગોકુળિયે છે નંદઘરની આણ.
મહિડાં ને મહીમાખણના
ભર્યાભર્યા છે ને ભંડાર !"

એ મલકી......
વલોણું ગોળીએ ફેરવતા.
વીંઝણાંના પાલવડાનાં ચીર
જોબનના નવરંગ સમીરે
ને પરાગ હતા પાલવડાની કોરે
પ્રભાત કેવડા કેરમના
આહ્લાદક, ઉન્માદક, અધીર.

એના ઉરે હતા
અખંડ યૌવન-ઉછાળ.
સુરમ ઉરપુષ્પમંદિરે
અજીત હતાં યૌવનપૂર,
પણ કનૈયો હતો બાધ આજ

તો ય રમતિયાળ નેણલાંનાં બાણ
ભાખતાં હતાં એના યૌવનનાં ભાવિ
કે જીતશે એ જગનકામ
કૈલાસેશ્વરને જે અજેય મારયો હતો,
ને માંડ્યા હતા કૈલાસેશ્વરે
જીતવાને જેને મોરચા,
કામથી બીને બીને બચવા,
ને અજમાવ્યું હતું અજેય શસ્ત્ર
ત્રિલોચન ખોલી ભાલચંદ્રે
ને અનંગ કીધો કામદેવ,
પણ તો ય બન્યા હતા ને ગૌરીશ્વર !

પણ નંદદુલારાને
જીવતો જીતવો'તો કામ.
અને સ્નેહવશ થઈ લોભાઈ
ગોકુળની યૌવનગરવી ગોપાંગના
કનૈયાના મુગ્ધ માધુર્યસૌન્દર્યે,
ને ધનવશ ડોલી
એવે પ્રવેશ્યો પરસાળ વટાવી
ચૂપકીથી ઓરડે બાળ કનૈયો.
સાથ દીધા એને બાળસખાએ
છાના છાના યે સરકી સરકી,
ને માંડી માખણચોરી.

એ જાણ્યું એક અન્ય વ્રજાંગનાએ
ને લક્ષ દેયું ને ઝાલ્યો કહાન.
" સખી ! જો જરા નેત્ર ઉઘાડીને
યશોદાજીના કનૈયાના ખેલ;
પૂરો નટખટ છે બાળલાલ ! "

એ અદિયરવેણને
ઝળઝી અણચિંતરી વ્રજગૃહિણી
ને ઝાલ્યો કનૈયાનો કાન.
" કૃષ્ણજી ! ભલી શીખ્યા છો કળા
છાની એ તસ્કરવિદ્યાની ! "

અને નિહાળી રહી એ
કનૈયાની મોહક મૂરત.
એવે ત્રીજી પ્રવેશી
મુખડે મરકતી મરકની.
પછી રોળથી વદી
" બહેની ! આજ મંગળ પ્રભાતે
શ્યામસુંદર ગૃહે પધાર્યા,
ને ધૂમ...ધૂમ... મદિરાસુ જાને
હું ત્યે રતી થબી વારે
ત્યાં તો ખાજુખોદ વધી
ને ખેંગ ખાં રાધાના નેવરા.

ગોળીમાં ગોરસ છલક્યું.
અર્ધું ખાધું ને અર્ધું ઢોળ્યું.
હું યે ઓછી ઊતરું કેમ?
શ્યામ મુખ ગોરું કીધું મેં
લીંપીને મહી-માખણના થર!"

એવે ઝાંઝર ઝમક્યાં
ને પ્રવેશી અન્ય એક વ્રજાંગના.
"સહિયર! સુણી કનૈયાના શાણપણની વાત.
પછી આવ્યો મુજ ગૃહે
ઠેકતો ઠેકતો જાણે મરકટ.
અભરાઇએથી માંડ પાડી
મહી-માખણ ને ગોરસપાટલાની!"
અર્ધું અટકાવ્યું એ વેણું
ને કહ્યું અન્ય કો વ્રજવસનાએ,
"સખી! પાણીડાં ગઇ'તી જમનાજી,
એવે ગૃહે આવ્યો કનૈયો
સંઘાત હતા મર્કટસેનાના
તુજ પુત્રના યે હતા સાથ.
અધ્ધર અભરાઇએ દહીંદોણી
કાણી કરી વહાવી ધાર.
આણુ, ત્યાં નીરખી નીસરણી—
ખાળગોપ ને ઉપર કહાન.

હાકલ દીધી ને ઉગામ્યો હાથ.
સરરર...સરક્યા તુફાની બાળ,
પણ સરકી મુજ ઈંઢોણીએથી ગાગર !
હું ભીંજી ને ગાય નાહી.
વોય મા ! મેં રહેવાય ગોકુળિયે ?"

અને ચાલી વ્રજાંગના
લઈ કહાનકુંવર ચોર,
રાવ કરવા માત યશોદા કને.
પણ ઊડ્યો વંટોળ એવે
વ્રજભૂમિની ઝીણી વેળુનો.
ગાલગેનાએ વાર કીધી
મૂંઝઈ ગોપી ને છોડ્યો કાન !

અને......?
વ્રજરાણીએ જાણી વાત.
ડારો દીધો કુંવર કનૈયાને,
તોય વાત વ્રજગોપાંગનાની ન માની.
જશોદાએ કનૈયાને બોલાવ્યો પછી
ને ઉપાલંભ આપી સતાવી ગોપી
પછી કીધું કે " ઝાલજે કાન
જો આવે તમ ગૃહે તો
આવી તે રાવ શી ?"

શાંત ગોકળિયું શું અશાંત કરવું છે ?"

અને......?

બાળ કનૈયાનું પડ્યું મોં.
એ નિહાળતી'તી હરખે હસતી
વ્રજનાર નેત્ર-મિંચોલી કરતી.
પછી કનાઈસેના જામી.
બાળ કનૈયાના હતાં સરઘસ.
મર્કટે સાથ દીધા એમાં.
મહી ખાય અને ગોળા ફોડે,
અને કરે મહિડાની રેલમછેલ,
અને પછી......
એ હતું ગોપાગના પ્રભાવતી ગૃહ.
ગર્વિષ્ઠ એ ગોકુળ ગોપાંગના.
કહેતી કે " વાઢું કનૈયાનો કાન
ને સોંપું હાથ નંદરાણીને ! "
પણ એ જગત......
રહ્યા છે કોઇના કે
ગોકુળની ગોપાગનાના રહે ગર્વ ?

અને ઊલટી કનાઇસેના,
ને ઊછળતો બાળ-સાગર
બાળલીલાએ હેલે ચડ્યો.

ગૌ-વત્સને બાંધ્યા છોડયા,
ખીલા ખેંચ્યા ને છોડી ધેનુ,
ને મચાવી ધૂમ ધમાધમ !

એ સુણી......
દોડી પ્રભાવતી ઝબકી.
" શા કોલાહલ છે આ ? "
પણ કોલાહલ મચવૈયો બાળ
ને નાની કનાઇસેના
લપાઇ ગયાં હતાં ઓથે !
ને પ્રભાવતીએ માંડયાં પછી
છૂટેલાંનાં બંધનબાંધણાં.

એવે લાગ લીધો
ને પ્રવેશી કનાઇ સેના
મહી-માખણના ઝીલતા ગઢ.
મટૂકી તોડી, ગોળી ફોડી,
ને ઢોળી ગોરસની લાંબુ.
બાગમોપ ધરાયા અને ગરકટ ધરાયા
ને ધૂમ કુદ્યા ધમાધમ......
રેલી નીક મહી-માખણની.
પછી જગાડયો નિદ્રાએ પોઢયો
સુમકી ખણી ને કાન આંમળી

પ્રભાવતીનો પાળણેથી બાળ.
'ઉંવાં...ઉંવાં...ઉંવાં...ઉંવાં...'
એ બાળધ્વનિએ
પ્રભાવતીના ચમક્યા કર્ણ,
ને પુનઃ ગૃહે માત પ્રવેશી.
એવે સરકી કનાઇએના.
પણ નાસતો ઝપટાયો
બાળસૈન્યનો સેનાની કહાન.
કાન ખેંચી લપડાક દીધી,
ને ખેંચ્યો કર ઝાલી
રાવ કરવા નંદરાણીને ગૃહે.

એ દૃશ્ય.........

દૃશ્યમાં હતી હર્ષની હેલી,
ને વ્રજલલના કહેતી હતી રોજે વળી
કે "નટખટ નંદકિશોરને
આજ વઢશે માતાજી,
ને દૃશ્ય થાશે લાખેણાં.
ભલાં લાધી છે અમૂલ્ય પળ.
ચીડવીને બાધશું ચાડિયાં
પ્રીતે કહાનકુંવરનાં આજ, "

અને પ્રભાવતીકરકેદી

કનૈયો કરગરતો વદ્યો,
" છોડ મુજને, ગોપી !
નાર તું છે શાણી.
અમ નિર્દોષ તુફાનને
ન બધાય ગણીને ગ્રંથિએ.
અમે તો નાના નાના બાળ !"
અને ધૂરકી પ્રભાવતી,
" કનૈયા ! નાનાએ વાળ્યાં દાટ
તુફાનનાયક થઈ ભમે જે
તે ગોકુળના ગાળાચોક આજ
માતાજી વઢશે ત્યારે
મોટાઈના મુકાશે માન !"
" શાબ્બા ગોપી પ્રભાવતી !
સામેથી કરજે માતાજી કને રાવ.
પણ લજ્જન લાખેણી તારી,
ન શી તું નિર્લજ્જ ભામે છે !
જો પેલું નિહાળે છે ગોપવૃંદ ઊભું
અરતપરત તારા ચોર
શા કરવ છે નિરાળા !"

એ મલકાતા કનૈયાજીને
પ્રભાવતીના નેને રીસ
ઓઢૂણાના ભરતા ઓપ.

બાળલીલા કનૈયાની નિહાળતા
મરક મરક મરકતા મુખડે,
પણ પ્રભાવતીને ભારયા નિજને નિહાળતા.
ને પ્રભાવતીએ સંકોર્યાં
લગીર છોડી બાળ કનૈયાને
અસ્તવ્યસ્ત અંગનાં ચીર.

એ ક્ષણ......
એ ક્ષણ હતી ત્વરિતતાની.
કનૈયામિત્ર પ્રભાવતીસુત
કનાઇબાળસૈન્યે હતો.
એણે પારખી નેત્રસમસ્યા
બાળલાલ કૃષ્ણકનૈયાની
ને લીધાં કનૈયાનાં સ્થાન !
પછી માતાએ અજાણતાં ઝાલ્યો નિજ પુત્ર,
પાલવડાનાં ચીર સંકોરીને.

અને...... ?

એ નંદરાણીગૃહ.
ગોપી રાવે પધારી
ગરવા એ બાળલાલને લઇ.
" માતાજી ! બહુ યે વાર કીધી રાવ
કે બાળખેલ આપ લાલાના

ગોકુળે મૂકે છે મરજાદ.
આજ સ્વનેત્રે નિહાળો !"

અને ગોપી પ્રભાવતીએ
બાળ આધે ધકેલ્યો રોષે,
જાણે સંજ્ઞાએ દાખવતાં
ફરી વદતાં વદતાં,
" માતાજી ! ચોર ઝાલ્યો છે આજ.
માન્યતા હશે આપની કે
છે બહુ ડાહ્યોડમરો,
પણ ગૃહબહાર તો...? "

અને છણકો કરતી પ્રભાવતીને
નિહાળી રહ્યાં યશોદારાણી.
" શો છે આ ખેલ ? પ્રભાવતી ! "
" માતાજી ! પેખો છો તો ય પ્રશ્નો છો
તો સ્મરો દી' પહેલાની વાત.
મેં રાવ કીધી'તી રાસે
કે કુંવર કનૈયો ગૃહે પ્રવેશ્યો
ને ફોડી મહિડાંની મટકી.
પાછી જ્યાં ઝાલવા જાઉં ત્યાં
મોંએ બધું વાંટ્યું મહી
મુજ નેત્રે મૂંઝીમૂંઝીને.

એવે હું ન્હી લૂંછતી,
ને છટક્યા કુંવરજી છાના.
પણ આજ લાવી છું ઝાલી.
માતાજી ! ન્યાય દેજો.
ગગ્યો છે નદજીનો નેસ
કંસરાજ્યે યે પ્રતિષ્ઠાભર્યો. "

અને હસ્યા જશોદાજી,
" પ્રભાવની ! પ્રભાતને ય સ્પર્શી ભામે છે
રજનીની શ્યામ છાય,
ને અધકારે અટવાઇને તેં
તુજ પુત્ર મનસુખાતે પેખ્યો કનૈયો,
શું વ્રજમા સર્વ કનૈયા હશે ? "

અને હાસ્યના છૂટયા ફોરાં
સર્વ વ્રજગના ને નંદરાણી મુખડે.
પછી અન્યોન્ય દીધી તાળી
કે " કનૈયાએ કર્યા કેર. "

અને ગૃહબહાર......
શોભાવી સંચરતી હતી
પ્રભાવતી નિજ પુત્ર કરે ગ્રહી
રોષની દેતી દેતી રાડ.
એવે કનૈયો આવ્યો

ને વદ્યો વેણુ ધીરા,
મંદમંદ વેરીને હાસ્ય,
" ભલાં ! રાવ કરનારના રોળાયા
મહદ મતિના અલ્પ કંકર;
પણ ચેતજે, શાણી ગોપી !
આજ તો કરમાં દીધો પુત્ર;
કાલ હશે પતિ સ્થાને,
ને નિહાળશે ગોકુળગામ;
પછી પત નહીં રહે પ્રભાવતીની ! "

વેરાણાં હાસ્યનાં ફૂલ
નિરીક્ષણહાર અન્ય ગોપી મુખે.
દેખા આવ્યા આનંદના,
ને ઉછળ્યા ઉર ગતરંગ.
પછી ગોપી સમૂહે મળી,
ને ઉજવ્યો ગોરસદિન.
પ્રપંચસ્મૃતિ મરી ગોપાંગનાની,
ને એક ગોપીએ ગરબો કર્યો.
ને સંચરી પુકારતીપુકારતી
આર દેતી ગોકુળગલીએ કે
' કામ હો મુરારી. '

એ સુણી......

એ જાણી......
નંદરાણી હરખ્યાં હૈયે.
પણ પછી ઝબક્યા
સુણી એક ગોપબાળબોલ
કે "બાળરમણે રમતો'તો
બલરામ સહ કનૈયો,
એવે માટી ખાધી
ને ભર્યાં ગાલ મુખડાના."
એ સુણી યશોદાજીએ
બલરામને બોલાવી પ્રશ્ન્યા
ને વાત જાણી માટી ખાધાની.
પછી રોષયુક્ત વેણુએ
વદતા વદતા વધ્યા,
" કનૈયા ! ક્ષુધા મહી-માખણની
શું આજ પરિણમે છે મૃત્-ભક્ષણે ?
કનૈયા ! આવ સમીપ !"
ને રોષયુક્ત વધ્યાં વેણુ,
" મો ફાડ ને કરાવ પ્રતીતિ,
નહીંતર ખાઇશ માતાના હાથનો માર !"

એ રોષવેણુ હતાં.
પણ પછી માતૃહૈયાએ
બાળ-મુખે સૌન્દર્યભાવ નિહાળ્યા,

ને મટી ભારી વિશ્વભાવના.
પછી મન અગમ્ય વિચારણાએ ચડ્યું.
એ વિચારે વિચારે......
વિશ્વપ્રતિબિંબ બિંબાકાર
ભાસ્યું નિજ પુત્રમુખડે!
कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तुमसकृत्-
मृद्भक्षिता स्वेच्छया
सत्यं कृष्ण क एवमाह मुसली
मिथ्याम्ब पश्याननम्।
व्यादेहीति विकासिते च वदने
दृष्ट्वा समस्तं जगत्-
माता यस्य जगाम विस्मयपदं
पायात्स वः केशवः॥
" કૃષ્ણે, બા! રમવા ગયો અત્ર તદા
ખાધેલ છે મૃત્તિકા."
" સાચું? કૃષ્ણ!" " કહે છે કોણ?"
" મુસળી "–" ખોટું જ, જો મોઢું, બા!"
" જોઉં "–ને વિકસેલ એ વદનમાં
આખું નિહાળી જગત્
માતા વિસ્મયમૂઢ જેહની બની
રક્ષા કરો કૃષ્ણ એ.

અને ...... ?
આશ્ચર્યમુગ્ધ ઊભા નંદરાણી.

" શા ચમત્કાર સૃષ્ટિએ !
ભાવનાની એકનિત એકાગ્રતા આજ
શું વિશ્વદર્શન કેન્દ્રિત કરે છે ?
આ જગત......
માયા...માયા...શું સર્વ માયા ?
કે સત્ય દર્શન છે સમગ્ર વિશ્વનું આ
મુજ દેવ-પુત્રમુખડે ? "
અને એ સ્મરણચમત્કાર,
सर्वभूतेषु चात्मानम् ।
सर्वभूतानि चात्मनि ॥
શા શા એવા યશોદાજીએ
આત્મચિન્તને ઓળખ્યા ?
પછી આત્માએ પેખ્યુ પરમાત્મત્ સ્વરૂપ,
ને દીઠ્ઠ બ્રહ્માનુ બ્રહ્માડ
ભારતભૂમિએ ગોકુલ દીઠ્ઠ.
મહી ભાસ્યા નિજ પ્રતિબિંબ.
એ હતા માતાના સમ્યગ્દર્શન !
" यथा ब्रह्मांडे तथा पिंडे ।
બ્રહ્માડને ધારણે સૂક્ષ્મ પરમાણુના
સમસ્ત વિશ્વની રચનાએ
શુ આટઆટલાં સામ્ય ?

એના પ્રભાવ......

ને મહામાયાના ભ્રમ
યશોદાજીને વિચારસાગરે
મહામન્થન કરાવતા હતા.
એવે આત્મ-એકાગ્રતાના
લાગેલા તૂટ્યા તાર.
વિલીનતાએ અનુભવી વિરાટભાવના.
વિક્ષેપ થતાં સંસારનું ફરી જણાયું
ઘૂમરીઓ ખાતું સાંકડું ચક્ર,
ને પુત્રપ્રેમ પુનઃ જાગ્યો.
માતાએ ગોદે લીધો કહાન,
ને લાલન-પાલન; ને લહેરી માત
કનૈયાના બાળ-આનંદસ્વરૂપે.
પછી માતાને શ્રેષ્ઠ ભાસ્યો
માનવજગતે બાળ-સંસાર.
सिद्धोऽसि बुद्धोऽसि निरंजनोऽसि
संसारमायापरिवर्जितोऽसि ॥ (મદાલસા)
અને એ હાલરડું ગાતી રહી.

એવે......!
પાકગૃહે ઊકળતું દુગ્ધ
તાપે ઊભરાયું તપી!
ને દોડ્યાં નંદરાણી...પછી
" માતાજી... માતાજી..."
ને ગગને ગુંજતા રહ્યા
કનૈયાના બાળપુકાર.
" શા ઉધામા લોલુપતાના
છે ગોકુળગોપાંગનામનડે !
વ્યાપાર કરે છે મહી ગોરસના.
લોભને નથી થોભ ! "
અને મંદ હસ્યો કનૈયો
એ હાસ્યે હતી લક્ષ્યભાવના.
" ઓ ગોકુળ ! ગાજશે તુજ ભાગ્યધારી
ભાવિ પ્રજાના
ભારતે ગરવા સાદ ! "
અને ફરી " માતાજી ! " વદીને
નેણલાં ફેરવ્યાં કનૈયાએ.
એમાં હતા પરોક્ષ સાદ
ગોકુળની બાળસેનાને
કે મહી લૂંટી માખણ ખાય
ને સર્જે હૃષ્ટપુષ્ટ દેહ.

અને એ સેનાની

એ બાળલાલના બોલ
ભયગ્રસ્તતાની દેતા'તાં છાય.
અને એ છાયા રહી...
ને કનૈયાએ દીધી દોટ.

પણ આજ.. ?

કનૈયાના પુનપ્રેમે
હદબેહદની કીધી હતી
માતૃપ્રેમની યે મીઠી મજાક
ને થકવ્યા ન દરાણીને
પ્રસ્વેદે ભીજવી ચીર.
પછી માતૃપ્રેમની મીઠી ઝાળે
ભાન છટકવાના દાખવતો
પુરાયો બાળલાલ મરકતો.
" હા...શ ! " માતાજી વદ્યા,
" કનૈયા ! ખેલને ખીલે બાંધીશ.
-આવડા તે કેવા તુફાન ! "
" માતાજી ! તુફાન, તુફાન, તુફાની !
માખણ ખાધા તે કહો છો આપ.
માખણ ન ખાય મથુરાવાસી.
એમ પિતાજી કહેતા'તા
કે શહેરના તકલાદી જીવન છે !
ગોકુળના ગ્રામ્ય બાળ

મહી–માખણ લૂંટણહાર સેનાનો
સ્વગૃહે લૂંટે સંચર્યો,
વદીને બે વાર વેણ,
" માતાજી...માતાજી... ! "
એ વેણે વેણે હતા મર્મ
માખણની બાળતસ્કરતાના.
ને પછી ફોડી વચોવચની ગોળી
તાકીને કંકરનાં નિશાન.
પછી ખાધાં ને રેલાવ્યાં મહી
ને મહી–માખણનાં પાન કીધાં.
પછી મર્કટને કીધી સાન,
ને ખાંડણિયે કનૈયો ઊભો,
શીંકાએથી કરતો લ્હાણ
ગોકુળની વાનરી સેનાને.

એ નિહાળ્યું...
ને મરક્યાં માતાજી.
પછી સ્વાર્થ સ્મર્યો લક્ષ્મીનો
ને મથુરાની મહીબજાર સ્મરી.
" કનૈયા...કનૈયા... ! "
માતા જસોદાનાં વેણ
હતાં રોષધ્વનિમિશ્રિત.
" માતાજી...માતાજી...! "

એ બાળલાલના બોલ
લયગ્રસ્તતાની દેતાં'તાં છાપ.
અને એ છાયા રહી...
ને કનૈયાએ દીધી દોટ.

પણ આજ...?

કનૈયાના પુત્રપ્રેમે
હદબેહદની કીધી હતી
માતૃપ્રેમની યે મીઠી મજાક
ને થકવ્યા નંદરાણીને
પ્રસ્વેદે ભીંજવી ચીર.
પછી માતૃપ્રેમની મીઠી ઝાળે
ભાવ છટકવાના દાખવતો
પુરાયો બાળલાલ મરકતો.
" હા...શ! " માતાજી વદ્યાં,
" કનૈયા ! ખેલને ખીલે બાંધીશ.
આવડાં તે કેવાં તુફાન ! "
" માતાજી ! તુફાન, તુફાન, તુફાની !
માખણ ખાધાં તે કહો છો આપ.
માખણ ન ખાય મથુરાવાસી.
એમ પિતાજી કહેતા'તા
કે શહેરનાં તકલાદી જીવન છે !
ગોકુળનાં ગ્રામ્ય બાળ

માખણ ખાઇ મહીડાં પીને
ગાયું ચરાવી વનવન ફરે ! "
" કનૈયા ! નાને મોઢે છે તારે
મોટી મોટી મથુરાની વાત.
સર્વ ગોપાંગના ગોકુળ ગામની
કે' છે કે એક કનૈયાએ
ઘરે ઘરે બાળ બગાડયાં છે ! "

અને માતાજીએ લીધાં
દામણાં કનૈયો બાંધવા.
બાંધે બાંધે ને બે તસુ ઘટે !
ને ફરી ફરી માતાજી રોષે
બીજું લઈ બેવડ કરી બાંધે,
પણ ન બંધાય કનૈયો એથી.
ને એમ એમ રોષભરી માવડીએ
ગૃહે ખુટાડયાં દામણાં,
પણ ન વાળી સીધી ગાંઠ !
એવે હસ્યો કનૈયો,
હાસ્યે સમજાવી બેવડતી ભૂલ.
" લુચ્ચા ! બંધાણો ને ? "
" માતાજી ! પુત્ર જીત્યો.
આપે પારખ્યાં મુજ હાસ્ય ! "
અને દામણાં બાંધ્યા

" ભૂલભૂલૈયાં કેવી ! માતાજી !"
" કનૈયા ! હું ભૂલી ઘડીક,
પણ તુજને બાંધી ખાંડણિયે
ખો રોજની ભુલાવીશ ! "
" માતાજી ! શો કરો છો રોષ !
આજ લગી ઉથાપ્યું નથી
તે ઉથાપે કનૈયો વેણ ?
પણ કીધી મેં સત્ય વાત.
આટઆટલી ગૌવાં દૂઝે
ને ભરાય માખણમટકી,
તો ય વેચાય મથુરાનગરીએ !
માતાજી ! અવશ્ય ભાસે છે
કે દહીંમંથન ને મહિડાંના દામ
બાળલાલનપાલને કરતા હશે વિચ્છેદ ! "
એવે નંદજી આવ્યા...
" યશોરાણી ! શા માંડ્યા છે ખેલ ?
કનૈયાએ માત–પિતા બાંધ્યાં
બાળપ્રીતની રસગ્રંથિની બંધાણીએ,
પણ આજ બાંધો છો કનૈયો ! "
અને હસ્યા નંદરાય,
" યશોરાણી ! આજ પેખું છું
વહેવાર સંસાર–સાગરે
છે માનવજીવન ક્રમ,

પણ લોભના કાંઇ
ડુબાડે છે મનોભાવનૈયા,
સ્થૂળ વ્યવહારખડકે અથડાવીને
સફર અટકાવે છે આધ્યાત્મિકતાના હોડલાની !"

એ નંદવેણુલે
હરખતાં હરખાં નંદરાણી
દામણે બાંધતાં કનૈયો.
" ગોકુળના ગરવા રાજન !
રાવ કરે છે વ્રજાંગના
કે નેસડે નેસડે કનાઇસેના
ને કનૈયો નટખટ સેનાની
મહી–માખણની કરે છે લૂંટ ! "

અને......!
અટ્ટ અટ્ટહાસ્ય હસ્યા
કનૈયાને પંપાળતા નંદરાય,
" પૃથક્કરણમાં નથી સિદ્ધિ,
છે એકીકરણમાં.
કનૈયાના બાળભાવ
સુખદ ભાસે છે વ્રજગોપાંગનાને,
ને એ ભાવ છે કનૈયાની સૌન્દર્યભક્તિના.
રાવ છે બાહ્ય દૃષ્ટિની.

ગોપી આમંત્રી બોલાવે છે
ને પકડે છે કનૈયો;
પછી માંડે છે રાવ,
ને આનંદે છે અવલોકીને કે
'જેવાં વઢ્યાં યશોરાણી
ગોકુળના ગોપાળ કુંવરને !' "
એ નિહાળીને મલક્યો
આછું આછું એ નંદકુંવર
ખાંડણિયે બંધાતો બંધાતો,
આ જગત... !
બ્રહ્મના બ્રહ્માંડે છે
બંધન મોહમાયાનાં.
બંધન સત્ય કે અબંધન ?

(૮)

યમલાર્જુનમોક્ષ

અને........?
નંદકુંવર બાંધ્યો બાંધ્યો
અબંધનની કરતો પ્રતીક્ષા
બાળદેહના શ્રેષ્ઠ પ્રાબલ્યે
ખાંડણિયાને ખેસવતો હતો.
ઓછે ઓછે અંતરે
પછી ઓળંગી ગૃહદ્વાર
કનૈયાએ ડગ ભર્યાં બે.
એવે બે અર્જુનવૃક્ષ,
લોકો કહેતાં જેને યમલાર્જુન,
નાના નાનાં જાતે નાનાં
તો ય ગણાતાં વૃક્ષ.
વિશ્વનું વનસ્પતિશાસ્ત્ર કહેતું
કે છે એમને નિત્ય બાળતત્ત્વ

અનિત્ય સંસાર-વૃક્ષજીવને.
અને એ વનસ્પતિસૃષ્ટિએ રહેતા
કાળપર્યંત બાળ નાના,
યોગજગતે જેમ
બાળયોગી સનક સનકાદિ
છે ને બાળદેહે
આયુષ્યની અવધ લગી ?

એ અવધ હતી
અર્જુનવૃક્ષના યે આયુષ્યની.
કનૈયાબળે ખેંચાતું ખાંડણિયું થંભ્યું
એ યમલ-વૃક્ષ આડે,
ને બળે બાળકનૈયાએ
ભરાયેલું ખેંચ્યું, ને
ખેંચાણાં નાના મૂળ;
ધરતીના ઉપલા પડેથી
વૃક્ષ ઊખડ્યાં, ને પછી
માનવ બે પ્રગટ્યા મહીંથી
કર જોડી પ્રાર્થતા પ્રાર્થતા,
ગાતા કનૈયાનાં કવન.
" પ્રભો ! હિમાદ્રિએ હતા અનુચર
મણિગ્રીવ ને નલકુબેર,
અમે પુત્ર કુબેર ભંડારીજીના

સેના કરતા'તા રુદ્રભગવાનની ! "
મહિષીનના વેણુ અવરોધી
વચન વદ્યો નનકુબેર
સુણાવતો બાળકનૈયાને
એ નિહાળતો હતો કનૈયો,
ને મુખડે હતું મલકામણુ
" પ્રભો ! મદનના મદની છે વાત
સક્ષેપે સુણજો આપ
ગિરિકૈલાસના રમણીય ઉપવને
વહતી ગગાને તીર
વારુણીના પૂર્ણ પાને ડોલતા
વિહાર કરતા'તા એ નિરકુશ
યૌવનમદ ભરીભરીને
નિર્લજ્જ લલના સગાથે ! "

અને કનૈયો મનકયો,
" વૃક્ષપરિણુત માનવ !
સુણાવો કથની પ્રીતે
સક્ષેપમા પણુ સર્વ પૂર્ણ ! "
" પ્રભો ! એવે વીણા વાજી,
ને અલૌકિક નાદબ્રહ્મ નાદે
સૂર રેલ્યા બ્રહ્મભક્તિના
પણુ અમ કામમદોન્મત્તો

કામોત્તેજક સુરાવલિ ભાસી,
ને જળમાં નગ્નનારીનેહે
છકી માણી રહ્યા મદઘેલા!"
"પછી......?"
"પ્રભો! નગ્ન નાર નમણીએ તો
મુનિ નારદ આગમન પારખી
સાળુએથી ઢાંક્યાં અંગ;
પણ અમ બે ગર્વીલા
નગ્ન દેહે નાચંતા રહ્યા,
સાન-ભાન ને લજ્જા વિસારીને.
એ નિહાળી......
મુનીશ્વર કોપ્યા......
ને શાપ્યા અમને......
અગમ્ય યોગપ્રભા હતી
નારદજીના તત્ત્વસંકર્ષણની.
પંચમહાભૂત અમ દેહાવલિને
આકાશના ગોરંભે ઉડાડી!
પછી વ્રજમાં ઉતારીને મુનીશ્વર
વીણા બજાવતા વદ્યા કે
'અવધ દઉં છું મુજ યોગબળે
કે યુગદ્વાપર ને કળિસંધિએ
થશે કૃષ્ણાવતાર...... !'"
એ બોલે હતી મલકતી સમસ્યા.

" પ્રભો ! આપ મહાનુભાવ
અવશ્ય કહ્યા'તા નારદજીએ
ગણી ગણી નક્ષત્રતારા,
નભગ્રહ, જ્યોતિર્વિદ્યાપ્રભાવે
પણ પછી, સુણો બાળમહાત્મન્ !
અવધ દઈ અમ મુક્તિની
નારદજીએ સાધ્યા નાદબ્રહ્મ
બજતી વીણાના સૂરે સૂરે,
ને ડોલાવ્યા અમ આત્મા,"
પછી યોગપ્રભાએ સૂક્ષ્મ શરીરને
પંચતત્ત્વના અદૃશ્ય બંધન દઈ
ને પછી બાંધી યોગઘટિકા
સંસાર-સમયના ચકરાવાયંત્રની,
કે યુગદ્વાપરે કૃષ્ણાવતારે
ઉખડે યમલવૃક્ષ
ને પુનઃ પ્રાપ્તે
સ્થૂલ દેહ પંચતત્ત્વેથી.
દેવ ! યોગપ્રાબલ્યે વીણાધારીએ મૂક્યા'તા
અમ કાળજૂના સ્થૂલ દેહઆકાર
યમલવૃક્ષનાં મૂળાંતરે,
કે કાળઅવધે ઊખડે વૃક્ષ
અમ પ્રારબ્ધપ્રમાણે,
ને આર્પીય પંચતત્ત્વ

પુનઃ માનવદેહઆકારે બંધાઇ !"
એ સુણીને........
બાળ કનૈયા નેણુલે
વ્યોમમંડળે સાધ્યા એકતાર.
પછી પ્રશ્ન્યું બ્રહ્મના બ્રહ્માંડને
કે 'શાં છે અવનીએ
યોગનાં સિદ્ધ પ્રાબલ્ય ?'
યોગસૃષ્ટિ ઊઠતી'ભાસી.
મહીંથી ગુંજતા હતા નારદવીણાના નાદ.
એ સુણી બીન બજ્યું
કનૈયાના આનંદઅંતરનું
કહેતું કે 'તું છે......
યોગજગતનો યે મહાયોગી,
યોગેશ્વર કૃષ્ણ !'

(૯)

રાધિકા–મિલન

એ હતું વૃંદાવનગમન
ગોકુળનાં નર–નારનું.
ગોધન ડમરી ઉડાડતુ હતું,
ને ગોવાળિયાના ગીત–લલકાર
ગજાવતા'તા વૃંદાવનવાટ.
બિરાજી હતી ગાડે વ્રજાંગના;
ને ધમ...ધમ...ગાડાની હાર.
શું વૃંદાવન જીતવા ગોકુળ
પધારતું હતું ?
ગિરિ ગોવર્ધન ને યમુનાજળ,
વૃંદાવનની વન–વન–વનરાઈ
ઉલ્લાસતી કહેતી ભાસી કે
' ગોકુળનાં ગરવાં જન !
સોહામણાં વ્રજનાં વાસી !

વૃંદાવન સોહાવો છો આજ,
તો સુણજો સંદેશ—
વ્રજભૂમિની ફળદ્રુપતાએ ને રસપાને
ફાલશે-ફૂલશે ફૂલ
ગૃહગૃહના બાળબાગના,
ને ધેનુ ચરશે સુધીર,
વાસળી વાજશે વૃંદાવનવનરાઇએ
આનંદસ્વરૂપ કનૈયાયોગે,
ને આનંદસમીરે વિસ્મૃતિ થશે
સંસારે પ્રવર્તતા પ્રપંચની.'

અને .... ?
એ વૃંદાવન પાસે
કાળી કામળી કનૈયાએ ઓઢી,
ને લીધી લાકડી
માથે મોરમુકુટ મૂકી
ગોપાળ બન્યો ગરવો,
ધેનુ ચરાવતો યમુનાતીરે,
વનવનની વનરાઇએ મહાલતો,
મયૂર દેખી મયૂરપગલીએ,
નાચતો ને કરતો કેકાર.
એવે કોયલ બોલતી ' કુ ..ઉ . ક '
અને એ વખતે પણ ફરી બોલી 'ક ઉ...ક'.

આ તે કોકિલાટહુકાર
કે અનુકરણ કો'કનાં ?
અવલ'એ છે અનુકરણ
કળાચાતુર્યની શ્રેષ્ઠતાએ,
એ આનંદસ્વરૂપ હતો
નંદગાંવનો નંદદુલારો.
એ આનંદપ્રતિભા હતી
વૃષભાનનગરની રાધાદુલારી.
કુમાર સંગે હતો નંદકુંવર,
ને કુમારીઓ સંગે હતી વૃષભાનતનયા,
કાલિન્દીના કોડામણા કાંઠે.
એ સોહામણું દૃશ્ય નિહાળ્યું અણમૂલું
ગૃહે ઊભી એક સુંદરીએ,
ને શિરે બેડલું ધરી
એ બીજી કને ગઈ ઉલ્લાસભરી
ગીતમાં કહેતી કે " ચાલ, સખી !
રાધિકા પાણીડાં પધારે છે ! "

o o o o o

વેરો વેરો ને પન્થે ગુવાલ,
રાધિકા પાણીડાં પધારે !
કુમકુમ ચાંદલો દોરી લલાટમાં,
સેંથીએ કેસરની આડ;
રાધિકા પાણીડાં પધારે !

ઉષાના રંગની બાંધીને મેખલા,
કીધા તિમિરના ઉઘાડ;
રાધિકા પાણીડાં પધારે !

(સાખી)

યમુનાકેરા ઘાટમાં હેલે ચડયું પ્રભાત,
રાધિકા શિર બેડલું ઝીલે અરુણપ્રકાશ.
રાધિકા પાણીડાં પધારે !
સખી ! પે'રી લે નૂતન શણગાર,
રાધિકા પાણીડાં પધારે !
સખી ! પે'રી લે કંકણ ફૂલહાર,
રાધિકા પાણીડાં પધારે !

° ° ° ° °

પછી એ હતું પનઘટ...!
ને ભીડ હતી પનિહારિણીની,
લટકચટક ડગલાં ભરતી;
લચકતી કટિએ મદભરી
ઝૂલતી'તી શિરે બેડું ધરી
યમુનાના પનઘટે પનિહારણ.
એને પ્રીતે નિહાળતો હતો...
ગોકુળનો ગરવો ગોપાળ.
શું સૌન્દર્ય રમણીએ ચડયું
હતું યમુનાકાંઠે ?
કનૈયો હતો ગોવાળવૃન્દે

અષાઢના મદભર મેઘ શો,
યૌવને હતો એનો પ્રવેશ.
મેઘકાળે ઇન્દ્રધનુષ્ય શાં
ગગનનાં શોભન રૂપસૌન્દર્ય
રમણીયતામાં કરતાં હતાં રમણ.
એનાં નયણાંએ હતા
નાચંતા મોર–ચકોર.
પછી દૃગબાણ લાગ્યાં
પનઘટે એક પધારતીને.
એ હતી વૃષભાનકુમારી.
યમુનાએ પાણીડાં પધારતી હતી
સોહામણી સહિયર સંગે.
શિરે સોનલાનું બેડલું,
ને મોતિયન ભાતીગળ ઇંઢોણી.
સાધતી હતી રંગઓઢણીના સાથ,
ને રાધાકેશાવલિએ ઝૂલતાં હતાં
કેવડા ને માલતીનાં પરાગ દેતાં ફૂલ;
ને ઝબક...કર્ણકુંડલની
છાંય પડતી'તી ગોરા મુખડે;
કજરાળાં નેણલાં હતાં,
ને ધનુષ ભમ્મરકમાન,
ચઢી હતાં કીકીનાં બાણ
કામણગારાં યૌવન હેલતાં:

શ્રીના હતી કલહંસિણી શી,
મહીં શોભતો એકાવન હાર;
હાર સતત ઝોલા ખાતો હતો
યૌવનના ઉરહેલાએ,
ઠમક પગલીએ ઝાંઝર-ઝમકાર,
ને નૂપુરઘુઘરી રણકાર
યોગીનં ય ઘડીક ઝુનાની
રાગ ને ત્યાગની સંધિએ મૂકે.

અને બેડા શિર પર ધરી
યૌવનમદ ઝૂલતી એ રમણીએ
ડગ ભર્યાં સાહેલી સંગાથે
આજ ઉછરંગે ઊછળતા'તા
કાળા નીર કાલિન્દીના
બેડલેથી છલકાઈને ભીંજવતા
રાધાકુનારીના નવરંગ ચીર,
કે પછી નીલરી નીતરીને
અંગે સ્પર્શે ઓઢણીએથી,
શું ગોરીના યે શ્યામ કરવા રંગ ?
અને કાલિન્દીના વહેતા જળના આરે
કિશોર કનૈયો ગોવાળ
વૃન્દાવનની વનવનરાઈને
અનિમેષ નિહાળી રહ્યો

સુણતો મધુરા ઝમકાર
રાધિકાની ઝાંઝરીના ને
મજુન લાવણ્યવતા બોલ,
' સખી ! ભર્યાં ભર્યાં બેડલાનાં પાણી
ઉમંગીનાં ઊછળે છે આજ ! "
" વૃષભાનદુલારી ! કો'ક સમરયા હશે
સંકેતની ભરી છલકી ! '

અને મનકી સહિયર
આંખમિચૌલીએ ચીંધામણી ચીંધતી
" વૃષભાનદુલારી ! પણે પેખો
કુંજની કુસુમન છાંયે ! "

અને નિહાળીને વદી
પ્રેમની છાબડીએ પ્રેમધારિણી,
" સખી ! ભ્રમર ગુંજે છે એક
વનરાઈની રસઘટાએ
કે'કેટલાં કુસુમાકર ભૃંગ
પીતા હશે પ્રીતે કુસુમરસ ? "
' કુમારી ! અમીરસ નવયૌવનાના
વૃંદાવને ઉડાડે છે રસછોળ
એનાં કરે અણબોલ્યાં પાન,
ને પીરડાવે અણબોલી નાર

શું નથી સંસારનો આ શાશ્વત ક્રમ ? "

અને ડગ ભરતી સહિયરે
કાલિન્દી કાંઠે નિહાળ્યાં
લૂમ્યાંઝૂમ્યાં કમળપુષ્પો.
" સખી ! શાં ભાસે છે કમળ સોહંતાં ! "
" વૃષભાનદુલારી ! સૌન્દર્યવંતાં ખીલંતાં
સરોવરિયાંનાં રસવંતાં ફૂલ ! "
" સખી ! જળકમળવત્ ન્યાય તો પ્રવર્તે છે
આ સંસારસરોવરોએ ને ?
આ સંસારસરોવરિયામાં યે
ક્યાં નથી પ્રવર્તતા જળકમળવત્ ન્યાય ? "

અને મલકી સહિયર
નયણાં નિરખી વૃષભાનતનયાનાં.
મહીં હતા મીઠા કો'
શું છાના નિહાળતાને સંદેશ ?
અને મણિમય મુગટે ઝબકતું
મોરપિચ્છ ચંદ્રકવંતું,
શોભંતું ઘનશ્યામના શિરે;
ને મૃદુભાવ ભરી મુખડે મલકી
નિહાળી કુંજવિહારીને.
ને કનૈયાના તારામૈત્રકે...

પુષ્પધન્વાના હતા બાણુ,
જે રાધિકાને યે વાગ્યા,
ને ચિત્રાવલિએ ચિત્ર શી ભાસી
યમુનાના સૌન્દર્યસોહંતા તટે.
હૈયે એને ઘાવ હતા
શ્યામરૂપ ઘનશ્યામના,
ને ઉરે આહ્‌લાદી ચાપ્યા કર એણે,
કે નેણબાણુ કનૈયાના
આછીઅ ડી યે ઓઢણી ઓળગી
ઉરપુષ્પને યે વીંધીને
ભેદશે તો નહીં ને કુમારીહૈયાને ?
" વૃષભાનદુલારી ! સ્વસ્થતા પામો.
સંસારે છે શ્રેષ્ઠ જળકમળવત્ જીવન,
એ આપ વેણુના
ગગનપ્રયાણુ તો નથી
        કરી ગયા ને ? "
" બહેની ! ગગને ઊડીને અવનીએ આવે ! "
અને બેડનું પનિહારણુ રાધાદુલારીનું
સરક્યું શિર પરેથી,
ને બીજાની ઉરપાલવડાના ચીર
અવનીએ ઊંધું વળ્યું !
" વોય મા . હું બીછ ! "
એવે કનૈયો આવ્યો,

લજ્જાવના કે ચડાવના
      એડના ?
અને પ્રસરી અમોલ પળ
કનૈયાના યૌવનઓજસ
સહિયરને યે આજતા હતા
ને માનડા મુકાવતા વૃષભાનકન્યાના
અણજાણ પ્રણયની કેદે
ડગમગ ડોલતી હતી
ઉરે હતા લજ્જાના કંપ
સરતા હતા પાનત્રડાચીર
એને માડ થભાવતી ત્યા
છૂટતી હતી શ્યામ કેશાવલિ
પુષ્પ વેરતી માલતીના ગૂંથ્યા
" પુષ્પ વેરાય છે, કના શૃંગાર–પુષ્પ–ધારિણી !
પ્રસરશે પરિમલ એના
ને ભ્રમર ગુંજશે ગુંજારવે ! "

      એ કનૈયાવેણને
વદન મલક્યુ વૃષભાનદુલારીનુ.
' ભ્રમર ગુંજશે તો દઇશુ ગજરા ગૂંથી
અમ ફૂલવાડીના ફૂલના ! "

      અને મલકી સહિયર
પછી મલકી મલક-વેણલે,

" મોરપિચ્છમુકુટધર !
વૃષભાનતનયા સખી મુજ
રમાળા દેશે ગજરા ગૂંથી.
પણ ગૂંથ્યા ફૂલડાંની પાંખડીએ તો
નહિ પૂરાય ને ભ્રમર ? "
" કુમારી ! જળકમળવત્ સમોણા
ભાસે છે તુજ સહિયરની.
કમળને જીવન-આદર્શ પેખ્યો
આ સંસારના સરોવરિયે એણે.
તો રજનીના પથગના સામ્રાજ્યે
એ કળીએ ડસંતો ડાંખે ભૃંગ
रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातम् ।
भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पंकजश्री: ॥
પણ પડ્યા પ્રભાતે .....
શું ન ઊડે ઊઘડતા કમળેથી ભ્રમર ? "

અને......!
આનંદના વાયા સમીર,
ને ઊડી ગોપિકાઓ દોડી.
પડી સૌન્દર્યની પ્રકટી પ્રભા
એવે વદ્યો એટલું દૂરને
કુંવર કનૈયે સાજ,
" વૃષભાનકુમારી ! ગ્રહો એક શિરે ! "

" વૃંદાવનસૌન્દર્યકુમાર ! અહું કેમ ?
આપ સ્પર્શે હૈયું ડોલે
ને કૌમાર્યને લાગે ડાઘ;
વળી લાજે લાખેણી લજ્જા
ને લઘુવયમાં લાગે લાંછન.
વણઓળખ્યાં ક્યાંય દીઠાં છે
કિશોર–કિશોરીનાં સ્પર્શન ? "
એવે આવ્યું પનિહારણજૂથ.
હર્ષનાં ચડ્યાં પૂર,
આનંદનો ઊછળ્યો મહેરામણ,
ને વદી એક આવંતી,
" શું વ્રખુભાનદુલારીને
વણઓળખ્યા છે નંદદુલારા ? "

અને એકે ગાયુ
ને અન્યે ઝીલ્યું બેડલાં ઝીલી
રાસગીત એ રસીલી ને રસિયાનુ:
" ઝૂલે છે રે ઝૂલે છે, વ્રખુભાનદુલારી ઝૂલે છે.
હાં રે, નંદદુલારાને ઝૂલે છે !
વ્રખુભાનદુલારી ઝૂલે છે !
નંદબાવાનો નટખટ છૈયો,
હાં રે, ગોપીજનહૈયે પ્રફુલ્લે છે,
વ્રખુભાનદુલારી ઝૂલે છે !

યમુનાને ઘાટે ધેનુ લઈ આવ્યો,
હાં રે, કાળી કામળી ને બંસરી ઝૂલે છે,
વૃષભાનદુલારી ઝૂલે છે!
ભૂલ્યા શું રાધિકા! પરિચય કનૈયો?
હાં રે, એમાં અનંત બ્રહ્માંડ ઝૂલે છે,
વૃષભાનદુલારી ઝૂલે છે!"
રાસ થંભ્યો ને વદી રાધિકા,
"કોણ? નંદરાયના કહાનકુંવર?
પીછાણુ આજ પ્રીતે લાધી.
એમ વૃષભાનનગરનાં વદતાં'તાં લોક
ન્યારા ન્યારા નટખટ ખેલ
આપ મહાનુભાવની બાળલીલાના!"
અને......!

એક મદહોશ સમીરની
લહરી આહ્લાદક વાઈ.
"વૃષભાનદુલારી! મહાભાગ્ય મારાં જે કે
મનુજસૌન્દર્ય એક કિશોરીનાં
લાવણ્યનાં વેણુ ગુંજ્યું છું આજ.
મધુર કોમળ જગતનાં લાવણ્ય
રાધિકાએ કેન્દ્રિત બન્યાં છે!
કેદિક સાંખ્યા સેવ્યું એનાં!"
અને કામણગારા કનૈયાના નેણમાંની

નયનકટારી ઉરે વાગી
કાયા કંપાવની રાધિકાની.
બે કાંઠડે ભર્યાં ઝૂલનાં'તાં
કાલિન્દીનાં વહેતાં નીર.
કો'ક સંચરતી'તી પાણીડે
ભર્યાં ભર્યાં જોબનભરી,
કો'ક બેડાં માંજતી,
ને કો'ક પનઘટેથી ગૃહે સંચરતી'તી.

એ હતાં પનઘટદૃશ્ય
કાલિન્દીના ઘાટે.
બે હતાં શાંત અબોલ
વૃષભાનકિશોરી ને નંદકિશોર,
ત્યાં સહિયરે તોડયા લજ્જાબંધનના અબોલડા,
" કૃષ્ણજી ! આ છે યમુનાપનઘટ.
પનઘટે ન હોય પ્રીતનાં ભણતર.
ભણવાં હોય તો પધારજો કાલ
વૃંદાવનની વન-કુંજન-ગલીમાં. "
એને અવરોધી મલકી રાધાદુલારી.
" કનૈયાજી ! રૂડા છે કુસુમપરાગ
વેલીની આહ્લાદક છાંયડીએ.
ચૂંટશું સંગાથે રંગરંગ ફૂલડાં
ને ગૂંથીશું ફૂલડાંની માળ

રસઘટાની રસછાંયડીએ.
પરિમલ છે મધુરા મધુરા
આવશો ને .. ! '
" રસદેશાની રસેશ્વરી !
કેટકેટલાએ રસનિમંત્રણ
અરપીઆપ્યાં છે !"
" રસરમેશ્વર ! પધારજો ગોરજની સાંજ સમાયે.
બજાવતા બે શીંગીઓ પ્રીતે
માર્તંડરાજ વધાવે જ્યારે
ગગનેથી આહ્લાદક કિરણાવલિ
એવે વાદળી નિરખીશ
મુજ શાણી સહિયર સંગાથે !"

અને મલકયા નયનો રસાળ
ડગ ભરતાં બે કાનાં કાનાં
" સખી ! ચાલ, કામણગારા કહાનજી છે
ક્યાંક અહીં બે કામણ કરી
સાન, ભાન ને મનડાં મેલાવી !"

અને અન્ય વેણુ
કનૈયાથી રજૂ વણુસ્પર્શ,
" કેવી હાક પડી મજાનવાગમેં !"

(૧૦)

વત્સાસુરવધ

અનેરા પ્રભાવ યમુનાના.
આનંદના હેલે ડોલાવે મનસ્તરંગ
એ સૂર્યતનયા......
ભગિની યમરાજનીએ
કલેશ નિહાળ્યા યમદેશે.
ભ્રાત તોળતો હતો એકનિષ્ઠ ન્યાય
પુણ્ય પાપનાં ત્રાજવે તોળી.
પાપીની બેસતી છાબ,
ને પાંગરતા પુણ્યવાન્.
પછી સ્વર્ગે પધારી યમુના,
ને દીઠાં ત્યાં નિત્યયૌવન
પણ ન હતી પ્રપંચવિસ્મૃતિ.
એવે નારદ વીણાધારીએ
માર્ગસૂચન દીધાં માનવસંસારનાં

કે પધારે સૂર્યતનયા ભાગતધરાએ
સ્વર્ગેથી ઊતરીને……
આત્માને સૂર્યગૃહે મૂકી,
પંચમહાભૂતના પંચતત્ત્વે;
પણ રાખી એક જલતત્ત્વ
મેઘવાદળ સંગે ઊતરે
હિમાદ્રિના કાલિન્દીશિખરે,
ને વહે વૃંદાવનમાં થઈને
યુગદ્વાપરની પ્રતીક્ષા કરતી,
ને પછી સ્મરતી રહે યુગયુગે
કૃષ્ણાવતારે બાળલીલા
ને ગોપીઓના પ્રણય-વિસ્મૃતભાવને

અને પછી …!
યમુના સંચરી ભારતભૂમિએ,
આદિત્ય લેતી સૂર્યકિરણના,
સંધ્યા કાપતી કાલિન્દી રૂપે
માનવજીવનના માનવસંસારે,
ને વ્રજભૂમિએ રેલવતા પ્રેમ

× × ×

એ કાલિન્દીનો કાંઠો
ઓતપ્રોત હતો પ્રકૃતિ-લીલા મહીં
વિસ્મૃત અમારા પ્રપંચમાં વે

ધેનુ ચરાવતા હતા ગોપ
આનંદ, શાંતિ ને સૌમ્યતાએ.
એવે અપાર આનંદ ચરતી ધેનુનો
ને ગરવા ગોકુળગોવાળિયાનો
ધણે પ્રવેશીને ભેદ્યો
કંસરાજ્યદરબારના એક
માયાવી માતેલા બલિવર્દે;
મચાવી ધૂમ ધમાધમ,
ને રંજાડી ચરંતી ધેનુ;
ઉદ્વેગ મચાવ્યો ગોવાળવૃન્દે.
" કનૈયા...કનૈયા...કનૈયા...!
પછી પડયા પુકાર.
અને કનૈયો......?
રાચંતો રાધિકાજીના સ્વપ્ને
સ્વહૃદયે કરતો હતો રમણ
અનંત સૌન્દર્યના અંતરસ્થ દાનને
પછી સુણી સાદ બહિ:સંસારેથી
નિર્લેપી જોગન કનૈયો
કર્મસંસારે કર્મ કરવા
ઝપટે ઊઠી ધાયો,
ને માતેલા મથુરાધણના વૃષભ વત્સાસુરને
દૈવી દેહબળને અનુપમ જોમે
આભે ઉછાળી ધુમણિયા દઈ

ધરતીએ દાળ્યો નિર્જીવ !

અને... ?

પ્રસર્યો અત્યાનંદ...
આનંદે નાચ્યા ગોવાળિયા
ને પ્રસરી આનંદપ્રભા.
ઓ સંસાર.........!
સત્યાનંદ તુજ વસવાટે છે
મન-નિરોધની મહાદશાએ;
પણ અનિષ્ટ આસુરી-તત્ત્વ
શું અવરોધરૂપ હરી
નિરોધ-યોગસિદ્ધિપથે ?

(૧૧)

રાધિકા–માલા–ગ્રંથન

" સખી ! મધ્યાહ્નના ભાસ્કરતેજ
આજ વસમાં ભાસે છે.
વાટ જોઇ જોઇ થાકી
તો ય આવ્યા નહિ વનમાળી ! "
" વૃષભાનદુલારી ! પ્રીતિના પંથે
લાગે છે નયનાંના દોર,
જેમ ચાતકને લાગે ચેટક
વર્ષાના મદભર મેઘનાં
કે વર્ષીને ક્યારે શમાવે તૃષા ! "

એ સુણી વિચારઆભે ડૂબી
લમણે ટેકવી કર
વિરહિણી વૃષભાનતનયા કે
શું પ્રથમ મિલને લાગતી હશે આવી

પ્રીતની પૂર્ણ લગન ?
સમીર વાતા હતા સુધીર
સ્પર્શતા વિરહિણી-દેહે.
" બ્હેની ! કનૈયો છે કામણગારો,
વૃષભાન-નગરનાં મેં કહે છે લોક.
શું સાંધશે એ મુજ પ્રીતિના દોર ?"
" વૃષભાનદુલારી ! ચકોરને મેં છે સદા ય
ચન્દ્રિકાની ચાંદનીના દોર ! "

એ સદ્દિયરવેભુએ
રસકોલને ડોલી રાધિકા.
ગૂંથવા ફોરમભરી ફૂલમાળ
મલક મલકી ઊઠી પછી.
વૃક્ષલપટી વેલછાયેથી
" સખી ! સાથ દે ફૂલવીણવે ! "
ટ્દી એક ચૂંટ્યું કુસુમ
પરાગતું પાંખડીએપાંખડીએ.

એના મકરંદદેહમાએ
ડોલતી વદી સદ્દિયર,
" લાડીલી ! વીજો એકલાં પુષ્પ,
ને ગૂંથો મનમોહન માળ,
લૂખીસૂખી ફૂલવેલીએથી.

શા છે દુરાગ્રહ વળી મુજ સાથના !
દુલારીજી ! સલુણાના સંગાથે
પછી સાન કરી સહિયરવૃંદને સંચરાવશો
કે એના ઐક્યની લાધે
અણમૂલી એકાન્ત પળ !."
એ રસિયા સંગાથ મિલનનાં
સહિયરવેણુલે લાધ્યાં સ્વપ્નાં,
ને ઝોલે ચડ્યું રાધિકાહૈડું.
ઊર્મિ ઊઠી ઊચે ઊચે,
ને માંડી વાટડલીએ મીટ;
પણ પાંપણ પટપટી પડી
એકાગ્ર દૃષ્ટિશ્રમે,
ને અંજાયાં લોચન ઘેરાં.
મદઘેન નયણે ભાર્યું.
પછી આછીઆછી યે નિહાળી વેલી
લળી ઢળી ડાળીએથી.
મહીં કો'ક કો'ક ફૂલડાં
ઋતુપ્રફુલ્લતાની અવધે
ધ્રૂજતાં હતાં આછાંઆછાં.
એવી ધ્રૂજારીએ વદી
વેણુ વૃષભાનકિશોરી,
" સજની ! છબીલો છે નંદનંદન,
અલબેલો કામણગારો.

વારી જાઉં છું ઓળઘોળ હું
મોહનની મધુરી મૂરતે ! "
" દુલારીજી ! માર્મિક ને અનિર્વચનીય,
દિલને ડોલાવતાં, હૃદયસ્પર્શી
આજે આપ વદો છો વેણ.
નેણલાં નાચે છે પ્રણયબાગમાં.
જાણે ચકોરી કનૈયાસુખચંદની
વાટ જોતી વિરહવ્યથાએ ! "
અને આંખ મીંચી રાધિકાએ,
ને સખીએ સંકેતે કીધી સાન
છાના આવતાને અધીરા આવવાની,
અને એણે નેણલાં દાબ્યા !
ને વદી રાધાકિશોરી,
" સખી ! પીછાણ્યો છે નેણ ઢાંકતાને ! "

• • • • •

" સખી ! કહાને આવીને નેણ ઢાંક્યાં,
 કે રમતી'તી ફૂલડાંના બાગમાં.
નેણુંની કોરમાં નેહ કંઈક આંજ્યા,
 કે રમતી'તી……
મારી આંખડીની કીકીમાં કામણ કાનજી,
નયનેથી હૈયે સરી આવ્યા,
 કે રમતી'તી……

અંગઅંગ-સ્પર્શને કીધાં કર-દર્શન,
નેણલાંને નેહે ઝુલાવ્યાં,
કે રમતી'તી......
હૈયે મારે હેલતા ને કંચુકીએ લે'રતા,
હાર-શૃંગારનો ગૂંથી લાવ્યા,
કે રમતી'તી......
પ્રણયના બાગમાં પ્રેમ-ફૂલ-ફોરમે
મારાં સાન-ભાન-મનપ્રં મેલાવ્યાં,
કે રમતી'તી......"

° ° ° °

પ્રકૃતિમોહિનીની જાણે સર્વ શોભા
સૌન્દર્યે રમણાએ ચડી.

અને એ ઊર્ધ્વ-રમણ કરતી રમણીએ
લજ્જાના ભર્યા ભર્યા ભારે
પહેરાવી ફૂલડાંની માળ.
એના મકરંદ લેઇ
દ્વિગણા પરાગ બહેલાવવા
કનૈયાએ ગૂંથી હાર-શૃંગારનાં ફૂલડાંની માળ.
પછી માનિનીએ માન માગ્યાં
પ્રણયે ઓઢી લજ્જાના ચીર.
એનાં આવરણ ઠેલી
અર્પી કનૈયાએ માળ

હાર-શૃંગારની હેતે-પ્રીતે.

અને એને સન્માન્યા
સ્નેહસોહંતા સ્વરે વદીને
સ્નેહ-વારિધિ સ્નેહ-કિશોરીએ,
" પધારો નંદદુલારા......!
અમારાં સન્માન છે સ્નેહે.
પણ સ્નેહની શી આરી
છે અનતા આપની
કે સમયના ચડાવ્યા દગ ? "
" રાધેદુલારી ! વિલંબનાં છે મહત્ત્વ
પ્રતીક્ષા કરનાર ને આગંતુકના
મિલનના મૂલ્યાંકનમાં
ઉદ્વિગ્ન બનેલા અનાવૃષ્ટિથી
કેવા સંતૃપ્તિ પામે છે
અચાનક મેઘના આગમને ! "
" કૃપાનાથ ' હૈયું ' નથી મેઘ.
મૃદુ આર્દ્રતા હૈયાની
મેઘનાદથી યે છે સ્વચ્છ ને પારદર્શક.
પણ હશે આપમાં અવગુણ કોઈ
કે મોડા પધાર્યા મુરારિ ! "
રસગુંજને ગુંજી રહ્યાં વેણુ.
એને પ્રીછી પ્રીછી

વેણુ વધા ઘનશ્યામલાલ,
" રાધિકા ! અવગુણુ તુજમાં છે.
તુજ ચંદ્ર શા મુખડે
નથી સૂર્ય સરીખડી ઉષ્ણુતા.
તુજ સૌન્દર્યોજ્જ્વલ સૌન્દર્ય દેહે
નથી કામશીતલતા મુજ પ્રત્યેના પ્રેમની.
તુજ પ્રકાશિત હૈયે
નથી રજનીના અંધકાર.
તુજ સમુદ્ર શા પ્રેમ-મનડે
નથી પ્રણયના શોષ પડના ! "
અને એ વેણુ કનૈયાનાં સુણી
મરક મલકી રાધિકાની સહિયર.
" કૃષ્ણુજી ! દોષ નથી; એ છે એક
મહાદોષ મુજ સહિયરમાં ! "

અને......?
લૂમતીઝૂમતી હતી
વનકુસુમે ખેલંતી વેલ.
એની આડ લીધી
શરમાઇ શાણી સહિયરે
કે કૌમાર્યવંતીના કોડને
કુમાર આજ પાંગરાવશે
લોવાય ને લૂંછાય નહિ એવા

શ્યામ, સુંદર રંગ છાંટી.
ગોરીના એ ગોરા રંગે
શું રહેશે ઘનશ્યામની રંગ-છાંય ?

અને દૂરદૂર યમુનાકાંઠે
રાણી સહિયર ઊભી એકલી,
મિલાવતી કાલિન્દીનાં વહેતાં નીરે
મનડાના મધુર તરંગ.

અને કનૈયો-રાધા
બેઠા ભીડી વનરાઇછાંયે
" રસેશ્વરી ! રસ રેલાવ્યા રસોદ્યાનમાં
પ્રથમ ભણાવીને પ્રેમનો પાઠ ! "
" રસેશ્વર કનૈયા ! હું છું નિમિત્ત
પ્રેમ-પાઠ-ભણતરે.
અભિનવ પ્રીત વધે વધે છે,
પ્રકૃતિ પુકારે છે એનો ક્રમ.
છે નર નારના નિત્ય આકર્ષણ
હું યે વારી ગઇ છું તુજ સ્વરૂપે ! "
" રસિકી ! હું યે મુગ્ધ બની વેચાયો
તુજ હૃદય-કમળની કોઇ અનેરી મધુરતાએ ! "
" કનૈયા ! હું વેચાણી વણમૂલે,
પણ આજ હવે મુજ મંપ ! "

" રસિલી ! મૂલ્યાંકન પ્રેમના નથી
જ્યાં મળ્યાં મનોમન.
તુજ અંગે છે ભર્યાભર્યા માધુર્ય,
ને કામણુ છે પ્રણયકજરાળાં ભ્રૂકુટીએ.
કેટકેટલા ગોવાળિયા ઘેલા કીધા છે ? "
" નંદકનૈયા ! ઘેલો કીધો છે મેં અણુનમ ગોવાળ
ગરવો ગોકુળ ગામનો.
શા પછી અન્યને ઘેલા કરવા ? "

અને દૃગ મરક્યો કોનાહન
ઘેનુ ચારતા ગોવાળિયાવૃંદે,
ને ચમક્યાં રાધિકાકર્ણ,
પણુ શાંત ગોકુલેશ્વર
વૃંદાવન-કુંજે વદ્યા,
" રસિલી ! વાંસળી સંગાથે છે
લીધી કાલ કીધા વચન સ્મરીને.
ભણાવીશ ને હવે રસિના સ્વર ? "
" કનૈયા ! સા રે ગ મ પ્રથમ શીખ.
લે વાંસળી તુજ ઓષ્ટે,
ને સામવેદના વગાડ ચાર સ્વર.
' સા ' માં છે સત્ત્વગુણી સંસાર,
' રે ' માં છે रसो वै सः ।
' ગ ' માં છે ગગનઉડ્ડયન પ્રણયના,

'મ' મા છે માયા, મહિમા।
'સા' વગાડ, કનૈયા .....!"

અને વાસળી બજી,
ને સ્વરેસ્વરે રેલાયા
નાદબ્રહ્મના મહાન સૂર!
શ્રુતિઓના ગુંજી રહ્યા ગુંજન,
ને સુણી રાધિકા ડોલી
મનડાના મેલીને માન
કે સ્વરજ્ઞાનનો
છે એ મહાન ઈશ્વર.
શું એને ભણાવે
રાધિકા સંગીત?
એવે વખતે ઘોંઘાટ
ચરતી ધેનુ ને ગોવાળિયાને શું દે.
કોઈના સંભળાયા પગરવ.
"મુરલીધર! કોઈક આવે છે સમીપ!"
"રાધે! સમીપે સંચરતા સ્નેહે અજાણી
આપણું બે પ્રીતે બેસશું.
હું વગાડું મુરલી,
ને તું કરજે ઝાંઝરઝમકાર.
પછીક રમશું ગાશું
વ્રજની રે કુંજનગલી!"

" કનૈયા ! લોકલજ્જામરજાદ પરહરીને
શું રાધાનાં કરાવવાં છે વગોવણાં ? "
અને ઊડી વૃષભાનતનયા,
પણ પાલવડાની કોર ઝાલી
નંદકુંવરે તાણ્યાં ચીર.
ને ઊડતીને અંગેથી સરકી
રંગલીલુડી ઓઢણી !
" કૃષ્ણકુંવર ! શાં માંડ્યાં છે આ તુફાન ?
જાણશે આવતો ગોવાળ,
ને મોંએમોંએ પ્રસરશે વાત ! "
" રાધા ! શ્રવણે સુખ પામશે
ને આપણ લીલાનાં ગાશે ગીત ! "
" લાલા ! નફ્ફટ-નિસંજ્જ વાતડલીએ
શીદ મૂંઝવે છે મુને ?
જગતે ભવાડા થશે,
ને પિતા-માતા મુજ
અવરોધશે ભાવિ મિલન આપણાં ! "

અને કનૈયાએ મેલ્યાં
લજ્જાકુમારીનાં લાખેણાં ચીર,
કામણગારાં નચાવતાં નયણાં
વૃષભાનદુલારીનાં અંગેઅંગે,
સૌન્દર્યનાં કરતાં રસપાન.

અને એ ઓઢતી હતી ઓઢણી
એવે પગરવ વધ્યો,
ને રાધા લપાણી
લૂમની વેલડીની ઓથે,
ને પ્રકટ્યો એક ગોવાળબાળ.
" કનૈયા ! ધૂમ મચી છે ધમાધમ.
પર્વત શું એક પ્રાણી,
ક્રૂર, ભક્ષણ–અપેક્ષાએ
ફાડે છે મોટું મોં !
તુજ વિના કોણ ઉગારશે ! "
" બાળગોપાળ ! ધીરજ દે સર્વ ગોવાળિયાને,
ને અંબર પ્રથમ તું.
પગથીપગથીએ દોરાઉં છું હું.
પણ છુપાવો છે અહીં એક ચોર
મહામૂલ્ય મુજ ચિત્તકંપ હરીને:
પાછું લઈ હું આવ્યો અવશ્ય ! "
અને ત્વરાએ દોડ્યો બાળગોવાળ,
ને છાની સંતાયેલી શોધી,
" ચોર......ચોર......! "

અને અવરોધીને વદી
વૃષભાનકુમારી ત્વરાએ,
" કનૈયા ! કર્મ શીખ કાર્યે ધર્મ સમાચર !

રંજનક છે ધેનુસમૂહે ! "
" રસિલી ! પ્રણય શીખું છું ને
તુજ પાસ ? "
" કનૈયા ! પ્રણય શીખવાનો નથી અવસર.
કર્મસંસારે તો છે કર્તવ્યભાવના.
જાણે એ જગ જીતે.
સંચર તુજ કર્તવ્યનેમે.
ઘણા દિ' સંગાથીલા મિલનના
છે રસવૃંદાવનવનરાઇએ ! "

અને બંસી સંગાથે
લકુટી દીધી રાધિકાએ !
એ જગત......!
કેટકેટલી નીવડી છે જગતે
નરને નિવડાવનાર નારી—
કનૈયાનાં ભાવિ ઘડતી
રાધાકુમારીઓ ?

(૧૨)

બકાસુરવધ

એ ભગી ધમાધમ
કનૈયાને અરજ ભારી.
એક દોડ્યો, ને અન્યે ત્વરાએ
કૃષ્ણને કીધી વાત કે
પહાડ સરીખડું એક પ્રાણી
ગોવાળિયાને આવ્યું છે મરી જવા.
ને કૃષ્ણે નિહાળ્યો . . ...
ચાંચ ઉઘાડતો ને બીડતો
એ દુષ્ટ યંત્રચાકવત્ બકાસુર,
ચાંચે આખાને ઉદરે લેતો !

એ હતી કંસમાયા
એક દૈત્યની કળાએ ખિલવેલી
યમુનાના ધેનુચરતા કાંઠે,

કે કૃષ્ણ જો પૂરાય મટી
તો કંસની ભાવર ભાગે !
પણ વાંચ્છના કેટકેટલાની
ફળી છે ? .
પછી કનૈયાએ કર્યો દૈત્યપાપચકે પ્રવેશ,
ને ડગમગ્યું ગોપીવૃંદ કે
હરની ખેહદ કરે છે ગોપાળ.
પણ ધીરજ હતી કૃષ્ણહૈયે
પ્રતીતિ હતી નિજ સામર્થ્યની એને.
અને પ્રવેશી કનૈયાએ પ્રજાળ્યો ગડી
કારલાકડી ને કાચ્મસી ધર્મોછે
ધખધખતો પ્રજ્વલિત અગ્નિ,
ને દૈત્યપાપચક્રસચનન
અગ્નિએ ગાળી અવરોધ્યું.
પછી ચાચ ફાટી રહી .... .
ને મર્યો બેલાદલ ખૂન...
કે કૃષ્ણે હણ્યો બકાસુર

° ° ° °

પછી . . ?
નદરાય આવ્યા નગરાથી,
ને હાફતાં આવ્યા યશોરાણી,
વ્રજગોપી ને ગોપ સંગાથે
પાછો ઓવારણાં માતાએ લીધા

ને ફૂલડે વધાવ્યો કુંવરકહાન,
ને આશિષ્યા નંદરાય હરખભર્યા,
" અનેક અનિષ્ટ તત્ત્વ નષ્ટ કીધાં;
વળી એક નષ્ટ કીધું કનૈયાએ આજ.
યશોરાણી ! ગર્ગાચાર્યનાં વેણ
રમે તો છે ને સ્મરણાએ ! "
" રાજન ! પૂતના મારી
તે દિ'નો પારખ્યો'તો લાલ ! '
અને હેતનાં મુખચંદ નિહાળતા
ઘડીક થંભ્યા નંદરાય.
અને વહેતાં હતાં યમુનાનાં નીર,
ને કાંઠે ચલનરહિત બકાસુરપાપપુંજ
કહેતું હતું જગતસમસ્ત કે
દંભના પ્રયત્ન છે સંસારે
પડદો ઢાંકવાના પરમ તત્ત્વ પર;
પણ વિકાસે છુપાવ્યું છૂપાય છે
શું પરમ સત્ય !
त्रिकालाबाधितं सत्यतत्त्वम् ॥

(૧૩)

અઘાસુરવધ

એ આહ્લાદક હતું પ્રભાત.
ધેનુ ચારંતા ગોપજનો
યમુનાને તીરેતીરે
નિહાળી બકાસુરમૃતકલેવર
આગે ધપ્યા ગોજન એક,
શ્રેષ્ઠ જ્યાં હતા ચારા
ધેનુઓની તૃપ્તિ કાજ.
ચરંતી'તી ધેનુ ત્યાં ચારો,
ને ગરવા ગોવાળ
કામળી, શીંકાં, વેત્ર, વેણુ ધરી
આનંદતા હતા આનંદકીડાએ.
પણ સંદેહ હતો
મથુરાના કંસરાજનને
કે છે ભાગિનેય કૃષ્ણ, ગોસમૃદ્ધ.

ને ફૂનડે વધાવ્યો કુવરકહાન,
ને આશિષ્યા નંદરાય હરખભર્યા,
" અનેક અનિષ્ટ તત્ત્વ નષ્ટ કીધાં,
નથી એક નષ્ટ કીધું કનૈયાએ આજ.
યશોરાણી ! ગર્ગાચાર્યના વેણ
રમે તો છે ને સ્મરણોએ ? "
" રાજન ! પૂતના મારી
તે દિનો પારખ્યો'તો લાલ ! "
અને હેતના મરજીવા નિહાળતા
ઘડીક થંભ્યા નંદરાય
અને વહેતા હતાં યમુનાના નીર,
ને કાંઠે ચલનરહિત બકાસુરપાપમન
કહેતું હતું જગતસમસ્ત કે
દંભના પ્રયત્ન છે સંસારે
પડદો નાખવાના પરમ તત્ત્વ પર.
પણ વિકાસે છુપાવ્યું છુપાય કે
આ પરમ સત્ય !
त्रिधाम्नाबाधितं सत्यमनघम् ॥

(૧૩)

અઘાસુરવધ

એ આહ્લાદક હતુ પ્રભાત.
ધેનુ ચારતા ગોપજનો
યમુનાને તીરેતીરે
નિહાળી બકાસુરમૃતકલેવર
આગે ધપ્યા યોજન એક,
શ્રેષ્ઠ જ્યાં હતા ચારા
ધેનુઓની તૃપ્તિ કાજ.
ચરંતી'તી ધેનુ ત્યાં ચારો,
ને ગરવા ગોવાળ
કામળી, શીંકા, વેત્ર, વેણુ ધરી
આનંદતા હતા આનંદક્રીડાએ.
પણ સંદેહ હતો
મથુરાના કંસરાજનને
કે છે ભાગિનેય કૃષ્ણ, ગોસમૃદ્ધ.

વ્રજભૂમિએ અવશ્ય
ન હોય અન્ય બાળનાં
મહાન ચમત્કારી કાર્ય.

અને પછી પાઠવ્યો કંસે
વિજ્ઞાન-તંત્રવિદ્યા-વિશારદ
અઘાસુર મહાઅજગરને.
પછી જાળ પાથરી એણે
તાંત્રિક વિજ્ઞાનના બળેબળે,
ને સર્જ્યો મોટો અજગરદેહ.
યોજન જેટલાં એનાં લંબાણ.
સ્થૂલ નાના પહાડ શો!
મોં જાણે મોટી ગુફા.
મહીં અઘાસુરનાં હતાં
પાપે ભર્યાં પાપમાનસ.

એ પારખ્યાં કનૈયાએ
ને ચેતવ્યાં સંગાથીઓને,
"ગરવા ગોકુલગોવાળ!
માયાવી બાને છે આ
કનિષ્ઠાત્મવિજ્ઞાની અજગર.
મહીં છે આસુરી પાપ!"
એ ચેતવે............

પ્રવેશતા સગીર ખમચ્યા
અજગરના મુખદ્વારે ગોવાળ.
ભીરુએ પાછાં ભર્યાં ડગ,
ને વધ્યા શૌર્યસોહંતા ગોવાળ,
" કનૈયા ! પાપીનાં ફોડશું પેટ.
તુજ સરદારી ને અમ સાથ
પાતાળનાં યે ચીરે પડ,
આભને ધરતીએ ઢાળે !
શી છે આજ્ઞા હવે ? "
" ગરવા ગોવાળ ! થંભો લગીર.
ગરવી છે ગોવાળસેના.
ગર્વિષ્ટ બનું છુ નિહાળી નેહે;
પણ છે આર્યસેનાનીની રીત
કે મોખરે સેનાનીનાં પ્રયાણ.
ને સંચરું છું હું આગે ! "

અને ડગ ભર્યાં કૃષ્ણે
અજગરની મુખગુહામાં,
ને અનુસર્યાં નિયંત હૈયે
ગોકુળનાં ગોવાળ–બાળ.
પછી અજગરમુખદ્વાર બિડાયું,
ને મહીં રહ્યા કૃષ્ણ.
એ નિહાળીને........

વિમાસણે મૂંઝાયા ગોપાળ;
માનસુક્ત મનડે ભારશ
કે કેવી આવશે ભાવિ પળ !

અને મથુરાનગરીએ
આનંદમગ્ન નાચ્યું કંસ-હૈયું
સુણી અઘાસુરચક્રેથી
વાયુ-આંદોલને પાઠવ્યો સંદેશ
કે ‘ કૃષ્ણના જીવન-અંતને
હવે એકની નથી વાર ! ’
પણ કૃષ્ણે રૂંધી વાયુનળી
અઘાસુરરચિત ‘ વિજ્ઞાન-યંત્ર ’ની
યુક્તિપ્રયુક્તિ ને દેહબળે,
અને મહી વરયો અઘાસુર
ગૂંગળાયો શ્વાસરુંધને.

એ હતો મર્મસ્પર્શ
અટકાવતો અઘાસુર-પાપ-સંચલન
પછી મૂંઝવણે મૂકી માઝા,
ને ભેદાયું બ્રહ્મરંધ્ર.
પછી ચિરાતાં મસ્તક
પ્રાણ ભાગ્યો આભવાયુ સંગે,
ને એ હતી પૂર્ણાહુતિ

અઘાસુર-પાપ-વિતાન-તંત્રની.
હર્ષનાદ પ્રસર્યો સર્વત્ર.
આનંદ્યા ગરવા ગોવાળ
પુનઃ કનૈયાને નિહાળી
ક્ષેમકુશળ આવેલા હણીને દૈત્ય !
ઓ જગત......!
પ્રેરણા વિના પારખે કષ્ટ,
ને કરે હિતકારી કાર્ય,
अप्रेरितप्रियकरणम् सत्यम् ।
એવા યોગેશ્વર કો'ક જ
પૃથ્વીએ કરે છે પાવનકારી પગલાં.

(૧૪)

યમુનાતીરે

એ હતું યમુનાતીરે
રમ્ય ને રસાળું પ્રભાત.
એકલી ઘૂમતી હતી એ.
અનેરી હતી એની પ્રતીક્ષા
કો'ક કામણગારાની.

એ ય કામણગારી હતી.
ઉલ્લાસ છલકાઇ મુખડે,
ને ભ્રૂકુટી-ભંગ હતા રસાળ.
ચન્દનચર્ચ શોભતા મુખડે
કર્ણ-કુસુમ-ઝૂમખાંની
આડીઅવળી પાડતી'તી ભાત,
ને કંઠમાં હતી કુસુમમાલ
ઝૂલતી ઉરદેશાએ

કહેશો કોના વધ્યા હશે પરાગ ?
ઉરકુસુમના કે કુસુમઉરના ?
એને અંગેઅંગે......
યૌવનના હતા પરિમલ.
જામત હતાં હૈયે સોણલાં
કે ભ્રમર ગુંજે ઉરફૂલડાંબાગે,
કેસરલીંપણુના છંટકારે અંકાય,
ને કુસુમકળીએ કરે રંજન
પ્રેમમંડપની શીતલ છાંયે
દઈદઈને પ્રણયઆલિંગન.
અને લજામણીના છોડ શી
એકસડી લજ્જાએ લજ્જાઈ.
પછી ઘૂંઘટડો તાણ્યો પ્રણયે,
ને રમી અકેલાં રિસામણાં.

એ હતા પ્રીતિના પાઠ.
એને લખવા હતા પ્રણયના ઇતિહાસ
પ્રેમેશ્વરની પ્રેમસૃષ્ટિએથી, સુણાતા હતા
વ્રજભૂમિ વૃંદાવને સંદેશ.

અને એ અકેલી હરી
કાલિન્દીનાં નિહાળતી નીર,
" ગોપી યમુના ! તારા છે વહંતા તરંગ,

ને મારા છે એકનિષ્ઠ તરંગ
કેન્દ્રિત કનૈયાભાવે.
પિછાણું છું હું બ્રહ્મનું બ્રહ્માંડ
' अहं ब्रह्मास्मि ' ના જ્ઞાનમાર્ગે;
પણ પ્રેમભક્તિ મુજ
–હું વૃષભાનનગરીની–ને યે
કૃષ્ણ–આરાધિકા બનાવે છે ! "
એવે ' કુ...ઉ...ક ' કોકિલા ટહૂકી
પ્રભાતના પ્રીતિભર સ્વરે,
અને એ યે ટહૂકી
રસ–કોકિલા કનૈયાપ્રેમની
પ્રભાતના મોહભર્યા માઢ રાગે,
ગાતી, ઉલ્લાસતી, રાચંતી :

• • •

" મારાં ગોકુળનાં ગરવાં ગામ રે,
ગોકુળનાં ગરવાં ગામ.
મારા કા'નાનાં કોડીલા નામ રે,
કા'નાના કોડીલા નામ.
ગોવાલણી હું ગોકુળિયાની,
ઊભી યમુનાને તીર.
ધેનુ ચરતી ગોવાળિયાની
ધેની રે ધેની મર્યાર

મારા કા'નાનાં કોડીલાં નામ રે,
ગોકુળનાં ગરવાં ગામ.
વેણુ રેલી ત્યાં શામળિયાની,
વાતા પ્રણયના સમીર,
કોડીલા કાળા રસિક રસિયાની
હેલી રે હેલી હું અધીર.
મારાં ગોકુળનાં ગરવાં ગામ રે,
ગોકુળનાં ગરવાં ગામ !"
એ ઝાંઝરનો છેલ્લો ઠમકો,
ને એ ગીતસમાપ્તિ હતી;
પણ ન હતી સમાપ્તિ
ગાનારીના હૈયાની પ્રેમસ્રાવલિની.

એવે સહિયર આવી.
"વૃષભાનદુલારી ! શાં માંડયાં છે અકેલાં
લાવણ્યભર્યાં લાસ્યનૃત્ય ?
યોગસમાધિએ તો નથી ને
યોગેશ્વર કનૈયો ?"
"સખી ! અહીં નથી કહાન કુંવર,
પણ છે મુગ્ધ ઘેલીની એકતાર ઘેલછા.
મેં નહોતાં માંડ્યાં લાસ્યનૃત્ય.
રીઝે નહીં લાસ્યનૃત્યે કહાન
જો હોય સમાધિસ્થ એ.

યોગી મહાદેવ જટાધારી
ઉમાના લાસ્યનૃત્યે મોહ્યા હતા;
પણ પછી બાળ્યો કામ.
પણ પેખુ છું કનૈયાએ કે
પુષ્પધન્વા જો મારે છે બાણ
તો કહે છે 'હજી માર.'
એને જીતવો છે સદેહે કામ.
એ છે યોગેશ્વર કૃષ્ણ.
એની યુગયુગની યોગેશ્વરતા
અવશ્ય હરી આ અરનીએ.
નહીંતર ન મોહે મુજ
        મનડું, સખી!"

        ભાનુરાજના સોહતા કિરણ
યમુનાતીરે કરતા હતા સ્નાન.
બે બહેનડ શી સખિયર ઊભી
મારગડે માડની હતી ઓટ.
પ્રભાત આજ રમણે ચડ્યું'તું.
કાદમ્બનાં વૃક્ષ-શાખા-વેલ-કુસુમો
કેસરની કે કાંતિના પિચકારી
રંગ છાંટતા રંગી દેવનિ

        અને ડગ ભર્યાં......

એ મોગરાવને બે સખિયો.
" સખી ! ઘનશ્યામ કનૈયાના
કે' દી ઢોળાશે બાગ્યા રંગ ? "
" વૃષભાનદુલારી ! હજી પ્રભુની ઓટી છે
ઝીણીઝીણી આછી પામરી,
એવે ભારી શૃંગાર-શય્યાની ઉષ્મા.
કેં વીતશે રજની સારી ? "
" સજની ! સુણજે એક વાત.
રજની વીતશે રસિયા સંગે,
રંગ લાગીલાગીને
એકમેક રેલાશે રંગ;
પછી રાધા બનશે શ્યામ,
ને ગૌર બનશે ગોપાળ ! "

એવે વેણુ વાગી,
રસ છલકતી, મીઠી, મધુરી;
ને ઝળકયા રાધિકાકર્ણ.
કાલિન્દીતીર ડોલન્તાં ભાસ્યા,
ને ડોલ તોડાવતો આવ્યો
ડોલરિયો નંદકિશોર.
" ડોલરિયાજી ! કયા ડોલરવને પધારી
મુગટ ધર્યો ડોલરગૂંથ્યો ? "
" રાધા રસિલી ! રસડોલરબાગે રમતાં'તાં

ઉલ્લરફળી શાં ખેલંતાંખેલંતાં
વ્રજબાળ ગોવાળ
ને વ્રજબાળી કન્યકાઓ.
એવે દીધો એક મુગટ ગૂંથી,
ને અન્યે ઓપાવી બંગાને
બાંધી ઉલ્લર-કુસુમઝૂમણું.
પછી એક બાલિકાએ માળ અર્પી
ને આશિષ દીધી સૌન્દર્ય જીતવાની. "
" કૃષ્ણજી ! પછી જીત્યાં સૌન્દર્ય ! "

એ વેણુ વદી સદિયર
રાધિકાનેગુલે દરીને.
એના પ્રત્યુત્તર દીધા
યુગમુંદરાગ પ્રણયયોગેશ્વર કનૈયાએ,
" રસિલીની રસભરી સહચારિણી !
પ્રેમે જીતશ આવ્યો છું
મનમોહ સૌન્દર્યભગિનીના રસિલાં
ગાડાંઘેલા આત્મસૌન્દર્ય ! "

અને વાયા સમીર
સૌન્દર્યજગતના, ઓજસપુંજ:
ને વરી સૌન્દર્યઆવરીપની રમણી,
" કનૈયા ! બનાં રે વાદ્યગાત્ય

ભોળાને ભરમાવવાના.
શાણો પેખી કરી પ્રીત
કે બાળતુકાની હું રાધા
શાણી સદચારે થઈશ:
પણ આજ ભાળું છું કે
છે શાણપણના આંસા,
ને ભામે છે તું સવાયો તુકાની."
" રાધાદુલારી ! ઉથનાવ જગત-ઇતિહાસ
ને શોધ મહીથી તુજ પ્રશ્નોત્તરી
કે કેટકેટલા બાળતુકાની
વચ્ચે શાણા બન્યા છે ? "

રાધાહૈયાનેણુવે
ધૂમતુ ભારયુ બ્રહ્માનું બ્રહ્માંડ.
વિશ્વની ફરતી ધરીએ
યુગચક્ર ફરતું હતું યુગાન્તરે
દ્વાપર .....એ જ યુગદ્વાપર
શું આજ ફરી અવનીએ હતો ?
એ રાધા ને એ કહાન !
અને પ્રસર્યું અનંત યુગગલકામણ
રાધિકાના રસિલે મુખડે
વહેતા હતા કાલિન્દીના નીર
કાળના કહેતા ઇતિહાસ

" કનૈયા ! ભાવિ ભાખે છે યુગદ્રપિરતું
કે નટખટ નંદકિશોર
વૃંદાવને તજી બાળઉધામા
ને તજી ઊગંતાં કિશોરતુફાન
ભારતનું કરશે મહાભારત,
વિશ્વભારતનાં સેવતું સોણલાં ! "

એ ગુંજી રહ્યાં વેણુ
ને લખાયાં આભઅંતરીક્ષે,
શું જગને યુગપરિવર્તનના
આલેખતા ઇતિહાસ !

(૧૫)

બ્રહ્માગોપ-ધેનુ-હરણ

એ પ્રભાત હતું બ્રહ્મલોકે.
ઝરૂખડે બ્રહ્માજી ઊભા'તા
બ્રહ્મદૃષ્ટિએ નિહાળતા સપ્તલોકને.
એને સૂર્યલોકે દીઠું એમણે.

માર્તંડરાજના સુવર્ણમહેલે
હજી પોઢ્યા'તા દિનમણિરાજ.
એવે સોહંતી શય્યા ત્યજી
ઉષારાણી અધીરાં જાગ્યાં.
અસ્તવ્યસ્ત હતાં ચીર
રજનીના રંગ-રમણે પોઢી ઊઠંતીનાં.
એક જ લટ ઊડતી'તી કપોલે.
શિથિલ હતાં જાગેલીનાં ગાત્ર,
નીરસ્નાનની તાઝગી વિના

ઘેઘુર ભરી'તી નયણે નીંદરડી,
કંચુકીની છૂટી હતી કસ;
ને કેસર-ચંદન-લેપન-છાંટણાં
ઉરેથી સરી ઓઢણીએ
• દીપાવતાં'તાં નવનવા રંગ.

એ નવરંગીલી ઉષા
પૂર્વમહેલના ઝૂમતા ઝરૂખડેથી
ભૂલીને ભારતવર્ષ ખંડે
વ્રજના ગોવાળિયાને નિહાળવા ઊભી હતી,
શું પતિથી યે છાની .....!
પણ.....!
શ્રુતિઓએ શબ્દસ્વરૂપ તજ્યાં,
ને ગાયત્રીએ ધાર્યા હતા સહામસંગમ
વ્રજકિશોર કૃષ્ણકનૈયાના.
એવો પરમ-સૌન્દર્ય-કિશોર કનૈયો હતો.
એના આનંદસ્વરૂપે
રમઝુમે ગકુની સર્વ પ્રકૃતિઓ.
શું ન નિહાળે એવાને
ઉષારાણી પ્રીતે !

અને ઉષાએ ઓઢ્યો
પ્રમગત્વની રંગ ઉઘાડશે

ઊડી અનેરા સમીરે,
ને એના ઝલકસમીરે જાગ્યા
પોઢંતા પ્રભાતદેવ.

પણ પછી એ બેની વાત
ન સુણાઈ બ્રહ્માજીથી.
ને પછી બ્રહ્માએ પ્રશ્ન્યા માર્તંડદેવ
વાયુદેવ -શક્તિનાં લઈ માધ્યમ,
" સૂર્યદેવ ! રોજ પ્રકાશો છો
સપ્તલોક ને સપ્તસાગરે.
શા છે વર્તમાન પૃથ્વીલોકના ? "

અને પ્રભાતસવારીએ
ચડંતાં ચડંતાં માર્તંડરાજે
ઘડીક થોભાવ્યો સપ્તઘોડીલો રથ.
" બ્રહ્માજી ! ભરતખંડે શોભંતા વ્રજે
રમણાએ ચડી છે વનની વનરાઈ
કનૈયાના યુગ–અવતરણે ! "

અને બ્રહ્માજીએ......
કૃષ્ણદર્શન કરવાના ઉલ્લાસે
ભૂલોકે સંચરવાનો કર્યો નિર્ણય,
ને સંદેશ પાઠવ્યા સ્નાન કરંતાં બ્રહ્માણીજીને

કે સંચર્યાં છે ભૂલોકે
કો' અનિવાર્ય કાર્ય નિમિત્તે

અને એ ભૂલોક......
મહી ભરતખંડે વ્રજભૂમિ રસાળ.
મહી સોહંતી શોભા કનૈયાની
સપ્તલોકોએ ભાળી શ્રેષ્ઠ,
ને થઇ બ્રહ્માજીને સ્પર્ધા,
ભાસ્યા એમને નિજથી ઉચ્ચતર કૃષ્ણ,
ને પછી પારખ કરી જાણ્યા
કે અવતારી છે કે અન્ય કોઇ.
અને બ્રહ્માજીએ...
માયા પ્રસરાવીને ધેનુ ચરંતી આણી
લીલુડી ધરતીએ દૂરસુદૂર.

એવે યમુનાજીના ગોચરતટે
ગોવાળિયા લેતા હતા
મહી-માખણનાં રસભોજનિયા

એવે એમની .ને
દૃષ્ટિ ગઇ અન્યની
દૂર ..દૂર ને પછી આગે
દૃશ્યની અવોપની ક્ષિતિજે

અદૃશ્ય થતા ધેનુધણ઼,
" કનૈયા ! ચરંતી ધેનુ આજ
વ્રજના વટાવી સીમાંત
આભે અલોપ થઇ કે
પૃથ્વીતટે ! "

એવે વદ્યો બીજો,
" મિત્ર ! આભે સંચરે તો
એના ફોડી ગોરંભા
કનૈયો વ્રજભૂમિએ આણ઼ે
આભ ને ધેનુ સંગાથે ! "

અને વદ્યો ત્રીજો,
" સખાનુંદ ! ધરતીને યે કનૈયો ફોડે,
ને શેષ પર થેઇથેઇ નાચી
શોધ પાડી સપ્તસાગરના
વ્રજે લાવે ગોકુળધેનુ ! "
અને પછી સંગાથીઓનાં હાસ્ય
ગુંજી રહ્યાં, ને રહ્યાં મલકામણાં
ગોકુળના ગરવા ગોવાળ મુખડે.
અને......?
" ગોપજન ! સંચરું છું શોધે ! "
અને કનૈયાનાં ભરાતાં ડગે

" રાધિકા ! મુજ મનડાના રથની
સારથિ બન તું આજ
ને જિતાવ......... ! "
અવરોધી મલકામણે હસી
રસિલી પણ કર્મભાવ દીપંતી,
" કનૈયા ! નહિ પુરુષ પ્રકૃતિવિહોણો.
ન જિતાય એકલાં જગ ! "
" રાધિકા ! જગમાં જીતવા સંગ્રામ
કેટકેટલાએ નારીસાથ લીધા છે ? "
પ્રકૃતિસુલભ મલકામણાનું રહસ્ય
કહેતું'તું નારીત્વના ઇતિહાસ.
" કનૈયા ! રામાવતાર ને રામપ્રસ્થાભિનિષ્ક્રમણ
યુગત્રેતાની છે અમર વાત.
કૈકેયી હતાં અપર માતા રામનાં,
આસુરી રોળાવી હતી જેમણે
રામને પાઠવીને વનવાસ.
એક દિ' એ દશરથરાજન સંગે
સમરાંગણે હતી સારથિ,
ને તૂટી રથની ધરી,
પછી કરપ્રકોષ્ઠે દીધી આડ,
ને રથ હાંકી જિતાડ્યું સમરાંગણ.
છે ને એ નારીશૌર્યના
અમર ઇતિહાસ ? "

ઝરણું વહેતું હતું,
ને ગિરિમાળની ઊંડી ખીણમાં
શિલાએ બેઠી હતી રાધિકા,
ઘડીક કનૈયામોંએ નિહાળતી
કે આભનાં કરતી નિરીક્ષણ.
દર્શન રાધિકાને સમ્યક્ એવે લાધ્યાં.
બ્રહ્માંડ ડોલતું'તું કનૈયામુખડે.
સપ્તલોક ને મહીં પૃથ્વીલોક.
અનંત ગ્રહોની ઉપર પ્રભા
ભાખતું'તું કનૈયામુખ ભાવિઇતિહાસ,
ભૂતકાળઇતિહાસના કહેતું મર્મ.
" ઓ અવતારી ! જગત પારખ.
' सर्वं विष्णुमयं जगत् 'ની અકળ ભાવનાએ
સર્જન કર ધેનુ–ગોવાળિયાનાં.
તત્ત્વશક્તિએ દેહ ઘડ.
सृज देहान् पंचतात्त्विकान् ।
ને આત્મભાવ વિસ્તરાવી
एकोऽहम् बहुस्याम् ।
એ બ્રહ્માંડ સમસ્યાએ
રમણ કર આત્મસૃષ્ટ જગતે.
इच्छाया सतिमामकत्वम् ।
એ છે બ્રહ્માંડઘડવૈયાની
મહાગહન ભાવદીપભાવના ! "

આરાધિકા વૃષભાનદુલારી.
" કનૈયા ! યોગેશ્વરસિદ્ધિ
પ્રાપ્તી છે કયા પૂર્વજન્મે ? "
" રાધિકા ! મુજને નથી પૂર્વજન્મ.
ચૈતન્યરૂપ, બ્રહ્માંડે અમર છે આત્મતત્ત્વ,
ને સ્થૂલ ઢંકાયેલો સૂક્ષ્મદેહ
વણપીછયો સંસારે છે
એવો છે સ્વર્ગે ઢાંકયો
પણ દિવ્ય દેહ......
પણ એથી પર, બ્રહ્મલોકે
ને વિષ્ણુસ્થાન ક્ષીરસાગરે,
શાને વિદેહી છે જીવતત્ત્વ ! "
" કનૈયા ! કયાં તેં વિદેહી
ક્ષીર-શેષ-શય્યાધારી;
અને શું લક્ષ્મીરાણી યે...? "

એ વેણુલે......
મોહનની મધુરી મૂરતે
વહી હાસ્યની ધાર.
" રાધિકા ! નિરાકાર ને નિર્વિકાર છે
પરમ ચૈતન્ય પરબ્રહ્મ.
निराकारो निर्विकारो निरवयवोऽहमव्ययः।
नाहं देहोह्यसद्रूपे इत्येवं ज्ञानलक्षणम् ॥

કે રાધા-કનૈયાના નિર્લેપ પ્રેમના
ઇતિહાસ યુગ દ્વાપરે આલેખાય.
શી વળી ઇતિહાસે અમર
બનવાની લોલુપતા ? "
અને સર્યાં મુખડેથી હાસ્ય,
જે ઝીલ્યાં અધરે આરાધિકાએ.
" ગુરુવર્ય ! શી શિક્ષા મુજને હવે ? "

કનૈયો હસ્યો, હસ્યો
મરકતો, મરકતો કહેતો,
" શિષ્યે ! ભણતરે છે શુદ્ધિની આવશ્યકતા.
છે તુજ રસલોલુપ મનડાએ
એ શીખીશ પાઠેપાઠે;
પણ પહેલાં તુજ મુખડું ને અધરો,
સર્યાં છે જ્યાંથી વેણ
લોલુપતાની વાસના ભર્યાં,
પ્રેમ-ઇતિહાસ-અભિલાષ-પૂર્ણ,
એ મુજ ચુંબનરસપ્રભાએ
શુદ્ધ કરું છું આજ ! "

અને ડોલી વનવનવનરાઇ,
વાયા પ્રણયના સમીર,
' કુ...ઉ...ક ' ટહૂકી કોકિલા

ઝમકતી આમતેમ નિહાળતી,
એવે દીઠી રસગૂંથણી
રસો ઘૈ સ ને રસેશ્વરીની,
ને કોયલડીના યે કુપ્યા મનોરાગ.
પછી ફેરવ્યું એણે દૃશ્યમર્યાદાએ મુખ

એ નિહાળીને
લજ્જાતી વદી લજ્જાકુમારી,
" કનૈયા ! વૃક્ષડાળે યે લજ્જાણી કોકિલા
તુજ નિર્લેપતા નિહાળી ! "

(૧૬)

બ્રહ્મ-સ્તુતિ

" ઓ સંસાર ! શાં છે તુજ સંચલન !
ગોપબાળ હર્યા માયા-પ્રાબલ્યે,
ને ચરંતાં વ્રજ-ધેનુ-ધણ હર્યાં,
તો ય શી ભાસે છે સત્યતા ? "

બ્રહ્માની વીતી હતી પળ,
ને પધાર્યા હતા ભુવર્લોક-સંક્રમણે
બ્રહ્મલોકના બ્રહ્મરાજન.
એવે સાંભર્યો ભૂતકાળ એમને.
ને નિહાળી સંક્રમણસંગીની બ્રહ્માણીજી
ભવિષ્યનાં વદ્યાં વેણ,
" બ્રહ્મલોકરાજન ! માયાની મુગ્ધતાએ
ક્ષણવાર શું લોલુપ થયા ? "
" બ્રહ્માણીજી ! માયાનો મોક્ષ છે મહામાયાથી.

આજ લય ભાસે છે
મુજ માયા ને અહંતાને.
अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां
बह्वीं प्रजां जयन्तीं सरूपाम् ।
માયા છે આત્મપ્રકાશઅવરોધક,
ને અહંતા ને મમતા આવિર્ભાવ
પ્રકટાવે છે આત્માએ;
પણ सर्वं खलु इदम् ब्रह्म ।
એ। બ્રહ્મ ! દીન ભાવે પ્રાર્થું છું
ને કરું છું ભક્તિભાવે રોલ,
પૂછીને પ્રશ્ન આજ
કે આવા અજાણ રાખ્યા અમને ? "

એ હતું દૃશ્ય......
રસેશ્વરી ને રસેશ્વર
રસદેશે લેતા'તા લાં'ણ.
એવે બ્રહ્માજી પધાર્યા.
પૂર્ણભાવે હતાં અંજલિ-બંધન,
ને સ્વર હતા પ્રાર્થનાના.
" પ્રભો ! આજ નિહાળું છું
બાળદેહે યે અનેગ પ્રતાપ,
ને ક્ષમા યાચું છું વંદનાએ.
ગર્વ કોઇના રહ્યા છે કે
રહે મુજ એ ? "

એ બ્રહ્માવેણુએ
સંસારસૂત્ર વદી વૃષભાનદુલારી,
" વંદતા પશુ વંદ્ય દેવ !
સત્ય વેણુ વદ્યા આપ.
લંકાનગરના પે ગર્વના કોટ
રામે ને વનનરમેનાએ
ધરતીએ દાબ્યા હતા.
મેઘનાદે મૂર્છિત કર્યા લક્ષ્મણકુમાર,
ને દ્રોણાચળ લઈ પુનરાગમને
અહંકાર પવનસુત અંજનિજાયાના
નંદગ્રામસંત ભરતજીએ ભાંગ્યા
તણખલાનું મારીને તીર ! "

એ રાધિકાવેણુએ
હાસ્ય વેર્યું કનૈયાએ,
ને ઝીલ્યું બ્રહ્માજીએ
સંક્ષેપે સમજ્યા જાણી
કે ક્ષીરસાગરશાયી
અવનીએ અવતર્યા છે.

અને......[9]
ક્ષણ એક વીતી નહોતી બ્રહ્માના સમયચક્રની,
ને પુન બ્રહ્માએ દીધા

ગો. ૧૦

હરી ધેનુ ને હર્યા ગોવાળ.
શાં સમયસંચલન છે લોકેલોકે !
છે ને ન્યારાન્યારા ન્યાય
પ્રભાકર સૂર્યપ્રકાશના ?

અને યમુનાતટે પુનઃ
પ્રીતે લીધાં ભોજનિયાં
ગરવા ગોપાલ લાલે ગોવાળિયા સંગે;
ને ચરંતી હતી ધેનુ ગરવી
એ જ વૃન્દાવનની સુધીર
વાંસળી બ્રહ્માજીએ પુનઃ પાછી પધારેલી;
ને કનૈયાની આત્મબળપ્રભાએ
પ્રગટેલી ધેનુ ને ગોવાળ
પુનઃ સમાણાં ભારયાં રાધિકાને
અનંતતામાંથી પ્રગટયાં હતાં
એ જ અનંતતામાં થતાં વિલીન.

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥
(શ્રી. ભ. ગીતા)

એ બ્રહ્મ શાં છે સૃષ્ટિચક્ર પ્રસરાવવાનાં
ને અકલ્પ્ય તુજ સામર્થ્ય !

नेति । नेति । नेति ॥

(૧૭)

યમુનાતીરે રાધિકા ને ધેનુકાસુરવધ

        રૂમઝુમ...રૂમઝુમ...
ઝાંઝર ને નૂપુર ઝમકારે
આવી રાધા ગોરી,
છુનનનન...હૈડે નાચતી,
ધા...ધીક...ના, ધા...ધીક...ના,
તાલ દેતી મનડાની ખંજરીએ,
મનમોહનની મોહાંગમાનિની.
" કૃષ્ણ !...કનૈયા !...ગોપાલ ! "
પણ શું નહોતો કનૈયો !

        ખળખળ વહેતાં'તાં
યમુનાનાં મીઠડાં નીર.
કાંઠડે વૃક્ષઝૂમી વનરાઇએ
મૈના–પોપટજી રમતાં'તાં

રિસામણાંમનામણાંના ખેલ રસાળ.

કાલિન્દીના બહોળા પ્રવાહે
અનેરા કાંઠાના છીછરા જળપ્રદેશે
ઘાસનાં નાનાં સરોવરિયાં
મહીં જાણે શૈવલનો
પાથર્યો હતો લીલુડો પાલવ;
ને ખીલતાં કમળ......
શોભતાં હતાં પાલવે ભાતીગળ શાં.
એને નિહાળતી રાધિકા
નિજ પાલવડાને ભમણાંએ સ્પર્શે
કે નિજ અંગેથી ઊતરીને ચીર
નીરે તો નથી પથરાયાં ને ?
અને એ અકેલી હરી
પુકારતી પરમ સૌન્દર્યને.
શોભન જેના હતાં હૈયે.
“ નંદદુલારા !...રાધાના દિલના હાર !
શું કોઇ નહીં ? ”
અને સખી આવી મલપતી મલકતી.
“ વૃષભાનદુલારી ! શા છે આજ રૂપરંગ ? ”
“ સખી ! કહાને કલાધર ઓછે;
પણ એ કલાધરની
અનિમેષ નિહાળું છું વાટડી.

સખી ! વહે છે યમુનાપ્રવાહ."
અને વણ્યા સંગીત-પ્રવાહ :
" યમુનાને કાંઠે નિહાળતી,
રે...એ...એ...એ...
કાંનાની મીઠડી વાટડી.

×

ગોકુળ-મથુરાની ગોરી ગ્વાલન હું રાધા,
કાળુડો કાંન મારે હૈયે રસરાજ,
આકાશે અલબેલી જેવી અનુરાધા;
જેને પૂરે છે પ્રણયતેજ ચંદરાજ,
એની રટણાએ હું જો રાચતી...
રે...કાંનાની..."

× × ×

" સખી ! વાટ જોઇજોઇ થાકી;
નંદકિશોર ન આવ્યા તો ય ! "
" વૃષભાનદુલારી ! જુઓ, દેલરાણી પણે
મયૂરરાજની નિરખે છે વાટ ! "
" સખી ! વાટેવાટે વેરી છે
ફૂલપાંખડી મુજ વેણીએથી છોડી
કે મકરંદે સેંરાઇ આવે મનનો મધુકર ! "

એવે સુણાયા બંસીસ્વર,
ને ઘણુમોખરે હતો પ્રણયધીર.

રસેશ્વર-મુરલીએ ડોલતી'તી ધેનુ,
ને ગીતતાલે ભરતા'તા ડગ
ગોકુળના ગરવા ગોવાળ.
" સખી ! કનૈયાની વેણુનાં
વણકલ્પ્યાં છે સ્વરમાધુર્ય !
કેટકેટલી ગોપીઓ
ઘેલી બનતી હશે ? "
" વૃષભાનદુલારી ! બંસીનાં સરવાણુ
લાગ્યાં હોય એ જ પ્રીછે ! "

પછી ધેનુધણોથી
સરકી રસિલો સંચર્યો
વેરાયેલી ફૂલકાં-પાંખડીની વાટેવાટે.
ને ઘાટે હતી રાધા રસિલી.

એ પ્રણયઘાટ......
ને પ્રણય-રસ-રસેશ્વરી વદી,
" પધારો ગુરુદેવ ! શિષ્યા નમે છે
સખી સહ.
શા છે પરમતત્ત્વનિર્લેપતાના
સંસારજીતના આદેશ ? "
" રાધિકા ! પ્રપંચવિસ્મરણે જીવન સિદ્ધ ! "
અને મલકામણાં વેરાણાં રસાળ

બે કુસુમન કળીએથી
પછી રસ ઝગતી એક વદી,
" કનૈયા ! ભની કહી પ્રપગ-સિમૃતિની
સત્ય વાત અસત્ય સસારે,
પણ પ્રશ્નુ છુ આજ,
દેજે સત્ય ઉત્તર.
ભના ! હુ કોણ ?"
" તુ આગધિકા ...!"
ગરવા ગુંજી રહ્યાં પરિત્યાગવેણુ
એને ઝીલીઝીની
મનડાએ રતનન ગાતી'તી
માનિની રાધા-સહિયર.
પણ પછી વેણુના વદી,
" કૃષ્ણજી ! મદ મનોહર હાસ્યે
આપે દીધા બિરદ
આરાધિકાનાં મુજ સહિયરને,
આરતી ઉતારી હતી એણે
હૈયામદિરના ઉઘાડી દ્વાર,
પણ તો ય નિહાળ્યા નહિ ઠાકોરજી !"

અને અનરોધી વદી વેણુ
પૂજારણુ રસપ્રિયા રાધિકા,
" સખી ! આરતી અધૂરી રહી

બહુ બહુ મેં ઝાંઝર વગાડી,
આરતીએ પૂરી સ્નેહ-દીવેલ-શગ.
ને ઝગમગ દીવડા કર્યા;
પણ પાછા એ ન આવ્યા !
શું અન્ય કો' મળી હશે
        ભામિની ?"
" ઘેલી રમણી ! ગુરુ ગયો છે તે,
તો શિખવાડે શુભ વાત.
શી રતો ભાગનારને ભક્તિ ?
એકનિષ્ઠ ભક્ત છે જગતે
અનેકના છે ભગવાન !"
એ ઉકેલી મમરવા - બિંદુ
વા જ ઝીલી ન્હી શું ?
એવે પગરવ સુણાયો,
ને પ્રવેશ્યા બળરામ ભગવાન.
" કનૈયા ! ઉલ્કાપાત મચ્યો છે !"
અને અટક્યા નિહાળી
નિષ્ઠુરી રસિકાની
પડી આણ્યો અંત
પીતાંબુ પ્રીતે દઈને
ગયા ધ્યાન રસસ્વામી,
" ભ્રાત ! આ ગગનાનનિની
સહિયર સંગે પધારીને

શોધે છે યમુનાના નીર-તરંગના
ઇતિહાસ !"

અને વદી ગયાદુલારી,
"બળરામજી ! અમે અહિયર એ
યમુનાનીરે શોધતીશોધતી
પ્રશ્નતી'તી આભઅવનીને
કે શા છે જમનાજળના
પ્રમાણ ?"
"બળરામજી ! વૃષભાનદુલારી સંગે
વાત કરતી'તી હું ત્યાં પધાર્યા
આપ કનિષ્ઠ ભ્રાત કનૈયાજી
પંડી એમણે દીધા સાથ
ઉકેલ એના આધા નથી
હવે !"
અને ?
આગળિકરી અણસમજી ભાસી
બળરામજીને સમજની સમસ્યા
કે યમુનાના નીરે હશે શું પ્રેમપ્રભાવ ?
પછી વદ્યા વેણ,
"કનૈયા ! શોધન માંડ્યાં છે તેં
કૌમાર્યભરી કુમારીઓ સંગે,
પણ પણે ધેનુકાસુર-રંજાડ

દદ-ભેદદના વટાવે છે શીમાન;
ઘા નાખે છે ગોવાળ
' કનૈયા !...કનૈયા ! '...પુકારી;
પણ કનૈયો ઉકેલે છે સમસ્યા
આજ યમુનાનીર-પ્રભાતની.
સંચરું છું હું હવે
હણવા ધેનુકાસુર ! "
અને સંચર્યા બળરામજી...
ને હણ્યો ધેનુકાસુર
ધેનુધણને ઘા નખાવતો.
પછી ધેનુકાસુર–ખરસેના
આક્રમણના અતિરેકે આવી.
એને ખાળી બળરામે.
ને નંદકુંવર કનૈયાલાલે
આભે ચક્રાકાર ઉછાળીને
ધરતીએ નિષ્પ્રાણ પછાડી.
પછી હર્યા અન્ય ખરના પ્રાણ.

અને વાત પ્રસરી વ્રજે,
ને ધાયાં ગરવાં જન;
ગોપી આવી ને આવ્યા ગોવાળ
ને ગોવાળરાજન નંદજી પધાર્યા.
બળરામ સહ સત્કાર્યો કનૈયો.

" કનૈયા ! તુજ સામર્થ્યને બળરામસંગાથ.
વ્રજભૂમિને યે ઉદ્ધારે છે આજ
પરમ ગૌરવઆભગોરાંભે !"
એ નંદવેણુમાં ગુંજી રતાં
ધમાધમે વણસુણ્યાં અન્યથી;
પણ ઝીલ્યાં બે સહિયરકર્ણે;
અને વદી એક,
" સખી ! શાં છે કનૈયાનાં સન્માન ?
ઉલ્લાસે ઊડ્યું છે વ્રજવૃંદ;
પણ કહાનઘડવૈયો કોણ હશે ?"
" સખી ! માતા યશોદા
છે કનૈયો ઘડનાર !"
" વૃષભાનદુલારીજી ! ભૂલ્યાં તમે ભૂલભૂલામણે.
માતા ઘડે બાળ લાલનપાલને.
પછી પ્રિયતમા નિપજાવે નર
બૃહદ્ સંસારના રસદેશે !"

એ સંસાર ! શા શા છે
રસદેશ તુજ માયાએ ?

(૧૮)

કાલીયનાગદમન

પ્રભાત આજ અનેરૂં ઊગ્યું,
ને પધાર્યા સૃષ્ટિના સૌન્દર્યમહંત
વસંતજીના વસંતગણી,
ને ઉષાએ ઓઢી પૂર્વક્ષિતિજે
વસંતરંગે ખીલેલી ઓઢણી,
ને ઊભી સૌન્દર્યદ્રવ્ય ફેંકતી
અરુણરાજના વસંતઝરૂખડે,
પછી વાઇ મંજરી સૌરભી,
ને ઊડી ઉષા-રંગઓઢણી
ઉષાનાથ ઝળતા પધાર્યા,
.. ને ઊઘડયું વસંતપ્રભાત
એ ઋતુ વસંત કિશોરગીનાની
આજ રમણે ચડી હતી.
નિત્યથીનાએ યમુનાકાંઠે

ચરંતી'તી મદમીર ધેનુ,
ને મદભર્યા ગોકુળગોવાળ
ખેલંતા'તા ગેડી-દડો,
પ્રફુલ્લાવતા નિજ કિશોરવય
પ્રકૃતિ મુગ્ધ સંગાથે સૌન્દર્ય.
એવે કનૈયાએ મહી યષ્ટિકા.
" ગોપજન ! વૃષભાનનગર ને ગોકુળગામના
રમૈયા રમે છે આજ
કિશોરમંધની બળશ્રેષ્ઠતાનાં
આજ કાઢવા દડા-ખેલને માપ
સરદાર છું હું નંદગામજૂથનો;
પણ વૃષભાનનગર-જૂથનો કોણ ? "
નિહાળી રહ્યા વૃષભાન નગર ભણી
અન્યોન્ય કહેતા વાત.
એવે દૃષ્ટિ પડી એકની
વસંત-સાહેલીઓ પ્રતિ.
શા વસંતરાણી વનરમણીએ
પધારતા હતા !
" સખા ! ગોકુળજૂથની સરદારી
શિરે શોભે છે નંદદુલારાને.
શું નહિ શોભાવે રાધિકાજી
વૃષભાનનગરના કિશોરજૂથની
સરદારી ગેડીખેલને ? "

એનો બોલ ઝીલ્યો અન્યોન્યે,
ને સંચર્યા વૃષભાનનગરકિશોર
આમંત્રવા વૃષભાનદુલારીને.

અને......... !
" રાધાદુલારી ! હોડ છે બે કિશોરજૂથને
કે ગેડીખેલને શ્રેષ્ઠ કોણ ! "
" ગોપજન ! કહેતાં'તાં આપણ નગરનાં લોક .
કે હોડ છે ગોકુળસંગે,
તે સાહેલી સંગાથે નિહાળવા દૃશ્ય
અમે યે ઊભાં છીએ યમુનાકાઠે ! "
"વૃષભાનદુલારી! પત રાખવી છે વૃષભાનનગરની.
કનૈયાની છે ગોકુળજૂથે સરદારી;
ને આપ સોહાવો અમારી આજ ! "
અને સહિયરે તાળી દીધી
મુસ્કરાઇ આડું નિહાળી,
પણ પછી વદી એક
" ગોપજન ! હું યે સમર્થન કરું છું
કે વૃષભાનદુલારી કનૈયો જીતે,
ને પત રહે આપણ નેસડાની ! "
પછી ગેડી ખેલંતા મયદાને
શ્યામને જીતવા ગોરી પધારી.
શું ઝાંઝરઝમકારે જીતશે ?

કે નેણુલાંનાં મારીમારીને બાણુ ?
" ગોપજન ! સ્પર્ધા નિહાળવા એ પક્ષની
પધાર્યા છે વૃષભાનદુલારી.
પ્રતિપક્ષની હાર ભાસે છે.
શું સરદારીના યે સાંસા પડ્યા છે ? "
એ કનૈયાવેણુલે નેત્રમિચૌલી કરી
સખી સંગે ડગ ભર્યાં રાધિકાજીએ.
" કનૈયાલાલ ! છે વૃષભાનજૂથે
સરદારી મુજ આજ;
પત નહીં રહે ગોકળિયાની ! "
એ સુણીને.........
હાસ્ય વેર્યાં વૃષભાનનગરજૂથે,
ને કનૈયાએ ટીકીટીકી નિહાળ્યું.
" રાધિકા ! કિશોરો સંગે નથી ખેલંતા
કિશોર કદી ગોકુળગામના ! "
" કનૈયાલાલજી ! હાર પેખો છો શું
કે વદો છો આજ
કિશોર–કિશોરીના વર્ગભેદ પાડી ? "

એને અવરોધી વદી
વાણીશૂરી સહિયર એક,
" વૃષભાનદુલારીજી ! બાલિકાઓ સંગે ખેલીને
બાળપણાએ બહુ યે લીધી છે હાર !

હવે ક્ષોભ થાય છે કનૈયાલાલજીને
કિશોરવયે કિશોરી સંગે ખેલી
'હાર' સ્વીકારતાં હારનો...!"
"સખી ! કનૈયાજીને ભાસે છે ક્ષોભ
કે હારેલાને ન પહેરાવે વરમાળ કોઇ !"
"રાધિકા ! હારેલાને પહેરાવે છે
વરમાળ તૈયે જીતેલી !"

અને લગીર અટકી
વધા ન દદુભાગ . ...
"વૃષભાનદુલારી ! સજ્જ કરો તમ જૂથ;
પણ પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવે છે એક
કે'નાક ખેલશે ખેલ કિશોરીજી ?"
"કનૈયાલાલ ! વ્રજ નિહાળશે એ તો
ખેલશે ખેલ અમ પક્ષ,
ને મૂચન હશે મારાં ત્યાં
ખેવાશ કે ખેલાવીશ એની
શી છે વળી પડી આપને !"

અને...... ?
કૃષ્ણે મહી યષ્ટિકા
સુસવાટા કરતી આળે વીંઝી,
ને કટાક્ષ ઝીણો દઈને !

કો'ક કહે કે 'આમે...ગઇ !'
કો'ક કહે 'ગઇ યમુનાકાંઠે !'
પણ દૃષ્ટિમર્યાદા ઉલ્લંઘી
અદૃશ્ય થઇ અનસ્ય દડી
અને ?
રમત થંભી, પણ પછી
નેણલાં નંદદુલારાનાં તો ય
ખેનતા તણુય ભ્યાં રહ્યાં
" રાધાદુલારી ! પ્રતિસ્પર્ધીએ સ્વીકારો તો
છો ને પરાજય ? "
' નંદદુલારા ! એક હારે ને જીતે એક,
એ છે ખેલનનાં રહસ્ય,
પણ ગેડીએ કાપ્યાં અંતરમાપ
કહેશો કેટલાં હતાં ? "
' વૃષભાનદુલારી ! ખેલને છે નિયમ
દા' દેનારનું કાર્ય
અંતર માપી શોધવી દડી
ને દેવો પૂરો દાન ! "
અને એક ક્ષણ નિહાળી રહ્યાં
પ્રતિસ્પર્ધી નેત્રો
એવે સદિયર નદી,
' કનૈયાનાન ! આમ જૂથની મર્યાદા બહાર
ભાસે છે દડીશોધન

તો એ મેંણાં ટાળીને ગોપી દડી
પધારજો વહેલા વસંતવનમાં,
વસંતભીના માર્તંડરાજ જ્યારે ભિંજાવે
નવરંગ ઉષ્માકિરણે વ્રજની જીવનરાઇ ! "

અને સુંદર સ્વરૂપ
શું સુંદરશ્યામેથી અદૃશ્ય થયું !

એ યમુનાતટ......
ગહીં વહેતાં હતાં અમૃત શા નીર,
પણ ઝહર હતા-
એ એક ' ધરા 'એ હતા ઝહર.
ઉપર ઊડતાં આભના પંખીને
ઝહર પ્રસારી અંગેઅંગે
નીરસમાધિ લેવડાવતા'તાં.
વળી કાંઠલે ચારો ચરંતા
મૃગ શા સ્વરૂપસોહંતા
ઝહરી પવનસ્પર્શે પ્રાણી
ધરતીએ ઢળાતા હતા નિર્જીવ.

એ ઝહરી ધરામાં
ડૂબી હતી દડી ઊડીને,
ને કાંઠલે ઊભા'તા ગોવાળ.
એવે ગોવાળશ્રેષ્ઠ ગોપાળે

—નિજ દેહપ્રાબલ્ય પિછાણણહારે
ઇતિહાસ લખવા પરાક્રમના
ઝદર–ધરા દીમણાં ભર્યાં ડગ
ડગલેડગલે હતું આત્મબળપ્રાબલ્ય.
ઓ જગત ! શાં શાં હશે
પ્રાબલ્ય આત્મ-પિછાણ પ્રગળતાનાં ?

અને વૃક્ષડાળેડાળેથી
ઝણુંબ્યો કનૈયો ઝૂલતી ડાળે
ને યમુના–ઝદર–ધરાએ !
અકલ્પ્ય એ પળ હતી
ગોવાળહૈયાના મનોમન્થનની
કે ગોપાળ બેસે છે આજ
ખેનન મૃત્યુ ગેડી–દડાનાં.
અને ભુસાગ... ..
ધુબકો પલોઠિયો ખાધો કનૈયાએ
ને કાલિન્દી-ધરાનાં ઊછળ્યા નીર.
પછી નીર–કુંડાળાં...
નાનેથી થતાંથતાં મોટાં
સમાયાં જળભર્યાં ધરાએ,
પણ ન સમાયાં...તો ય...
કાહ્ડલાને નિહાળનારાં મનોરમણ.
યશોમાત ને નંદપિતા હૈયે

તુમુન મચ્યાં'તા તુફાન,
ને માતાને ડૂબતો ભાસ્યો
લાડીલો ગાગ કહાન
અરેરાગી વછૂગી હતી દેમે,
ને પુત્રવિજોગણી માતાએ
" કનૈયા ! . કનૈયા ! .."ના સાદે
ડગ ભર્યાં વિયોગના જોમે
કાલિન્દીના નીરે સમાવા ?
અને ....
" નદરાણી ! ય ..શો !"
એ ત્રૂટક સાદે હાથ ઝાલ્યો નંદરાએ
દિનની દર્દ-વ્યથાએ એમનો યે કમ્પતો'તો દેહ
પણ માડ ખાગતા'તા બાહ્ય દશ્ય
કે હેતુ હાથ રહે યશોરાણીનું.
પણ ..
એ ગ્યુ 'પણુ' .
ને ધ્રુસકા ભરતા વદ્યા
પુત્ર-વિયોગણ માત
" રાજન ! ભાવિ રચ્યુ તે
વધતા વયે દીધો બાગ,
શુ કિશોરવયે કાલિન્દીમાં સમાવા ?"
અને આંખેથી વહ્યાં
કાગા ઉષ્માભર્યાં નીર

–નિજ દેહપ્રાબલ્ય પિછાણણહારે
ઇતિહાસ લખવા પરાક્રમના
ઝહર–ધરા દીમણા ભર્યાં ડગ
ડગલેડગલે હતું આત્મનજાપ્રાબલ્ય
એ જગત ! શા શા હશે
પ્રાબલ્ય આત્મ-પિછાણ પ્રગટતાના ?

અને વૃક્ષડાળેડાળેથી
ઝણુબ્યો કનૈયો ઝૂલતી ડાળે
ને યમુના–ઝહર–ધનાએ !
અકલ્પ્ય એ પળ હતી
ગોવાળહૈયાના મનોમન્થનની
કે ગોપાળ બેઠે છે આજ
બેનમ મૃત્યુ ગેડી–દડાનાં
અને ભુસાગ... ..
ધુબકો પલોટિયો ખાધો કનૈયાએ
ને કાલિન્દી ધરાના ઊછળ્યા નીર.
પછી નીર–કુંડાળાં...
નાનેથી થતાંથતાં મોટાં
સમાયા જળભર્યા ધરાએ,
પણ ન સમાયા ..તોય ..
કાહડલાને નિહાળતાના મનોરમ ગ
યશોમાત ને નંદપિતા હૈયે

તુમુલ મચ્યાં'તાં તુફાન,
ને માતાને ડૂબતો ભાસ્યો
લાડીલો બાળ કહાન
અરેરાટી વછૂટી હતી દેમે,
ને પુત્રવિહોણી માતાએ
" કનૈયા ! . કનૈયા ! .."ના સાદે
ડગ ભર્યાં વિયોગના જોમે
કાલિન્દીના નીરે સમાવા ?
અને .. ...
" નંદરાણી ! ય . શો. ! "
એ ત્રુટક સાદે હાથ ઝાલ્યો નંદજીએ
દિલની દર્દ-વ્યથાએ એમનો યે કમ્પતો'તો દેહ.
પણ માડ ખાળતાં'તા બાહ્ય દરય
કે હૈયું હાથ રહે યશોરાણીનું.
પણ .. ..
એ રહ્યુ 'પણ'...
ને ધ્રુસકા ભરતા વધ્યા
પુત્ર-વિયોગણ માત,
" રાજન ! ભાવિ રહયુ તે
વધતા વયે દીધો ભાગ,
શું કિશોરવયે કાલિન્દીમા સમાવા ? "
અને આંખેથી વહ્યા
કાળા ઉષ્માભર્યાં નીર.

" યશોરાણી ! પાંચ વર્ષ લગીનાં બાળ
માતાનાં પાપે મરણ પ્રાપ્તે,
પણ એ વય પછી સંચરે સ્વર્ગે
વય વર્ષ વીશની પહેલાં
તો સમજવાં પિતાનાં પાપ.
પ્રભો ! કહીશ કેવાં હશે
        મારાં પાપ ? "
અને લાડકવાયા પુત્રનાં માત-તાત પછી
મહાકલ્પાંતે ધરતીએ ઢળ્યાં મૂર્છાવશ !

        અને ધરાનાં ઊંડાં નીરે ?
અડંગ યમુનાતરવૈયો કહાન
શું આજ તાગ લેવા
        ઊતરતો હતો ?
પછી ધરામાં ઊડતી'તી ધ્વજા
ને એ હતો જળમહેલ,
પારદર્શક પણ......
છીપલાંની દિવાલે બાંધેલો.
લીલી, પીળી, લાલ છીપલી,
ને હતા રંગીન શણગાર.
માછલીઓ રૂપલારંગી ને સોનલારંગી
તરતી ફેરણાં લેતી'તી.
છીપલ-મહેલમાં અધિકાં હતાં

મોહક તો શોભન-સૌન્દર્ય.
અને જળમહેલ પ્રવેશદ્વારે ..
પ્રતિહારિણી હતી કે નાગિણી !
એને બજે રૂધીને પ્રવેશ્યો
જળમહેલે નંદકિશોર
શા ચમત્કાર !
માનસસૌન્દર્ય સુંદરી, એ જળમહેલે વસની,
ઝબકી કનૈયાને નિહાળી, પછી
મધુરમધુર વદતી વેણુસા,
" બાલકિશોર ! અસંભવિત થયું છે
શું સંભવિત ? "
" સુંદરીશ્રેષ્ઠ ! અસંભવિત નથી કાંઈ
આ અવનીના ઇતિહાસે
પણ શો છે આ જળમહેલ ?
ને શા છે તમ વસવાટ મહીં ? "
" બાલકિશોર ! અદૃશ્ય દિગ્-વિજેતા
ભાસે કે તુજ દેહ કે
કો' અલભ્ય ઔષધિનિ પને
સદેહે ડૂબકી દીધી છે અહીં
પણ નિહાળ પેલો પોઢ્યો ! "

એ શયને પોઢ્યો'તો કામદેવ
જયપ્રતીક છત્રપલંગે,

ને એને ચીંધતી વદી સુંદરી,
" બાળ ! સત્વર જા તજીને,
તુજ સ્વરૂપે વારી જાઉં છું.
સ્વામિન્ મુજ જાગશે
તો આયુષ્યઅવધ તુજ
બ્રહ્મા યે લંબાવશે નહીં ! "

એ વેણુ સુણી
જળમહેલનો પ્રવેશણહાર વદ્યો,
" સુંદરી ! નિરર્થક છોડ આક્રંદ.
જળે ડૂબી છે દડી મુજ ! "
" બાળ ! દડી ડૂબંતી નીરે
અમ જળમહેલે આવી છે,
ને મુજ પતિએ પ્રીતે
સંઘરી છે ખેલન કાજે ! "
" સુંદરી ! એ જ અભિલાષ કે
પુન: સંચરીશ દડી સંગાથે ! "

અને વિચારે વિમાસણમાં
ઝૂરી જળ–નાગ–રમણી......
મનડે ઉદ્ભવ્યા કાંઈકાંઈ તરંગ,
ને પછી વદી વેણુ,
સહિયર ઊભીને સાનમાં સમજાવી

ગૃહના ચી ધી કામ,
એકલડાના સાધતી સયોગ,
" બાળકિશોર ! વારી જાઉ છું હું
સૌન્દર્યભર્યા તુજ શોભને.
કોડીલો કોડામણો છે.
છોડ ઝંઝટ દડીની
ને બેન મુજ ઉર-મહેલમા
ઝુલાવીશ સ્નેહરસ-જળભર્યા રંગે
વારી જાઉં છુ તુજ પર, શ્યામ ! '
" સુ દરો ' વારી જાય તો આવજે નજમા
શ્દાસને લેશુ-દેશુ
પ્રીતે રસરસાળી લા'શુ
પણ આજ તો દડી મારો . .. ! "
" શ્યામસુ દર ! તુજ દેહે ભાળુ છુ
વિશ્વાસ ભર્યોભર્યો
કંઈક મૃગનયનીના નેણુનાનાં બાણના
ઘાવ લાગ્યા દીસે છે.
શુ વિશ્વાસશ્રેષ્ઠ શૃંગારે છે
ખાલી આભાસ ? "
" સુ દરી ! વિશ્વાસના સાગરમા વસી
અરસપરસ્પો રાખવો છે વિશ્વાસ ! "
" કેટકેટનાએ વિશ્વાસ છૂત્યા છે ? "
અને કનૈયાસૌન્દર્યમુખ પૂરભરપૂર

ત્યાંના ગરુડજીએ
યુદ્ધે હરાવ્યા મુજ નાથ,
ને વાસ તજ્યા રમણીકદ્વીપના અમે ! "
" પછી...? " વદ્યો કનૈયો
વિષ-ફેણ-ટોપ કાલીયનાગનીએ ઊભો.
" પ્રભો ! મહાસામર્થ્ય ઉડ્ડયનવિદ્યાનું
સાધ્ય છે ગરુડજીને જગતે.
કયાં વસે એમનો વૈરી ? "

અને એવે વદ્યો
પુનઃ લગીર સ્વસ્થતા પામી
પરાજિત કાલીયનાગ,
નિજ-શિર-ટોપે ઊભેલાને
યાચ તો દીનભાવે દીન,
" બાળશ્રેષ્ઠ ! ક્ષમા કરો અપરાધ.
મુજ ભયમસ્તને પછી લાધી
ભય ઉગારંતી એક આશ.
સૌભર ઋષિ મહાપ્રતાપીએ
આભેથી ઊતરતી મીનભક્ષી ગરુડરોના નિહાળી.
યમુનાનાં મીન તરતાં જળે,
ને દબ્યું મુનિહૈયું આર્દ્રતાએ.
પછી કર્યો યોગબળે નિષેધ
વિતાનયોગે બૂરી છાંટી.

પ્રભો ! એના આશ્રયે અમે
બચી ગરુડગજનથી વસવા ક્ષેમ
બાંધી જળમહેલ આ દગ ! "

એ દીનમાન-યાચના
સુણી દુખિયાનો બેલી
સુકુમાર કૃષ્ણકનૈયો વદ્યો
નાગરાણીના નેજુલે હસી,
સુંદરી ! મુક્ત કરું છું તુજ પતિને
નાગનોકરાણી તમ
શિરે ધરો છો નાગપ્રતીક,
પણ માનહૈયે ન હોય
નાગના રોષ
ક્રોધનું છે મૂર્તિમન્ત સ્વરૂપ નાગ,
સંસાર કહે છે એની સમસ્યા,
તો દમન કરી એના આજ
ભાખ્યું છે સત્યસ્વરૂપ
ગૂઢા સમજજે એના મર્મ
જગત સમજનારનું છે ! "

અને એ હતી મુક્તિ
કાનીયનાગની ને યમુનાના ઝહરઝરાની

પછી .....?
આનંદ હેલે ચડ્યો . . .

ને નાચ્યા વ્રજના ગોવાળ
મૂર્છાએથી જાગ્યા જશોદા ને નંદજી,
ને નિહાળ્યો મરકમરક મલકતા
બાળ લાલાને સમીપે
લલાટે છાંટતો શીતળ જળ
" બેટા ! " નેણવા ખોલી
નેહે માતાએ નિહાળ્યો કહાન
" માતાજી ! " પછી સર્યાં કનૈયાવેણુનાં,
ને પુત્રવતી ગોપીઓનાં હૈયાં
ભર્યાંભર્યાં ઊછળ્યાં વાત્સલ્યે,
ને નવવયા નવપરિણીતા નયણેથી
પિયરિયે નાહુની પ્રીત સ્મરી ને
વળી અશ્રુધાર નીરપસની દેતા ભ્રાત સ્મરીને,
ને ખમ્મા વીરા ! કહી એ કપોને સ્પર્શ્યાં,
ને નાખ્યાં કનૈયાનાં દુઃખ હરણાં

એ નિહાળીને
મૂર્છાએથી ઊઠ્યા નંદરાય
પિતા-વાત્સલ્યના પૂરા કોડે,
ને આશિષ્યા અંતરના અભિલાષે
" જગત જીતજે, બેટા !
ક્રોધી કાળીય દમને
ને લહાવી પ્રેમના નિધિ ! "

(૧૯)

ફાલ્ગુનરંગ ને પ્રલંબાસુરવધ

ઋતુએ હતી મધુરી ઉષ્મા
શીતળ વનરાઇનાં આંકતી મૂલ્ય.
આછાં હલતે હલતાં'તાં
વૃક્ષ-ઘુમ્મટનાં લીલુડાં પાન;
મંદમંદ વાતો'તો સમીર
ગોપિકાના લલાટે સ્પર્શતો;
ને છૂટી સૌન્દર્યશોભંતી કેશાવલિ
કાળી કાલિન્દી શી જાણે
આડાંઅવળાં કાળાં વહને
ગ્રીવાના કાંઠે ઘસાઇને
વહેતી'તી પીઠેથીના સુંદર ઉત્તરાંગે;
ચંદનલિંપન હતાં લલાટે
તો ય પ્રસ્વેદબિંદુ ભાલપટે
તારલિયા શાં ઝગમગતાં'તાં;

નચવો હતાં મોર-ચકોર,
પણ ઉષ્માએ પોઢ્યા શાંત,
મંદ અનિલની કરતા પ્રતીક્ષા;
ને ઢળી હતી અર્ધ પાંપણ,
પણ કીકીએ હતાં નૃત્ય ન્યારાં;
ને આછીઆછી ઓઢણીઓથી
આકુલવ્યાકુલ હૈયાભાવ
ઉરઉછાળાએ કહેતા હતા
કે ‘ ક્યારે પધારે ઘનશ્યામ ! ’

અને એ આવ્યો..
ઉમંગે જાણે ઊડતો આવ્યો,
પ્રણયમેઘની વર્ષા લાવ્યો
“ પ્રિયે !.. પ્રિયે !...રાધિકે ! ”
અને ઝમક વેણુએ ઝમકી,
સંકોરતી અંગત્પરત ચીર.
પછી દેહવીજ-ઝમકાર શમ્યો,
વીજળી જેમ ઝમકી શમે
ને રજનીના પ્રસરે રંગ

એવે દીસી ઓઢણી
શ્યામરંગ રૂપરંગીલી,
શું શ્યામના સન્માન અર્થે કે

રંગમાં ભળે રંગ
ને રેલાય રમ પ્રીતે ?

અને એણે સાન સમજાવી
અંગુલિમુદ્રાના અનેરા નૃત્યે.
" કનૈયા ! વાટ નિરખી થાકી,
તોય ન આવ્યા નંદકિશોર ? "
" વૃષભાનદુલારી ! નાગ નાથ્યો પ્રભાતે,
ને આણી ધરાએથી ગેડી.
ગોકુળ જીત્યું કે વૃષભાનનગર ? "
" વૃષભાનનેસ જીત્યો, કહાનકુંવર !
વિજેતાની પણ છું હું વિજેત્રી.
કનૈયો જીત્યો છે ને મેં ? "
" રાધે પ્રિયે ! એ જીત-ઉત્સવ ? "
" કનૈયા ! માસ છે ફાલ્ગુનનો,
ને કેસૂડા-કુસુમ-પાથરી વનરાઇ
વૃંદાવનને રંગે છે રસાળ.
રંગાશું ને ખેલી હોરી
હું રાધા ને તું કુંવર કહાન ? "

અને છંટકાયું નીર
પીળું ભિંજાવી પીતામ્બર
રસ-રંગ છાંટતી રાધિકાએ.

એવે સહિયર આવી
ને લાવી અબીલ.
પછી ગોરીએ ધવલું કીધું મુખ કનૈયાનું
એવે આવ્યો ગુલાલ ભરી એક
વૃંદાવનનો રંગીલો ગોપ.
ને ઊડી અબીલ-ગુલાલ-છોળ
કિશોર-કિશોરી ઉમંગહેલે ચડ્યા
કંકણ ને નૂપુર ઝમકાર
બજાવતા'તાં સૌન્દર્યગીત,
ને નાચતા'તા કજરાળાં નેણ
રસ-રંગી રાધા પ્રિયાના.
એવે તારામૈત્રક માર્યું
કનૈયાએ અર્ધચંદ્ર પ્રણયબાણ

એ મનડે લાગ્યું .... .

દેહે વાગ્યું ..
મનોહરી મનમોહનરાણીને,
ને ઘેન વસ્યા ખંજનનેત્રે
પછી મૃગની નાસી અકેલી
મૃગરાજને કરતી સાન !

અને એ ઉષાભરી
વારી જાતી વારેવારે

મલક મુસ્કરાઇને ગુંજન કરી રહી
મીઠડા માદ રાગનાં.

° ° ° °

" રંગે રમો ને મારા શ્યામ રે,
રંગે રમો ને મારા શ્યામ.
(સાખી)
ફાગણ ફૂટ્યો ફૂલડે, ખીલ્યા કેસુડા ઉમંગ.
કોકિલને ઉરઓસડે, રમો રમો ને રસરંગ
રંગે રમો ને મારા શ્યામ રે
રંગે રમો ને મારા શ્યામ

× × ×

અને રહ્યા આહ્લાદક અનિલ,
ને પ્રણયનો ભાગ્યોદય નિહાળી
પૂર્ણ પ્રકાશતા માર્તંડરાજે
ઘડીક થંભ્યા આજે,
દિલ–દોના સુન્દર ધીરાશીર,
ને એકાન્તે દીધા અવકાશ
મનોરથના યૌવનમહાસાગરે
એવે આવ્યું મોજું એક
કર્મસંસારના ઉછળતું તરંગ,
ને સુણાયો સ્વર,
" કનૈયા ! પ્રલંબાસુર દૈત્ય
અમ એનને ગોપવેશ ધરી

પ્રવેશ્યો આનંદભાવે રમતો.
પછી હર્યાં બળરામજી;
પણ પુત્ર રોહિણી માતાના
ને પ્રાતઃસ્મરણીય પિતા વસુદેવજીના.
શું હારે પ્રલંબાસુરથી ?"

એ અણુચિંતવ્યા વેણલાં સુણી
રાધિકા-વિચાર-સમર્થને વધો
અધીરો પણ ધીર કનૈયો,
"ગોપ ! શા પછી સમાચાર ?"
"કનૈયા ! બળરામજીએ હણ્યો એ યવનને
અવરોધરૂપ જે હતો અમ કુદન્ત સંગે ખેલંતાને"
"ગોપજન ! ધર્મકાર્યે આવે અવરોધ
પરીક્ષા છે એ પરબ્રહ્મની !"

અને......?
દિવ્ય પ્રભા કનૈયામુખડે પ્રસરી
અગમ-નિગમની કહેતી વાત
કેટકેટલાએ ઝીલી હશે એ ?
ઓ જગત !
વ્યક્ત છે ત્રિવિધ તત્ત્વ
આધિદૈવિકની હતી ઉપાસના
પ્રકૃતિસંગે ખેલંતા વ્રજવાસીની.

એવે આધિભૌતિક તાપ-અવરોધ
આસુરી ભાવે જર્યાંભર્યાં અનુદિન
સંતાપતા હતા એ ઉપાસકોને,
જેનાં સાધનાએ હતાં પ્રલોભનો
સંસારની મહા મોહનજાળનાં,
ને પાપપુણ્યના સાગરે હતાં પરાપૂર્વનાં બંધન
પરમ પુણ્યના શોધવા
શું આધ્યાત્મિક આનંદમર્મ !

(૨૦)

ઋતુ ગ્રીષ્મ ને દાવાનળસાંત્વન

એ હતી ઋતુ ગ્રીષ્મ.
વર્ષાની રસભરી ચિરવિયોગણ
વાટ નિહાળતી વૃંદાવનવનરાઈએ
'કે'દારે વરસે વર્ષા,
ને આ ઠાલાં સુકાયેલ ઝરણાં
પુન વહે ભર્યાં ભર્યાં !'
વૃંદાવનવનરાઈની શીતલ છાંયડીએ
ઉષ્માના વાતા હતા સમીર.
પાંખ ફફડાવી ફફડાવી પંખી
શું ગ્રીષ્મ ઉષ્ણતાના સ્વીકારતાં'તાં વર્ચસ્વ ?

અને ચરતી હતી ધેનુ,
ને મીઠી વૃક્ષ-છાંયડીએ ગોકુળગોવાળ
રાચંતા મુરલીધર સંગાથે

લેતાં'તા વનના લાં'વા.

એવે આંધી છવાઇ !
દિશાઓ મૂતી ભારી,
ને જંગલે લાગી લાય !
ધેનુ ધસી ભયગ્રસ્ત,
ને મૂંઝાયાં ગોપ ધાયા
ગોપાળ કૃષ્ણ કને નાખતા ધા,
" કનૈયા ! દા' વને લાગ્યો છે.
મહા કોપ અગ્નિદેવનો
શું ભસ્મીભૂત કરશો વ્રજવનરાજ
ગોધન સગાથે ? "
કૃષ્ણે નિહાળ્યો દાવાનળ
ને માપ્યાં અગ્નિનાં પ્રમાણ.
" ગોપજન ! ધૈર્યવાન હો.
ધૈર્યમાં જ છે કર્મ સિદ્ધ.
ઓ ધૈર્યધીર ! સમતા ધરો.
પીઠે ઝીલો દાનાવળ-ઉષ્મા.
ધેનુને પંપાળી ધીરી
અણનમ એક વિશ્વાસ
પ્રકૃતિની સુકૃતિ પર રાખો ! "

એ દાવાનળ...

દઝાડતો ભાગતો'તો વનરાજ
એવે કર્મ-કિશોર-યોગેશ્વરે
દાવાનળને ખાળવા ભર્યાં ડગ.
ભભૂકતી'તી અગ્નિ-જ્વાળા
દાવાનળના દારુણ દાહની,
આભે કરતી ઝળકાર.

એવે કૃષ્ણ કનૈયાએ
લીટી દીધી મનીષાબળે,
ને મુંજઘાસની પાડી ચોપાટ.
પછી દાવાનળ અવરોધાણા ખુલ્યા મેદાને.
એ જંગલ ને ડુંગરમાળ દાવાનળની
અટક દેવાની આદ્ય સમસ્યા
શું મજ્જાવારીથી હતી અણુજાણ ?
ઓ જગત ! આદિ આ સૃષ્ટિએ
પ્રકટ્યા માનવીના મનોજ્ઞાન
મનોવિકાસ એ પછી
અર્થતાંના પ્રકૃતિનાં પ્રાબલ્ય
કૃષ્ણ સમા કો' યોગેશ્વરેશ્વરની
શું આત્મ-પિછાણની સિદ્ધિના
હશે એ ચૈતન્ય-એકતાર-ભાવ ?

અને......?

પીધો સમાયો દાવાનળ,
ને ક્ષેમકુશળ ધેનુના ગોવાળ
કર્મયોગેશ્વર કિશોર કનૈયાની શક્તિનાં
યશોગાન બિરદાવી ગાતા'તા
કે વ્રજનો છે વ્રજેશ્વર
ગોપાળકૃષ્ણ કનૈયો.

અને......!

(૨૧)

પ્રણયપ્રસરી

એ વૃષભાનનગરને નેસડે......
સૂર્યબિમ્બ આથમતાં નિહાળ્યાં
રસ-રસેશ્વરી રાધાકિશોરીએ.

એ સંધ્યા હતી,
ને ગ્રીષ્મદિનની ઉષ્મા
હતાશ બની ભાસતી હતી
ભાગતીનાસતી, જાણે
કે ઉષ્માપાન કરશે રજનીકાન્ત
એમની શીતલ પ્રભાએ.
અને ગગનતલેથી ભાનુરાજ
સંચર્યા પશ્ચિમ આવાસે.
એનાં નિહાળ્યાં પ્રતિબિંબ
રસ-દર્પણે રસપ્રિયા આરાધિકાએ.

ને પશ્ચિમે દૂરદૂર તરુલતાએ
આગમતો આછો રકતવર્ણ
ઘડીક ઝળકી રાગ્યો
રંગફલક દઈ સંધ્યાના.
અનુકમ્પા એની સ્પર્શી,
ને દિન-સૌદામણાં બીડાયાં કમળ
પ્રતીક્ષા કરીકરીને
કુમુદરાણીના રજનીખીલનની.

પછી રજનીએ ખીલ્યાં
કુમુદરાણી સોળ પાંખડીશા.
ને એને તેજે આશિલતા
તારાગણ તરંગે ચડયા,
આભ-સરોવરિયે કરતા પ્રતીક્ષા
શું ચંદ્રોદયની......?

અને ચંદ્રિકા ઢળી,
પછી ધરણીના સાગરે ધવલ-રંગ
ઊર્મિએ, ઉન્માદે ઊછળ્યા.
ઊછળ્યાં રાધિકા-માનસ-મોજાં,
અને ગંધાયુ રાંધતી રાધિકા
વિહ્વળ બની બંસીસ્વરે,
નિહાળતી ગગનમંડળે,

નયનોનાં ને સ્વરનાં સંભારણાંએ
ચન્દબિંબે સાંધતી દોર
કે ઉદયરાગ અમૃત શા
કોણ ચંદ્રબંસીએથી બજે છે !

અને......!

પ્રથમ નિશાપ્રહરે
પવન લાવ્યા રસસ્વર,
ને રસ-રસેશ્વરીના રોમ
આછા પ્રકમ્પે કમ્પ્યા,
ને સ્વગત વદી વેણુલા
સમ્બોધતી રસ-બંસીધરને,
" કનૈયા ! શા તુજ બંસીબોલ !
સ્વરે વિસરી છું આજ
ગૃહે ગૃહણકાજ,
ને ભાસે છે અવાસ સૂના સૂના... ! "

અને રાધિકાએ......
કર્ણેન્દ્રિયે સ્વરદોર સાધ્યા,
" મુરલીધર ! તુજ સ્વર-સંદેશ-દૂતી
આ વાંસળી છે માત્ર વાંસ,
પણ શા માન છે એનાં
કે પાન કરી તુજ અધરરસનું

કોરે છે અમ કુળઝાડને !"
અને હમી એકતી આગમિમા
ગૃહના ચાર દિક્પાળને પ્રશ્નની,
" ઓ ગૃહમાર્ય ! સંસારવિસ્મૃતિ આમે કે
એકતાર વાંસળીના સ્વરે
શા શા આનંદ હશે મહી ? "

અને ...?
એના માદેસાદે,
એના નાદેનાદે,
એના આનંદ-છેન્ને
નાદબ્રહ્મનો એમ્તાન્ણી રત્નપ્રિયા રાધિકા
અંતરની સ્વરવેણુ સુણી
આત્મ-ઉલ્લાસના અભિસારે સંચરી,
જ્યારે એ હતી ગ્રીષ્મ-ગનડની,
ને ટગમગના'તા તેજતારલિયા,
વહેતી'તી આકાશગંગા તીરેથી,
તૃષનાતદુલારીના ગગન ઊડતા હૈયાને
પ્રણયની ઉષ્મા ભર્યાં
છ ટકોરતા હતા રંગરંગ પ્રેમછાંયણા.

અને છ ટકોરાપેવી રાધિકાના
પછી હેને ચડ્યા હૈયા-સરોવરિયા,

ને સોહાગણ સ્નેહની બનીને
અભિસારે સંચરી રાધાદુલારી.
મનડે હતા કાંઈકાંઈ ઉલ્લાસ,
ને અભિલાષ અંગે હતા.
પછી ઝાંઝરિયાં ઉતાર્યાં,
ને સંકોર્યાં પાલવડાનાં ચીર
આમતેમ નિહાળી પારખી
કે છે ને અભિલાષપૂર્ણ અવકાશ
રજનીના એકાન્તે ?

અને રસ–સારિકા
કોણ પ્રણયેશ્વરને મળવા
પધારતી હતી ?

એ કાંઠો યમુનાનો,
બંસરીના સ્વરરેલને હતો સુધીર,
ને સ્વરરસ રસિલીના અભિસાર.
"मुरहर रन्धनसमये
मा कुरु मुरलीरवं मधुरम् ।
नीरस मेधो रसतां
कृशानुरप्येति कृशतनुताम् ॥

એવે ફરી સુણીને
રાસેશ્વરી રાસપ્રિયા રાધિકા

આરાધિકા બની રાસે લહેરી

× × ×

" વેણુ વાગે છે વનવેનડી હો રાજ,
વાટ મારી જાનેરી નિરખાય રે,
કાલિન્દીના કોડીના કાંઠે
ઘેલી ગોવાલણી તારી હો રાજ,
હૈયાના ગોરસ છનકાય રે,
કાનિન્દીના કોડીના કાંઠે .
ચાલી ચાલી હુ તો વાટડી હો રાજ,
વાટે તે વેણુસૂર થાય રે,
કાનિન્દીના કોડીના કાંઠે ..
ગોપીઘેનુડો મારો કહાનજી હો રાજ,
ઘેલો મારો કુજમા છુપાય રે,
કાનિન્દીના કોડીના કાંઠે
આવી આવી ને હું તો આ આવી હો રાજ,
કેમ મ્રી વેણુના બોલાય રે,
કાનિન્દીના કોડીના કાંઠે
છૂપો તુ કહાનજી હુ છુપકડી હો રાજ,
છાના છુપો ખેનાય રે,
કાનિન્દીના કોડીના કાંઠે
ચમકે ત્યા તારલી ગગનમા હો રાજ,
ચાદનીના તેજ ત્યા રેલાય રે,
કાનિન્દીના કોડીના કાંઠે .

અનુરાધા તારલી ને ચંદ્રમા હો રાજ,
આજે મધુમધુરાં મલકાય રે,
કાલિન્દીના કોડીલા કાંઠે ..

° ° ° °

" કનૈયા ! રજનીના પ્રથમ પ્રહરે
રાંધણું તજી, ગૃહ તજી
નીસરી છું તુજ મિલને...! "
" રજની-રસ - પ્રિયા ..!
રાંધણ-રસે છે ક્ષુધ તૃપ્તિ,
ને રજની-રસે પ્રશાંતિ છે
સંસારના સુખદુખિયાને ! "
" કનૈયા ! રાંધણને રાંધણિયે મેલ્યા,
ને તનડાની તાલાવેલીએ
ઘરકામ અળગાંએ ઠેલ્યા ! "
" રસિલી ! એકતારે સિદ્ધિ સાંપડતી,
છે ને એ સહજ મોલ ?"
" કેટકેટલીઓએ પ્રાપ્તી છે ? "
" સાધનાએ સિદ્ધ બની એટએટલીએ ! "
" કનૈયા ! શી સાધના એ ? "
અને એ સિદ્ધસાધનાધારીએ
પાનવડાની ઝાલી ડોર !
" કનૈયા ! સાધનાની સિદ્ધિના
કેવાંક છે પ્રદર્શન આ ? "

" રાધિકા ! કોણ નિહાળે છે પ્રદર્શન ? "
" કૃષ્ણચંદ્ર ! આભના ચંદ્રજી ને
અનુરાધા તારલી નિહાળે છે
કે કેવાંક કૃષ્ણચંદ્ર ને
રાધાનાં છે છાનાં મિલન ! "
" રસેશ્વરી ! શા વળો છાનાં ને
છતરાયાંના ભેદ પ્રેમે ? "
" કનૈયા ! અભેદ ભાસે છે મુજને
ભાવના લોકલાજની ! "
" લજ્જાકુમારી ! અભેદને યે ભેદે
પ્રબળ પ્રેમનાં પૂર ! "
" કનૈયા ! ભેદશે ત્યારે જોવાશે.
પણ રાત્રિ પ્રવેશે છે
પ્રહર બીજામાં......
ને પ્રવેશશું ને ગૃહમંદિરિયે હવે ? "

એ યમુનાતટે
અભિસારિકાના હતા અભિનય,
ને યમુનાને પેલે તીર
દીપતા'તા વૃંદાવનના દીપક
એણે ભાન ભૂલેલીને
સાનમાં સમજાવી વાત.
વીતતા રાત્રિ પ્રહરની

પછી ડગ ભર્યાં……
રજની-રસ-પ્રિયા રાધિકાએ,
ને રણુકી રહ્યા કંકણુરણુકાર.
" રાધે……! રસેશ્વરી…… ! "

એ કનૈયાવેણુનાં
ગુંજી રહ્યાં રાત્રિપ્રહરે
ને યમુનાનીતરંગે સંચરી આભસમીરે લહેરાયાં
ને ઊડ્યા આભનાં નક્ષત્રતારા-મંડળે,
જ્યાં સાધતી હતી અનુરાધા તારલી
પ્રણયના એકતારે
ચકોરી બની કૃષ્ણચંદ્રના દોર,
જે લાગ્યા લાગ્યા ને લાગ્યા હતા.

'ગોકુલેશ'માં મુકાયેલા રાસના ઢાળ

ગીત	પૃષ્ઠ	ઢાળ
૧ વેરો વેરોને પંથે ગુલાલ, રાધિકા પાણીડાં પધારે.	૮૨	અબોલડા શાના લીધા રે.
૨ ભૂલે છે રે ભૂલે છે ઋખુભાન-દુલારી ભૂલે છે.	૯૧	વાગે છે રે વાગે છે વૃંદાવન વેણુ વાગે છે
૩ સખી ! કહાને આવીને નેણુ ઢાંકયાં.	૧૦૨	ન આવ્યા નણદીના વીરા.
૪ મોંરા ગોકુળનાં ગરવાં ગામ રે.	૧૨૨	માઢ.
૫ યમુનાને કાંઠડે નિહાળતી રે એ એ એ	૧૪૯	વંદન તને હો માત ભારતી.
૬ રંગે રમોને મારા શ્યામ રે.	૧૭૯	માઢ.
૭ વેણુ વાગે છે વન વેલડી હો રાજ.	૧૯૧	જનક ઉઘાને સખી જાનકીના રામ.